

ISED

İLİM, SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

YIL - YEAR 2022

CİLT - VOLUME 2

SAYI - ISSUE 2

İSED

İLİM, SANAT ve EDEBİYAT DERGİSİ

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi, yılda iki defa (Haziran ve Aralık aylarında) yayımlanan Uluslararası erişime açık bilimsel odaklı akademik bir dergidir. Dergide sanat, edebiyat ve Türk kültürü alanındaki makalelere ek olarak multidisipliner makaleler de yayımlanmaktadır. Bu doğrultuda İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi'nin amacı, sanat ve edebiyat eleştirisine azamî derecede geniş bir perspektiften yaklaşp alan çalışmalarına katkı sunmak ve çeşitlilik oluşturmaktır.

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi **Yeni Türk Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı, Yeni Türk Dili, Eski Türk Dili, Karşılaştırmalı Edebiyat** bilim dallarını ve edebiyatın diğer sahalarla (sinema, müzik, felsefe, psikoloji, mimari vs.) olan ilişkisini konu alan çalışmalara öncelik tanımaktadır. Dergimizde Batı Dilleri ve Edebiyatları ile Doğu Dilleri ve Edebiyatları alanlarındaki makalelere de yer verilmektedir. Ancak, her sayıda Batı ve Doğu edebiyatlarından yayımlanabilecek makale sayısı o sayının toplam yazı sayısının yüzde yirmisini geçemez.

İletişim

Doç. Dr. Ulaş Bingöl

email: ulasedebiyat@gmail.com

Tel: 05051138710

Dr. Öğr. Üyesi Enser Yılmaz

email: enseryilmaz@siirt.edu.tr

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ulaş Bingöl (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Enser Yılmaz (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

ALAN EDİTÖRLERİ

Türk Dili

Doç.Dr. Melike Somuncu (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Eski Türk Edebiyatı

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Balcı (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Türk Halk Edebiyatı

Doç. Dr. Bülent Akın (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye)

Dr. Erdem Akın (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Yeni Türk Edebiyatı

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Çetinkaya (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye)

Karşılaştırmalı Edebiyat

Dr. Feyza Bulut (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Yabancı Dil Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt Demir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Öğretim Görevlisi Halil Özdemir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Editör Yardımcıları

Dr. İbrahim Çalan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Mustafa Gürtekin (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Kemal Temizer (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye)

Dr. Muhammed Cem Öz (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Mizanpaj

Arş. Gör. Dilan Tapar (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Hakan Sazyek (Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet Buran (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)
- Prof. Dr. Hilmi Uçan (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye)
- Prof. Dr. Hüseyin Yaşar (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
- Prof. Dr. Selma Baş (Van Yüzüncü Yıl, Van, Türkiye)
- Prof. Dr. Ercan Alkaya (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)
- Prof. Dr. Erhan Aydın (İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye)
- Prof. Dr. Ersen Ersoy (Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal (Kültür Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Bayram Ali Kaya (Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye)
- Prof. Dr. Kenan Erdoğan (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye)
- Prof. Dr. Galip Güner (Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye)
- Prof. Dr. Adem Ceyhan (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye)
- Prof. Dr. Özlem Demirel Dönmez (İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak (Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
- Prof. Dr. Leyla Karahan (Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
- Prof. Dr. Özer Şenödeyici (Hitit Üniversitesi, Çorum, Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa Argunşah (Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye)
- Prof. Dr. Nesrin Bayraktar (Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
- Prof. Dr. Şevkiye Kazan Nas (Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye)
- Prof. Dr. Ozan Yılmaz (Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye)
- Prof. Dr. Rezan Karakaş (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
- Prof. Dr. Nevzat Özkan (Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye)
- Prof. Dr. Yavuz Bayram (Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye)
- Prof. Dr. Nihat Öztoprak (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Osman Bülent Yorulmaz (Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. Emine Atmaca (Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Halil Sağlam (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Doç. Dr. Perihan Ölker (Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)
Doç. Dr. Mesut Bayram Düzenli (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Doç. Dr. Süleyman Kaan Yalçın (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)
Doç. Dr. Şermin Kalafat (Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Uğurlu Aslan (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)
Doç. Dr. Yılmaz Akdemir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Yiğitoğlu (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mehdi REZAI (Allameh Tabataba'i University, Tahran, İran)
Dr. Jonas Elbousty (Yale University, Connecticut, USA)
Doç. Dr. Üyesi Abdulhakim Tuğluk (İğdır Üniversitesi, İğdır, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Alev Önder (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Adana, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nusret Gedik (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Sibel Bayraktar (Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Kemal Timur (Kahramanmaraş Sütçü Üniversitesi, Kahramanmaraş, Türkiye)
Prof. Dr. İhsan Safi (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye)
Prof. Dr. Bülent Özkan (Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Aça (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Doç. Dr. Şahap Bulak (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Doç. Dr. Ferhat Korkmaz (Batman Üniversitesi, Batman, Türkiye)
Doç. Dr. Özkan Ciğa (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Batği Akman (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Talip Çukurlu (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Kemal TİMUR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Doç. Dr. Melike SOMUNCU (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Uğurlu ARSLAN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK (İğdır Üniversitesi, İğdır, Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet CİHANGİR (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Doç. Dr. Adem GÜRBÜZ (Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ÇETİNKAYA (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Feyza BULUT (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Dr. Zeliha TUGUZ (Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye)

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi (İSED) Şu indeksler tarafından taranmaktadır: ASOS,
Directory of Research Journals Indexing, Researchbib

İÇİNDEKİLER

<i>Editör Notu</i>	VIII
1. Namık Kemal Ve Süleyman Nazif'in Şiirlerinde Vatan Mefhumu (Soner YILDIZ).....	35-52
2. Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde <i>Kandırmak</i> Kavramı İle İlgili Söz Varlığı (Şahin YILDIZ).....	53-62
3. Zülfü Livaneli'nin <i>Balıkçı ve Oğlu</i> Romanında Göç Unsuru (Fatma ÇAVDAROĞLU).....	63-68
4. Marksist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında <i>Bacayı İndir Bacayı Kaldır</i> Hikâyesi (Alper CİNOĞLU).....	69-78
5. <i>Süheyl Ü Nevbahâr'ın Metin Dilbilimsel Yapısı</i> Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme (Duygu KARDEŞ).....	79-81

EDİTÖR NOTU

Değerli Hocam,

2021 yılının başında kurduğumuz İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi'nin (İSED) yeni sayısını yayımlamış bulunmaktayız. Sanat, edebiyat ve kültür araştırmalarına odaklanan dergimizin temel prensibi nitelikli yayınlara yer vererek alana katkıda bulunmaktır. Birinci sayımızdan itibaren dergimiz ASOS indeks tarafından taranmaya başladı. İkinci sayımızdan itibaren ise Directory of Research Journals Indexing ve Researchbib tarafından indekslenmektedir. Önümüzdeki sayımızdan itibaren dergimizin TR Dizin'de taranması için başvuruda bulunacağız.

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi'nin (İSED) Aralık 2022 sayısında dört araştırma makalesi, bir yayının değerlendirme yazısı olmak üzere toplam beş makale bulunmaktadır. Dergimiz, Haziran 2023 sayısı için makale kabulüne başlamıştır. 30 Nisan 2023 tarihine kadar Haziran 2023 sayısına makalelerinizi yollayabilirsiniz.

Saygılarımızı sunarız.

İSED Editör Kurulu adına

Doç. Dr. Ulaş BİNGÖL

İSED

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Makale Adı /Article Name

NAMIK KEMAL VE SÜLEYMAN
NAZİF'İN ŞİİRLERİNDE VATAN
MEFHUMU

NAMIK KEMAL AND SULEYMAN
NAZIF HOMELAND CONCEPT
IN HIS POEMS

Yazar

Soner YILDIZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-mail:

soneryildiz771907@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-4385-1692

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Maklesi

Gönderim Tarihi: 20 Ekim 2022

Kabul Tarihi: 15 Kasım 2022

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2022

Kaynak Gösterme

Yıldız, S. (2022). Namık Kemal ve Süleyman Nazif'in Şiirlerinde Vatan Mefhumu.

İlim, Sanat Ve Edebiyat Dergisi, 2 (2), s.35-52.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayı belgesinin gerekmediğini belirtmiştir.

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Özet

Namık Kemal ve Süleyman Nazif'in vatan mefhumuna bakış açılarının şiirlerinde olan yansımalarının ele alınacağı bu çalışmada; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmaya başladığı dönemin iki güçlü şairinin hususî hayatlarından başlayarak, aldıkları eğitim, mizaç ve manevî dünyalarına tesir eden etkiler, peşine düştükleri fikirler, dâhil oldukları edebî ya da siyasî topluluklar, 'vatan' odaklı şiirlerinden parçalar ve bu parçaların açıklamaları sırasıyla ele alınacaktır. Ayrıca edebî ve fikir hayatında Namık Kemal'in, Süleyman Nazif üzerinde oluşturduğu tesir de gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Tabii bütün bunların odağında vatan mefhumunun bu iki şairimizde uyandırdığı izlenimler, düşünceler ve de duygular olacaktır. Dünyanın var oluşundan itibaren meydana gelen karaparçaları, buzullar ve hatta çöller insanoğlunun geçici ya da kalıcı vatani olmuş, bu yerleşim yerlerine, kendinden 'bayrak', 'dil', 'din', 'ülkü birliği' gibi birtakım değerler izafe ederek bu yerleşim yerlerini çevreleyip kutsamıştır. İnsanlığın bu değerler etrafında birleşmesiyle oluşturduğu milletler, bu değerleri korumak uğruna da mücadele edemediği doğal afetlerden, salgın hastalıklardan, kıtlıklardan ötürü vatanından göç etmek zorunda kalmış, bunların dışında yine uluslar; vatanını ele geçirmek isteyen düşmanlara karşı savaşmış, bunun neticesinde savaş meydanında sakat kalmış, ölmüş, gerektiğinde düşmanlarını öldürmüştür. Üzerinde insan yaşayan toprak parçasına 'vatan' dendiği prensibinden hareketle, vatana vatan olma vasfı kazandıran aslı unsurun insan olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sebeple insanların birbirleriyle her türlü etkileşimini konu edinen sosyoloji biliminin alanına giren bütün olay ve kavramlardan hareketle vatana dönük bir değerlendirme yapmayı bu aşamada uygun bulunabilir. Yerin üstü insanların yaşam alanı olması, hava, su, güneş ışığı, besin kaynakları anlamında vatana maddi değerler katarken; yerin altında ise ataların ölümleri, tarihi kalıntılar ve kültürel miras ürünleri de vatanın manevî boyutunu şekillendiren unsurlar olmaktadır. İşte bu özelliklerin hepsi vatanın sadece bir toprak parçası anlamına gelmediğini, aksine üzerine düşündükçe içinde bir anlamlarsilsilesi barındırdığını görmek oldukça kolay bir çözümlenir. Türk-İslâm sentezinde gelişen dünya görüşünde vatan mefhumu, materyalist bakış açısından uzaklaşarak kutsal ve ulvî bir değer kazanmıştır. Vatan mefhumu, kazandığı yüce değerlerle birlikte Türk fikir ve edebiyat sahasında her dönemde, hatta olağanüstü nitelikte olayların yaşandığı zamanlarda daha da çok olmak kaydıyla, edebî eserlerde başatkonu olmuş ve vatanın her karış toprağına duyulan sevgi; satır satır, ilmi ilmi ulusun diline oradan da gönüllerine işlenmiştir. İşte bu durumu kendilerine vazife addeden ve hatta bunu kendilerine bir 'dava' edinen onlarca edipten Namık Kemal'i bu davanın ilk savunucusu olarak, Süleyman Nazif'i de bu davada onun en güçlü takipçisi olmak hasebiyle ele almak gereği duyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslamcılık, Türkçülük, anne, vatan

Abstract

In this study, the reflections of Namık Kemal and Süleyman Nazif's perspectives on the concept of homeland in their poems will be discussed; Starting from the private lives of the two powerful poets of the period when the Ottoman Empire began to collapse, the education they received, the effects that affected their temperament and spiritual world, the ideas they pursued, the literary or political communities they belonged to, parts of their poems focused on "homeland" and the explanations of these pieces respectively. It will be discussed. The influence of Namık Kemal on Süleyman Nazif in his literary and intellectual life will also be tried to be revealed. Of course, at the center of all this will be the impressions, thoughts and feelings that the notion of homeland aroused in these two poets. The lands, glaciers and even deserts that have been formed since the existence of the world have been the temporary or permanent homeland of human beings, and they have surrounded and blessed these settlements by attributing some values such as "flag, language, religion, unity of ideals" to these settlements. In order to protect these values, he had to immigrate from his homeland due to natural disasters, epidemics and famines that he could not fight for, and he fought against the enemies who wanted to seize his homeland, and as a result, he was crippled, died and killed on the battlefield. Based on the principle that the piece of land on which people live is called "homeland", it can be concluded that the essential element that gives the homeland the qualification of being a homeland is human. For this reason, it may be appropriate at this stage to make an evaluation about the country, based on all the events and concepts that fall into the field of sociology, which deals with all kinds of interactions of people with each other. While it adds material value to the homeland in terms of being a living space for people above ground, air, water, sunlight and food sources; underground, ancestors' dead, historical remains and cultural heritage products are also the elements that shape the spiritual dimension of the homeland. It is an easy analysis to see that the homeland does not only mean a piece of land, but that it contains a series of meanings when we think about it. In the worldview that developed in the Turkish-Islamic synthesis, the concept of homeland gained a sacred and lofty value by moving away from the materialist perspective.

Keywords: Islamism, Turkism, mother, homeland.

Giriş

İsmi hatıra gelince öncelikle bir edip, bir şair olmaktan ziyade adeta vatansever bir 'fedai' silueti gözümüzün önünde canlanan Namık Kemal, 1840 yılında o zamanki adı 'Tekfurdağı' olan Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir.

Namık Kemal'in vatan sevgisi ile dolu yüreğinin taşkınlığıyla oluşan bu 'fedai' tavrı, müjdecisi olduğu Atatürk'ün akıl ve kudretiyle birleştiğinde vatanın içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması anlamında oldukça önemli bir merhale olmuştur.

Yaptıklarıyla vatanın kurtuluşunda bir 'şerare' olan Kemal'in şeceresi oldukça eski ve köklü bir sülale olup saraya dayanmaktadır:

"Namık Kemal, 26 Şevval 1256 / 21 Aralık 1840'ta Tekirdağ'da doğdu. Asıl adı ise Mehmet Kemal'dir. Baba tarafından, I. Mahmut devrinde İran savaşlarında şehit düşen Sadrazam Topal Osman Paşa'ya dayanır. Bilinen en eski atası da, Bekir Ağa isimli bir zattır. Annesi ise yine Tekirdağ'da mutasarrıflık ve kaymakamlık görevlerinde bulunmuş olan Konice eşrafından Abdüllâtif Paşa'nın kızı Fatma Zehra Hanım'dır." (Göçgün, 2014:15)

Namık Kemal'in tedrisatından ilk geçtiği ve hayatta en sevdiği şahıs: *Babası Esham Müdürlüğü yapan ve bir müddet de padişah I.Abdülhamit'in Münecimbaşı'sı olan Mustafa Âsım Bey'dir.* (Kemal, 1938: 8-9) Oldukça soylu bir ecdadı olan Namık Kemal'in: *En büyük cediti olan Sadrazam Topal Osman Paşa Morali'dir* (Ergun, 2018: 1)

Namık Kemal'in annesinin küçük yaşta ölmesi sebebiyle çocukluğu ve ilk gençlik yılları, annesinin babası olan ve çeşitli devlet görevlerinde teşrik-i mesai ifâeden Abdüllâtif Paşa'nın ve anneannesi Mahdume Hanım'ın yanında geçer: *Bu vaziyet karşısında Mustafa Âsım Bey, kayınpederinin yanından ayrılmak mecburiyetinde kalmıştı. İşte annesini kaybeden zavallı Kemal, bu surette babasından da uzak bir muhitte büyümeğe başlamıştır. Ona babaannesi Mahdume Hanım bakıyordu* (Ergun, 2018: 34-35) Annesinin vefatından sonra dedesi Abdüllâtif Paşa'nın yanında 17 yaşına kadar kalan Kemal, hayatı bu dönemde dedesinin memuriyeti sebebiyle yurdun çeşitli şehirlerinde geçmiştir: *İstanbul'da buldukları sırada, üç ay Bâyezid ve yedi sekiz ay kadar da Valide Rüştüyesi'ne devam etti.* (Bolayır, 1909: 7) Valide Rüştüyesi'ndeki hocası Şâkir Efendi, küçük Kemal için iyi bir rehber ve hatta Ali Ekrem Bey'in biraz abartılı ifadesiyle: *Kemal'igörür görmez yaradılıştan gelen kabiliyetini takdir ederek, vicdan ve irfanına hayran kalan bir üstadı, oldu.* (1909: 8)

Dedesinin Afyonkarahisar'a kaymakam olarak gittiği yıllarda da Kemal: *Afyon'da müftü Hacı Vâhid Efendi'den Farsça dersleri aldığı tahmin edilmektedir.* (Baki, 1949: 22) Abdüllâtif Paşa, Afyon'daki görevinin ardından bir zaman çeşitli sancaklarda kaymakamlık yaptıktan sonra Kemal'in ruhen ve fikren olgunlaşmasında önemli bir merhaleyi aşmasına tanıklık eden Kars'a tayin olur. Kars'taki hayatında eğitim-öğretim işlerinin yanı sıra bir de atalarından kalma ve geleneklerde önemli bir yeri olan avcılığı da tecrübe eder olmuştur:

"Abdüllâtif Paşa, torununa tam bir Osmanlı Türk'ü terbiyesi verdi. Kemal'i bir taraftan okutur, bir taraftan da at ve avla iştiğal ettirirdi. Namık Kemal 'meâni'den evvel kuş, geyik, ceylân sayd etmekle bir nevi idmanda bulunmuştu. Kendisine ait "Cezmi" adlı eserindeki eski bir cirit oyununun güzel bir tasviri var. İtikadımca o güzide eserin en dâhiyâne kısmı parçasıdır." (Samsakçı, 2017: 7-8)

Kars'ta geçen bir buçuk yıla yakın zaman zarfında Kemal, divan şiirine meraksarmış ve kendisinin ilk beyiti olan:

Gelüp mektûb-ı mergûbun safâ bahşeyledi cânâ

Sürûrumdan serim tacı erişdi arş-ı Rahmân'a (Kemal, 2018: 38) Namık Kemal kendisini edebiyat dışındaki uğraşlardan (avcılık, silahşorluk, at biniciliği, vs.) uzaklaştırarak tamamen edebiyata

yönlendirdiği ve ilk gençlik yılları olarak adlandırabileceğimiz Kars yıllarından sonra bu kez de dedesi Abdüllâtif Paşa'nın Sofya'ya tayin olması üzerine kendisiyle birlikte Sofya'ya gider. Kemal'in Kars hayatıyla başlayan fikrî, bedenî ve edebî olarak ilerleme kaydettiği süreçte en önemli nokta burada geçirdiği zaman olacaktır. Gerçek adı "Mehmet Kemal" olan Namık Kemal'in, "Namık" mahlasını alışı da yine Sofya yıllarına dayanmaktadır. Namık Kemal'in Sofya'da bulunduğu yıllarda: *İstanbul'da bir hayli şöhret bulmuş şairlerden Eşref Paşa geldi ve onun dedesine misafir oldu. Kemal'deki şiir kabiliyetini gördü ve kendisine "Namık" mahlasını vererek:* (Göçgün, 2014: 18)

Hâfid-i ekremi Abdüllâtif Paşa'nun Kemâl Beğ ki mücessem kemâldir

tahkik

...

Kabûl kıldı tevâzu'la nutk-ı nâcizim

Edince zâtına Nâmık tahallûsun teşvik (Eşref Paşa, 2014: 19)

kıttadan oluşan bu "Kıt'a-i Tahallûsiye" ile "Mehmet Kemal" adı hafızalarda "Namık Kemal"e yerini bırakmış olur. Gençlik döneminde aralarına katıldığı Encümen-i Şuara meclislerinde yazdığı şiirleri ve yine şiir okumasındaki tavrı, ses tonu, coşkusu gruptaki diğer üstat şairlerin de dikkatini çekmiş Kemal'in gelecekteki şöhretinin zemini yavaş yavaş bu dönemde oluşmaya başlamıştı. Kemal, Şinasi ile tanıştıktan bir müddet sonra Şinasi'nin çıkardığı "Tasvir-i Efkâr" gazetesinde yazmaya başlar: *İstanbul'a geldikten beş sene sonra Şinasi ile tanışan Kemal, 1862'de "Tasvir-i Efkâr" gazetesine muharrir oldu ve "Zenci" başlıklı ilk fukrasını neşretti.* (Göçgün, 2014: 21) 1862'de gazeteciliğe başlamasıyla birlikte: *Uzun müddet şiir yazmadığını ve hatta divan edebiyatını istihfafla karşıladığını görmekteyiz. Namık Kemal, artık tamamen siyasi bir muharrir olmuştur... Şair "Namık" mahlasını da terk etmiş "Kemal" imzasıyla makaleler neşrine başlamıştır* (Ergun, 2018: 49).

Kemal, gazete yazıları aracılığıyla, yalnızca vatan meseleleriyle meşgul olmayı sadece mücerret bir çaba olmaktan çıkarmakla kalmamış ve bir eylem dizisi hâline dönüştürmeyi de başarmıştır. Bunun ilk adımı olarak gizli bir İtalyan teşkilatı olan "Carbonari Cemiyeti"nin ⁽¹⁾ kuruluş prensiplerini örnek alan ve daha sonraları "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" olarak bilinecek "İttifâk-ı Hâmiyyet" ⁽²⁾ adlı gizli bir cemiyete "Encümen-i Şuara"dan kader birliği etmeye başladığı Ziya Paşa ile birlikte üye olmakla atmıştır. Cemiyet, meseleler karşısında kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koymak, hükümetin uyguladığı politikalar karşısında iradesini sergilemek maksadıyla toplantılar yapmaya başlar:

Carbonari 'kömür imalatçıları' 1800'den 1831'e kadar İtalya'da aktif olan gizli devrimci toplulukların gayr-ı resmî bir ağıydı. Hedefleri vatansever ve liberal bir temele sahip olsa da net bir acil siyasi gündemleri yoktu. ⁽¹⁾ (Feyizoğlu, 2013: 64)

İslahat hareketlerini yeterli sınıf ve toplumsal değişikliği savunan "Tercüme Odası" ve "Mir'at" dergisinden altı arkadaş olan "Namık Kemal, Mehmet Bey, Ayetullah Bey, Refik Bey, Reşat Bey ve Nuri Bey 7 Haziran 1865'te Belgrad ormanında bir araya geldiler. Cemiyet çeşitli isimlerle tanınan "Meslek", "İttifâk-ı Hâmiyyet" (Yurtseverler Birliği), "Jeunes Turcs" (Genç Türkler), "Erbâb-ı Şebâb" (Genç Türkistan) ve Yeni Osmanlılardır. Jön Türk ve Yeni Osmanlılar ifadesi ilk önce Avrupa'da kullanılmıştı. Örgüt ündeleri: Uhuvvet, Müsavat ve Muavenet idi. ⁽²⁾ (Çubukçu, 1986: 32)

"Ancak bu cemiyet adına yapılan gizli toplantılar saraya jurnallenince Kemal, Erzurum Vali Muavinliğine tayin edilir: Fakat bu toplantılar Âli Paşatarafından haber alınınca 1867 yılı Muharrem ayında Ziya Paşa ikinci kez Kıbrıs Mutasarrıflığına, Namık Kemal de Erzurum Vali Muavinliğine tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendiler." (Tasvir-i Efkâr, 1909: 1)

Böylelikle vatan meseleleri yüzünden hükümet ile ilk zıtlasma gerçekleşmiş ve kendisi için sürgün

sayılabilecek olan payitahttan uzak tutulma çabası Kemal'in sonraki yıllarda sürekli karşılaşacağı kovuşturma, ceza, sürgüne yollanma türünden hükümet iradesini ortaya koyan birçok uygulamadan ilki olarak tarih sayfalarında yerini almıştır.

"Erzurum'a gitme işini elinden geldiğince geciktiriyordu. Tayin kararnamesinden on dokuz gün sonra, Ziya Paşa ile birlikte İstanbul'daki "Courrier d'Orient" gazetesine çağrıldı. Kendilerine, "Yeni Osmanlılar" adına çalışmalarında bulunmak, yayımlar yapmak üzere Paris'e davet eden Mısır Prensi Mustafa Fâzıl Paşa'nın mektubu verildi." (Tevfik, 1909: 1)

Bu mektubun içeriğinde yapılan davetin sebebi ortaya konurken, aynı zamanda maddî konularda muhataplarının içini rahatlatacak nitelikte teminatlar dayer verilmektedir. Mektubu kendilerine ulaştıran Mustafa Fâzıl Paşa'nın özel temsilcisi olan Sakakini Efendi bu mektubu kendilerine ilettiğinde Kemal ile beraber kadîm dostu Ziya Paşa Paris'e gitmeye karar verirler.

Namık Kemal'in "Hürriyet" gazetesindeki mesaisinde Ziya Paşa'nın da önemli bir payı olmakla birlikte esas önemli rol yine Namık Kemal'in kendisine aittir. Ancak Hürriyet günleri ve Paris'teki sürgün hayatı bir müddet sonra son bulacaktır: *İstanbul hükûmetinin Mustafa Fâzıl Paşa ile anlaşması ve Zabtiye Nâzırı Hüsnü Paşa'nın daveti üzerine 24 Kasım 1870 tarihinde İstanbul'a döndü* (Göçgün, 2014: 24) Bu geriye dönüş her ne kadar Hüsnü Paşa'nın kefaletinde olsa dâhi bu durum hükümet aleyhinde yazı yazmama şartına bağlanmıştır. Nitekim Kemal, dönemin sadrazamı Âli Paşa'nın vefatına kadar hükümeti eleştirmek adına herhangi bir yazı yazmamıştır İstanbul'a döndüğünden itibaren gazeteciliğe devam eden Kemal, önce Ebuzziya Tevfik Bey'in çıkardığı "Hadika" gazetesinde yazılarını neşretti. Bir süre sonra da Nuri, Reşat, İsmail Hakkı ve Ebuzziya Tevfik beylerle birlikte "İbret" gazetesini yayımlar. Bu gazetelerden "Hadika" da "N.K" yani Namık Kemal mahlasını kullanan Kemal, "İbret"te ise "B.M" yani 'Baş Muharrir' rumuzunu tercih etmiştir. Ancak Kemal'in yurt dışından getiren siyasi irade, yazı yazdığı gazetenin de kapatılması üzerine işsiz güçsüz kalan, maddî sorunlar yaşayan 'yaralı aslan' dan korkmuş ve onun bu hâliyle İstanbul'da kalmasını sakıncalı bularak bu sefer de kendisini Gelibolu Mutasarrıflığına tayin etmiştir. Kemal, yaklaşık olarak beş ay kaldığı Gelibolu'dan 1873 Ocak ayında geri döner. Bu dönüşüyle birlikte "İbret" gazetesinde özellikle basına uygulanan sansür konusundaki yazdığı ağır tenkitler nedeniyle aynı gazete 100. sayısında tekrar kapatılır. Namık Kemal, boşta kaldığı bu zaman zarfında bu kez geniş yankı uyandıran eseri olan "Vatan yahut Silistre" adlı piyesini kaleme alır "Vatan yahut Silistre" adlı oyun, her ne kadar Namık Kemal'in Magosa'da zor şartlar altında geçireceği otuz sekiz aya sebep olsa da aynı zamanda: *Vatan ve hürriyet kahramanı olarak şöhretinin yayılmasına ve pekişmesine de vesile oldu* (Göçgün, 2014: 26) Kemal'in Magosa'ya giderken yolda kaleme aldığı ve vatan yolunda mücadelesindeki kararlılığından asla ödün vermeyeceğini şu dizeleriyle ortaya koyar: *Ben Magosa'ya gidiyorum, Magosa'ya gidiyorum ama Kâğıdhane'ye gider gibi gidiyorum!..* (Kemal, 2018: 233)

Kemal'in Magosa'da otuz sekiz ay devam eden sürgünü, V. Murat'ın padişah olmasının üçüncü günü olan 3 Haziran 1876'da ilan ettiği genel af ile sona ermiş ve 19 Haziran 1876'da İstanbul'a dönmüştür: *30 Mayıs 1876 tarihinde çıkan genel afın yararlanarak, Abdülaziz'in tahttan indirilip, Beşinci Murat'ın başa geçmesinin üçüncü günü, yani 19 Haziran 1876'da İstanbul'a döndü.* (Kuntay, 1944: 709) Aklî dengesinin yerinde olmadığı anlaşılan V. Murat'ın yerine Meşrutiyet'i ilan edeceği vaadiyle İkinci Abdülhamit'in tahta geçmesiyle İstanbul'a dönen Kemal, devlet ricalinde görevler de almaya başlar: *Padişah, Namık Kemal'i 18 Eylül 1876'da Şûrâ-yı Devlet Azâlığı'na (Danıştay Üyeliği'ne) getirdi. Daha sonra Ziya Paşa ile birlikte, Midhat Paşa'nın başkanlığında kurulmuş bulunan, Kanûn-ı Esâsî Encümeni'ne (Anayasa Komisyonu'na) üye seçildi.* (1944: 709) Yazmış olduğu bir beyit yüzünden ev hapsi cezasına çarptırılan Kemal'in ev hapsi cezası yaklaşık iki buçuk sene sürer. Bu sürenin sonunda Midilli'ye mutasarrıf olarak görevlendirilir: *İki buçuk senekadar zabıta nezareti altında gülünç bir tabirle ikamete memûr olan Kemal, nihayet Midilli mutasarrıfı tayin edildi.* (Ergun, 2018: 66) Zorunlu ikamet haliyle iki buçuk sene, mutasarrıf olarak da üç sene olmak üzere Kemal, Midilli'de toplamda beş buçuk sene kalır. Kemal'in Midilli'deki hayatı, saray ile arasını düzelttiği dönem olarak da

adlandırılabilir. Namık Kemal burada her ne kadar saray ile arasını düzeltmiş olsa dâhi yörede yaşayan Rumlarla arası hiçbir zaman iyi olmadı, bunun sonucu olarak da Kemal'i saraya şikâyet ederler. Zaten bu esnada sağlığı iyice bozulmaya başlayan Kemal, şiddetli bir zatürre hastalığı geçirir. Bu durumu da dikkate alan saray: *Cezayir-i bahr-ı Sefid valiliğine tayin olunan Arap Hakkı Paşa, onun Rodos mutasarrıfıye becâyışını arz etmişti.* (2018: 66) Böylelikle Namık Kemal'in yeni görev yeri Rodos olur.

Midilli'nin nemli havasından dolayı bozulan sağlığı, Rodos'un uygun iklimisayesinde yeniden düzelmiş ve buradaki görev süresi olan üç yıl içerisinde rahat etmesini sağlamıştır. Ardından gittiği yazın çok sıcak, kışın ise pek rutubetli ve soğuk bir iklimi olan Sakız'da Kemal'in sağlığı yeniden ve şiddetli bir şekilde bozulur. Bunun neticesinde de zatürre hastalığı nükseder. Bu süreçte Kemal'i hayatabağlayan en önemli şey yazmakta olduğu "Osmanlı Tarihi" adlı eseridir. Ancak eserde yer alan ifadelerin kötü yorum ve bozgunculuğa yol açabileceği gerekçesiyle yazımı durdurulur ve eserin neşredilmekten de padişah iradesiyle men edildiğini bildiren bir telgrafı Bâb-ı Âli'den alan Kemal tam manasıyla kahrolur. Bu moral bozukluğu da zaten kötü olan vücut sağlığının daha da fenalaşmasına sebep olur ve büyük 'Vatan Şairi' Namık Kemal, hayata gözlerini yumar: *Ne var ki zatürre, yakasını bir türlü bırakmıyor. O'nu gün geçtikçe pençesinde adeta eritiyordu. Nihayet, 28 Rebiü'l-evvel 1306/2 Aralık 1888 günü, hayata gözlerini kapadı.* (Göçgün, 2014: 31) Kemal'in vefat haberini veren gazete: *Sakız mutasarrıfı edib-i şehir Kemal Bey'in, mübtelâ olduğu zatürreden rehâ-yâb olamayıp irtihâl-i dâr-ı beka ettiği vârid olan telgrafnameden maateessüf anlaşılmıştır. Rahmetullahi Tealâ.* (2018: 70) Kemal'in ölümünden doğan acıyı pek hissetmeyen soğuk birtakımsatırlara yer vererek bu duyuruyu gerçekleştirir.

Süleyman Nazif, *Kânun-ı sâni 1284 /29 Ocak 1869 tarihinde Diyarbakır'dadünyaya geldi.* (Gür, 1992: 10) Çocukluğunda, babası Mehmet Sait Paşa'dan ve özelhocalardan ders almış, Arapça-Farsçayı öğrendiği gibi sonraları kendi kendineçalışarak ve daha sonraları bir müddet Avrupa'da bulunarak da Fransızca'yı öğrenmiştir. Süleyman Nazif'in babası Mehmet Sait Paşa, devrinin önemli aydınlarından biri olup birçok eser kaleme almıştır.

Nazif'in, çok sevdiği babası Mehmet Sait Paşa'nın 1891 yılında vefat etmesüzzerine onun mezar taşı üzerine:

Açtı dağı ebedî sineye hicran-ı peder

Ağlatır derdi firakı beni ta kabre kadar

İstemezdim ki kazılsın gurbet ilde kabrin

Neyleyim böyle imiş hüküm-i kaza, emr-i kader. (Nazif, 1933: 6)

kitasını yazarak yaşadığı derin üzüntüyü dile getirmiştir.

Süleyman Nazif'in annesi ise Akkoyunlu soyundan gelen Ayşe Hanım'dır. Annesi Ayşe Hanım, 1907 yılında vefat edip Büyükada'ya gömülmüştür. Nazif, "Gene İran-ı Viran" başlıklı makalesinde kendi soyundan bahsederken annesiyle ilgili olarak: *Validemin ceddî Akkoyunlu devletinin en kuvvetli istinatgâhı olan (Hindî) adlı bir Türk aşiretinin reisidir.* (Gövsa, 1933:5) ifadeleriyle anne tarafından şeceresini ortaya koymaktadır.

Süleyman Nazif'in dedesi İbrahim Cehdî, ki Süleyman Nazif, Servet-i Fünûnanlayışını benimsediği dönemde dedesinin adını mahlas olarak kullanmıştır. Süleyman Nazif, tahsil hayatını bir yandan devam ettirirken bir yandan da on beş yaşlarında Diyarbakır Vilayet Mektupçuluk Kalemî'ne memur olarak girmiştir. İlk edebî deneyimlerini de işte bu zamanda yaşamaya başlamıştır: *Bu ilk edebî denemelerinde ise içinde bulunduğu aile ve arkadaş çevresinin edebiyat zevk ve hevesini hele vatan edebiyatı eğilimini beslemiş olan olayları çeşitli makalelerinde anlatmıştır.* (1933:7)

Nazif, babası Sait Paşa'nın Mardin mutasarrıflığı görevindeyken vefat etmesüzzerine bu kez ailesiyle

birlikte Diyarbakır'da ikamet etmeye başlar: 1896'da, 26 yaşında iken Musul vali ve kumandanlığında bulunan Abdullah Paşa'nın özel katibi olarak Musul ve Süleymaniye taraflarında bulunmuştur.(1933:8) Buralardaki izlenimlerini de "Nasrüddin Şah ve Babiler" adlı eserinde dile getirmiştir.

Nazif henüz pek genç iken Anadolu'da babasıyla birlikte birçok seyahat gerçekleştirme fırsatı bulmuş: *Harap ve bakımsız hâlde bulunan yurdun dertlerini ne kadar iyi görmüş ve o perişan idare altında ezilen halkı ne kadar heyecanla dinlemiş olduğu, en eski eserlerinden birisi olan "El Cezire Mektupları"nda verdiği pasajlardan anlaşılır.*(Baydargil, 1955: 3)

Nazif, Abdullah Paşa'nın görevinin sonlanmasıyla birlikte 1897 yılında o dönemde saraya karşı en önemli muhalif güç olan Jön Türklere katılmak üzere aniden aldığı bir kararla birlikte Paris'e gider: *Burada Fransız edebiyatçıları Catulle Mendès ve Henri Barbus'ü ne vesile ile tanımış olduğunu" yine "Nasrüddin Şah ve Babiler" adlı eserinde belirtmiştir.*(1933: 9)

Süleyman Nazif, Paris'te sekiz ay kaldıktan sonra memlekete döner ve ardından: *Bursa'ya mektupçulukla nefyedilmiş ve II. Meşrutiyet'in ilânına yani 1908 tarihine kadar o vazifede kalmıştır.*(1933: 9) Bu süre zarfında Servet-i Fünûn dergisine, dedesinin adı olan "İbrahim Cehdi" müstearıyla yazılar yazmıştır. 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ile buradan ayrılan Nazif, "Çal Çoban Çal" adlı eserinde Bursa ile ilgili olarak: *Ömrümün tam on iki senesi bu güzel şehirde fasılasız ve arızasız olarak geçti.* (1933: 9) der.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Süleyman Nazif, hükümeti kurarak iktidara gelen ama zaman içerisinde iktidarda kalmak için baskı ve zorbalığa başvuran İttihat ve Terakki Fırkası ile ters düşer. İttihatçı kadro, 1912 senesindeki seçimlerde II. Mebusan Meclisi'nin feshedilmesine sebep oldukları için bu seçimler Osmanlı tarihinde 'sopalı seçimler' olarak anılmıştır. Nazif, İttihat ve Terakki Fırkası'nın işte bu antidemokratik uygulamalarını muhtelif makalelerinde eleştirdiği için valilikte gittiği yerde uzun süre kalamamış, sırasıyla; Basra, Musul, Kastamonu, Trabzon ve Bağdat'ta görev yaparak diyar diyar dolaştırılmıştır.

Nazif, cumhuriyetin ilk yıllarında da bir süre yaşadıkdan sonra 1927'de vefatetmiştir. Nazif'in cenazesi, parasızlığından ötürü, yaşarken muhtelif gazetelerde yazdığı makaleler aracılığıyla övdüğü "Teyyare Cemiyeti" aracılığıyla kaldırılmıştır. Nazif'in ölüm vaktinde cebinden birkaç kuruş nikel paranın haricinde yeğenine yazdığı bir dörtlük de çıkmıştır:

Ben ölüsem, deyin, Gırzana,

Seni amcan ölüirken anmıştı.

Derbeder bir hayatı mihnetten,

İhtiyar olmadan usanmıştı! (Nazif, 1957: 82)

Süleyman Nazif'in Namık Kemal'den ilk etkilenmesi, Namık Kemal'in "Evrak-ı Perişan" adlı eseri aracılığıyla olmuştur:

"Namık Kemal'in, yazı hayatının henüz başlangıcı sayılan 1862'de İstanbul'un fethine dair yazdığı "Bârîka-i Zafer"le 1867'de telif ettiği ve Osmanlı Devleti'nin yükselme devrini işlediği "Devr-i İstîlâ"dan sonra tarihî konuda kaleme aldığı üçüncü eseri olan "Evrâk-ı Perişân" esasında; Selâhaddîn Eyyûbî, Fâtih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'le ilgili üç müstakil biyografiden meydana gelmektedir." (Uçman, 1995: 536)

Bu etkileniş, Süleyman Nazif'te ömrünün sonuna kadar devam etmiş ve birçok sıfatlandırma ile da Nazif tarafından bu hayranlık dışı vurulmuştur.

Süleyman Nazif, Namık Kemal'e dönük bir övgüsünde onun üslubunda 'peygamberce' bir tavır

bulmaktadır: *Namık Kemal'in eserine edibâne demekten ziyade peygamberâne demek yakışıır.*(Nazif, 1924: 203) Yine: *Etrafındaki genç kabiliyetleri teşvik ve himâye etmesi ile de en mühim faaliyetlerindedir.*(1924: 27) diyerek bu yorumunu ispat etmeye çalışır. Ayrıca Nazif, Kemal'in edebiyatımızda vatan sevgisini ilk terennüm eden kişi olarak götürür ve onun bu konudaki rolünü ortaya koyan: *Bizde vatan muhabbetinin müessisi* sözleriyle Kemal'e dair: *Milletine ilk arzî bir din ve millî bir ideal getiren sahîphurûçtur.*(Tarhan, 1916:15) değerlendirmelerine ulvî bir sıfatı daha eklemiştir.

Nazif, "Namık Kemal" adlı eserinde kendisi gibi Fransa Paris'e giden 'Pir'i Namık Kemal'in bu gidişi için yaptığı manidar bir benzetmede bulunmuştur: *Bıçak gitmiş, ustura gelmiştir. Dönüşünde devrin ekser büyüklüleriyle görüşür. Avrupa'dakı tam üç senelik ikamet ve mücahede o cevval zekâyâ başka bir feyz ve inkişaf vermiştir.*(Nazif, 1940: 38) diyerek bu benzetmesinin sebeplerini de açıklamıştır. Namık Kemal'in:

Bais-i şekva bize hüznü umumidir Kemal.

Kendi derdi gönlümün billâh geçmez yâduma. (Kemal, 1957: 35)

Düsturunu kabul eder. Onun için sanat, cemiyet ve vatan içindir. Her mevzu onun adesesinde millî bir damga ile damgalanır. (Yücebaş, 1957: 36) Kemal'in bu beytinde dile getirdiği gibi vatan mevzusunun şiirde her şahsi sorundan üstünlüğü yönündeki görüşünü adeta onaylar:

Unut felâket-i şahsiyenin müsebbibini,

Fakat hakareti affetme validen vatana (Nazif, 1957: 85)

Namık Kemal'in "Vatan Mersiyesi" adlı şiirinde dile getirdiği:

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini

Yoğmuş kurtaracak bahtı kara mâderini (Kemal, 2011: 7)

beytine Atatürk nasıl ki 13 Ocak 1921'de Meclis kürsüsünde I. İnönü zaferini anlatırken dile getirdiği:

Vatanın bağına düşman dayasın hançerini

Bulunur elbet kurtaracak bahtı kara mâderini (Atatürk, 2011: 139) cevabı bir zaferin nişanesi olmuşsa; yine Süleyman Nazif'in "Kara Bir Gün" adlı makalesi Türk kurtuluş mücadelesinin adeta önemli bir dönüm noktasını üç yıl önceden işaret eder gibiydi.

Kemal'in edebiyatta en çok maharet gösterdiği saha olan şiirde Süleyman Nazif'e olan etkisini ele alan incelemelerin birinde: *Namık Kemal de Süleyman Nazif'de milleti ortaya çıkaran, toprağı vatanlaştıran unsurları; millete, dine, tarihe ait birikimle ve bu birikime eşlik eden bir hisle işler.*(Demircan, 2014: 34) denilerek buetkinin kaynağındaki ortaklık ortaya konmuştur. Nazif, Namık Kemal'in kendi şiiri üzerindeki bu etkisini perestîşkâr bir tavırla ortaya koyarak da Kemal'i, edebiyatımızda vatan sevgisini işleyen ilk edip olarak niteler: *Şairin fikriyatı üzerinde Namık Kemal'in büyük tesiri olduğunu kendi yazılarından anlaşılmaktadır.*Süleyman Nazif, *Namık Kemal'in edebiyatımızda vatan muhabbetini ilk terennüm eden kişisi olduğu kanısındadır.*(2014: 34)

Edebiyat tarihçilerine göre 'aksiyoner' bir kişilik olan Namık Kemal'i, Ahmet Hâşim'in 'Kelimelerin Serdari' olarak nitelendirdiği "Son Şarklı" adlı yazısında (Uçak, 2016: 270) "Son Şarklı" yakıştırmasıyla vasıflandırdığı Süleyman Nazif, Namık Kemal gibi dizelerinde 'Haykıran Şair'dir: "Şiirde nida sanatını diğer üslup özelliklerine göre daha sık kullanır. Nidayı vazgeçilmez bir ahenk unsuru olarak değerlendiren sanatçı, bu yönüyle 'haykıran şair' imajı ile karşımıza çıkar. Namık Kemal'in pek çok şiirinde benzer bir söyleyişi görmek mümkündür."(2016: 270) Nazif'in şiirlerindeki Kemal etkisi bu yönüyle de belirgindir. Yine Nazif de Namık Kemal gibi şiirlerindeki 'çoşkulu edası' kelimelerin gücünden alan bir şairdir. Kemal gibi onda bu gücün oluşmasındaki yegâne unsurlar milli şuur ve

ıstıraptır.

Vatan hissiyatını terennüm eden şairleri bir tren vagonlarına benzetecek olursak, lokomotif elbette Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ndeki:

Vücûdun kim hamir-i mâyesi hâk-i vatandandır

Ne gâm râh-ı vatanda hak olursa cevr ü mihnetten (Kemal, 2000: 31) dizelerinde belirttiği gibi mayasının hamuru vatan toprağından olan kişinin bedeni de vatan yolunda sıkıntı ve üzüntüden toprak olursa üzülmemek gerektiğın dile getirdiğı beyiti ise, arada yer alan Mehmet Âkif Ersoy'un, Bursa'nın işgali üzerine kaleme aldığı "Bülbül" adlı şiirinde:

Bugün hânümansız bir serseriyim öz diyârımda!

Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı (Ersoy, 2015:35) dizelerinde acı içinde vatansız kalışını haykırdığı dizeler lokomotifin arkasındaki vagon ise, bu kompartımanın son vagonu da Süleyman Nazif'in aynı his yoğunluğuyla Bağdat'ın işgali üzerine kaleme aldığı "Yâr-ı Nâim" adlı şiirinde yer alan:

Yine gördüm bu şeb Süleymân'ı, Vardı mâtem nişânı

tâcında, Titriyordu erîke-i şâmı

Vatanın pîş-i ihtilâcında (Nazif, 1993: 239)

dizelerinde bu kez de mazideki o ihtişamlı devirin aksine şu an içinde bulunulan durum karşısındaki acizliğe kahrolması vardır. İşte bu zincir, vatan konusundaki hissi yoğunluğun nesilden nesile nasıl aktarıldığını gösteren önemli örneklerdir.

41

I-Vatana Dini Nitelik Kazandıran İmajlı Beyitler

Namık Kemal, "Vâveylâ" adlı şiirinde 'Hazret-i Vatan'ın kurtulması için mücadele etmeyen vatan evlatlarına dolaylı bir şekilde sitem etmektedir. Bu siteminde vatanı da anne formunda yansıtan Kemal, evlatlarının bir bir şehit düşmesikarşısında acı içerisinde kıvranan bir anne gibi vatanın da dövünerek bu kahrını yansıttığını ister:

Git, vatan! Kâ'be'de siyâha bürün! Bir kolun Ravza-i

Nebi'ye uzat.

Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at"...

...

Aç, vatan! Göğsüne İlah'ına aç!

Şühedânı çıkar da ortaya saç!.. (Kemal, 2016: 70)

Nitekim Kemal bu şiirinde vatan topraklarından bahsederken dile getirdiğı: *Kâ'be, Ravza-i Nebî, Kerbelâ ve Meşhed kelimeleri ile hem coğrafi hem de manevî vatanın sınırlarını çizmektedir.* (Nazlı, 2016: 70) Bununla da daha çok Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki topraklarını kastettiğı anlaşılmaktadır.

Vatan, bu başlık altında öncelikle 'Hazret' sıfatıyla hitap edilecek kadar kıymet verilip ululandırılır. Nitekim Süleyman Nazif, bir gazelinde:

Bina-yı zulm yıkılsın temelden Allah'ım

Ki hazret-i vatan'ın menba-ı felâketidir (Nazif, 2012: 69)

vatanı bu 'Hazret' ululamasına lâyık bulduğu bir sıfatla seslenir. Yani Namık Kemal'deki zulmün temeli ile Nazif'teki zulmün binası aynı şeydir ve toptan yıkılmalıdır. Tabii bu zulmün kapıları bu şiirde birçok yere açılmaktadır. Vatan toprağında yaşayan insanların dünyevi istekler uğruna vatanın içine düştüğü durumu umursamamalarından doğan zulüm müdür? Vatan topraklarını bir uzuv gibi değerlendiren Kemal'e göre etnik unsurların yaşadığı toprakların yavaş yavaş elden çıkmasıyla adeta gövdeden koparılan uzuvların acısının oluşturduğu zulüm müdür? Veya padişah istibdatının ülkede kimseye göz açtırmayacak kadar kesif bir hâl almasının doğurduğu zulüm müdür? Bilinmez... Ancak bilinen şudur ki Kemal'deki vatanın zulüm altında olması düşüncesi Nazif'te de mevcut tur. Hem de bu durum: *Nazif'te yalnız duygu ve düşünce olarak değil, sözcük kadrosu, sözcüklerin duygu değeri ve yarattığı çağrışım, söyleyiş, konuşan öznenin etkin tavrı itibarıyla de Namık Kemal'den esinlendiğini görmek mümkündür.* (Demir, 2012: 69) Elbette bu esin de kendi düşünce ve birikim imbiğinden geçerek son şeklini bulmuştur.

Kemal, İslamî motiflerden biri olan 'vahdet' düşüncesini de telkin eder. Zaten Kemal bu ihvan fikrini de "Vatan Şarkısı" adlı şiirinde:

Cennet kapısı cân veren ihvana açulsın. (Kemal, 2016: 252)

denilerek vatan cennet ile ödüllendirilecek bir müjde olarak belirtmektedir. Bunun için: *Dine hizmet yolunda şehit olmayı büyük bir lezzet olarak tanımlar.* (Gündoğdu, 2016: 252)

Süleyman Nazif "Dicle ve Ben" adlı şiirinde, cennetten daha güzel bulunduğu, kraliçeye benzettiği Bağdat şehrinin elden çıkmamasını, cennete gitmeye tercih eder:

Ey Irak'ın melike-i nâzi, Kalacaksak cihânda biz

sensiz, Yeryüzünde değil bu ömr-i zelif,

Ahirette cinânı istemeyiz!.. (Nazif, 1917: 42)

Irak, Nazif için 'nazlı bir kraliçe'dir. Kraliçesinin başka ulusların eline geçmesi milleti için çok aşağılayıcı bir durumdur. (Demircan, 2014: 38) Bu dünya bir imtihan dünyasıdır. Allah'ın emrettiklerini yapanlar ahiret hayatında cennete gidecekken, yasaklardan kaçmayanların cehennem ile cezalandırılacağı bir hayattır. İslâm diyarı olan Osmanlı toprağının korunması İslâmiyet'in bu topraklarda baki kalmasını sağlayacağı için adeta dine hizmet de sayılabilir. Bundan dolayı Nazif, şiirde cennetten üstün tuttuğu vatan toprağı için şehit düşmeyi bir bahtiyarlık olarak bilmektedir.

II-Vatan Toprağının Kaybedilmesinden Doğan "Üzüntü, Sızlanma, Kederlenme" Hâli İmajlı Beyitler

Namık Kemal'de üzüntünün içeriği biraz da vatanın içinde bulunduğu aciz duruma tepki şeklindedir. Ruslarla yapılan 93 Harbi'nin 1878'de hezimetle sonuçlanmasının ardından otuz beş yıl sonra Balkan toprakları kaybedildi. 93 Harbi ile İstanbul Çatalca sirtlarından girmek üzere Yeşilköy'e kadar ilerleyen Ruslar tarafından kısmî de olsa bir işgal gerçekleşmiş, hatta bu girişimin neticesinde Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır. Bu olaylar o dönemin genç jenerasyonunu derinden üzdü ve payitahta dönük bu işgal girişimi onlarda adeta birçok etkisi yarattı. Namık Kemal de bu içinde bulunulan dönemin etkisiyle otuz üç kıtadan meydana gelen "Vatan Mersiyesi" şiirini, şair Deli Hikmet ile birlikte kaleme almıştır. Bu şiir o dönemki ve bir sonraki dönemin neslini o kadar çok etkilemiştir ki o döneme kadar manası tam olarak anlaşılamayan 'vatan'ın anlamı geniş kitlelerce kavranmasında çok önemli bir rol oynamıştır. İnsanlar artık üzerinde yaşadığı kara parçasını asırlardır olduğu gibi sadece padişahın mülkü olarak değil aynı zamanda duygusal bir bağ kurduğu 'ana' gibi görmeye başlamışlardır. Kemal, yukarıda bahsi geçen "Vatan Mersiyesi" başlıklı bu şiirinde:

Vatanın nekbetine, derdine can mı dayanır

Düşmanın görse gözü yâre gibi kan boşanır (Kemal, 2018: 237)

Vatanın içinde bu talihsiz haline bırakın Türk olan herhangi bir insanın üzülmüşlüğüne düşmanın dahi kahırlandırmaya başlayacağından bahseder. Çünkü vatan o denli perişan bir haldedir. Kemal'in burada başvurduğu yöntem bize göre 'ters psikoloji' yaratmak istegindedir. Vatanın, düşmanın dahi durumuna ağlayacağı bir hali varsa Türk evladı onu kurtarmak için daha ne bekliyor? demek istemektedir.

Kemal'deki bu kızgınlıkla karışık üzüntülü vatan sahnesi, Nazif'te yankısını fazlasıyla bulur. "Gizli Figanlar"ın başında Nazif: *Vatanın her vevle-i sukutuna vicdanım bir feryat ile cevap verdi.* (Erol, 2018: 28) ifadesiyle bu konu hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar. İşte bu ruhla hareket eden Nazif, Millî Mücadele'yi destekleyen pek çok münevver vatan evladı gibi Malta'ya sürgün edilmekten kurtulamaz ve 1920 yılının Eylül ayında Malta'ya gönderilir. Nazif, iki yıl kaldığı Malta'da Kemal Erol'un da dediği gibi sağlam bir irade ile ülküsünün peşinden koşan adam duruşunu bozmaz: *Ne var ki, sürmekte olan işgal eylemleri neticesinde ülkesinin parçalanma ve belki de bütünüyle elden çıkma tehlikesine karşı acuların en büyüğünü aralıksız yaşamaya devam etmiştir.* (2018: 28)

Hürriyet denildiği zaman edebiyatımızda akla gelen ilk isim olan Kemal "Murabba"nda, Divan şiirinin en önemli mazmunlarından biri olan bülbül: *Kendi özel anlamı işlevinden çıkarıyor ve vatan derdine düşürüyor. Çünkü maşuk, sevgili artık gül değil vatandır. Dolayısıyla bülbül artık bu yeni sevgili için feryat edecektir.* (Somuncu, 2015: 336) Kemal'in şiirinin bu kısmında vatan, acı çeken ve çektiği acıyı dile getirmeye çalışan müşahhas bir varlık halini alır ki, şiirin kalan kısmına bakıldığında imaj olarak seçilen bu varlığın bülbül olması da boşuna değildir. Çünkü bülbül bir kuş olmasından dolayı her kuş gibi doğası gereği özgürlüğüne düşkündür. Esaret her durumda bir kuş, bu şiir özelinde bir bülbül için ölüme eş değerdir. Bülbül bu şiirde gülmün etrafında özgürce dönen seveda kuşu değildir. Amaç ve işlevinin dışına çıkarak o artık vatan aşkıyla yanmaktadır: *Dolayısıyla bülbül ile Türk milletinin doğası arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur denilebilir.* (2015: 336)

Mahv eder bülbül bile kendini hürriyet için

Azme hâ'il mi olurmuş ten kafesi (Kemal:2015: 335)

Vatanın içinde bulunduğu durumun yarattığı hisleniş dile getirmek adına en önemli izlek durumundaki bu duruma ağlayıp sızlanma hâli yine Süleyman Nazif'in'sıla özlemi, yurt özlemi, yurtsama' olarak tercüme edebileceğimiz ve 1921 yılında yine Malta Adası'nda sürgündeyken kaleme aldığı "Daüssıla" adlı şiirinde görülmektedir. Nazif, duygularını satırlara dökerken sıradanlaşmadan, estetik bir zevk ile yansıtmayı başarmıştır. Bunda da sanat geçmişinde edindiği tecrübeler oldukça etkilidir: *Süleyman Nazif'in eserlerinde basmakalıp bir vatan edebiyatına düşmeyişinin sebebi Servet-i Fünûn nesline mensup olması ve bu neslin estetik görüşlerini benimsemesidir. Nitekim Nazif, bu şiirinde vatanseverlik duygusunu, Servet-i Fünûnculara has ince bir tabiat ve güzellik duygusu ile birleştirmiştir.* (Kaplan, 1988: 133) Kaplan işte bu "Daüssıla" şiirinin girişinde yer alan:

Bu şebde cüş-i yâdınla ağladım durdum

Gel ey kerîme-i târih olan güzel yurdum (Nazif, 1922: 18) beyitinde Nazif: *Vatanını bütün değerleri ile hissedebilmekte; derin tarih şuru, coğrafya bilgisi ve sahip olmak istediği özgürlük anlayışı doğrultusundaki sanatçı estetiği ile bu şiirini anlamlandırmaktadır.* (Eronat, 2016: 56) Nazif'in bu anlamlandırmasında gurbette oluşunun mahzunluğu, vatanını özlemesi ve belki de vatanına dönemeyecek olmanın korkusuyla narin bir geçmişi olan yurduna seslenmektedir. Bu sesleniş elbette birçok duygunun iç içe geçmesinden oluşan bir yoğunlukla ve bir akşam vaktinde gerçekleşir. Nazif, bu yoğunluğun altında ezilerek sadece ağlayabilmektedir. Bu ağlama hâli zaten Nazif'in vatan topraklarının kaybınadair en sık başvurduğu tepkidir şiirlerinde.

III- "Anne" Vatan İmajlı Beyitler

Namık Kemal, "Vatan Mersiyesi" adlı şiirinde bu kez annenin vasıflarını vatan nezdinde saymaktadır:

Beslemişken bu kadar âdemi ihsânı ile

Sütünü, ni'metini gayrı helâl eyle bize (Kemal, 2018: 240)

Bir annenin çocuğunu besleyip büyütmesi kadar normal bir şey yoktur. Ancak çocuk da annesi yaşlandığı zaman annesinin bakımını üstlenerek bir yerde hayırlı evlat olmak suretiyle annesinin sütünü, emeklerini kendisine helal etmesini sağlar. İşte anne ile evlat arasındaki bu kuvvetli manevi bağ vatan ile kendisi üzerinde yaşamını sürdüren millet arasında Kemal tarafından kurulur. Ve artık vatanın, içindebulunduğu kötü durumdan kurtarılacak sağladığı imkânları helâl ettirme zamanıdır.

Süleyman Nazif, "Türk İlâhisi" adlı şiirinde nasıl ki anne fedakâr bir şekilde hasta veya sağlıklıyken her durumda evladına bakıp onu sağlıklı bir birey olarak yetiştirmeye çalışıyorsa vatan da işgallerden dolayı içinde bulunduğu hastalıklı, alıldurumuna rağmen kendisini bu durumdan kurtaracak olan sağlıklı, gürbüz bir neslin yetiştirilmesini sağlamıştır:

Yerim sensin, göğüm sensin, cihânım, cennetim, hep sen;

Nasıl bir zinde millet çıktı gördüm hasta sînenden. (Nazif, 1970: 210) Anneler, hayatları boyunca evlatlarının peşinden bir kanatsız melek gibi gider.

Annelere ait faziletler, Kemal ve Nazif tarafından vatana atfedilerek vatan kavramının içinde bir sıcaklık, bir kutsallık, değeri yüksek bir referans zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. Namık Kemal'e göre 'vatan', "Vatan Türküsü" adlı şiirinde dile getirdiği gibi annenin ta kendisidir:

Cümlemizin vâlidemizdir vatan

Herkesi lütfuyla odur besleyen (Kemal, 2014: 102)

IV-Zor Durumdan Kurtulmak ve Toplumunu Gayrete Getirmek Amacıyla Mazideki Şanlı Zaferler / Kahramanlara Telmih Yapan İmajlı Beyitler

44

Namık Kemal'in şiirlerinde görülen ritmik içyapı bazı şiirlerinde iyiden iyiyebelirginleşip adeta bir marş hâline dönmektedir. Bunlardan biri olan "Vatan Şarkısı" adlı şiirinde Kemal, şanlı maziden verdiği örneklerle söyleyişin yanı sıra içerikteki coşkuyu da sağlamıştır:

-Osmanlı adı her duyana lerze-resândır;

Ecdâdımızın heybeti ma'rûf-ı cihândır

Fıtrat değişir sanma! Bu kan yine o kandır

Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırsız biz

Osmanlılarız, cân veririz, nâm alırız biz. (Kemal, 2016: 253)

Namık Kemal'in bu dizelerde 'gavga' diye belirttiği şey, vatan uğruna haçlı zihniyeti ile topraklarımıza saldıran düşmanla savaşmaktır. Mehmet Ali Gündoğdu'nun da belirttiği gibi kâfir düşmanla savaşırken şehit düşmek, vatanperver biri için sonsuz bir mutluluk vesilesidir. Ayrıca bu şehitlik metresi aynı zamanda cennet kapısının aziz anahtarlarından biridir: *Kutsal kitap Kuran-ı Kerim'de ve Hazreti Peygamber'in hadislerinde şehitlerin sorgusuz sualsiz cennetegidecekleri söylenmiştir.* (Âl-i İmrân, 3/169-170) Bundan dolayı: *Namık Kemal bu mısradaki savaşta şehit olmayı kâm almak, yani büyük bir lezzet ve keyif almak olarak yorumlar.* (2016: 252)

Döneminin konjonktürel özelliği sebebiyle elbette maziden feyz alıp günün şartlarından kurtulacak gücü kendinde bulma cesaretini sağlayan ifadelere Süleyman Nazif'in "Dicle ve Ben" şiirinde de rastlanmaktadır:

Dicle, Bağdâd'a ninniler söyle, O senin tıfl-ı şîr-

hârındır, Bunu târihe sor, unuttunsa;

Ebedî dâr-ı iftiharındır. (Nazif, 2014: 38)

Yine Anadolu ve Dicle, dolayısıyla Bağdat arasındaki ortak tarih tezini maziden de yararlanarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Nazif şiirin bu kısmında: *Kapılarını geçmişe açmış ve de Bağdat ile Anadolu'nun nasıl şanlı bir geçmişe sahip olduklarını hatırlatmaya çalışmıştır.* (Demircan, 2014: 38) Tabii bunca çaba yoğunluğunun amacı, bir vatan toprağı olan Bağdat'ın düşmana karşı konularak yabancılar bırakılmaması fikrini topluma aşılması içindir.

Süleyman Nazif'teki bu ortak tarih fikrine, Namık Kemal "Ukâb-nâme" adlı şiirindeki bu şiirin başlığı olan sözcüğün: *Divan şiirinde "ukâb" ve "nesr" isimleriyle anılan kartal asaleti ve alıcılığıyla memdûhu övmeye teşbih unsuru olarak kullanılır.* (Ceylan, 2007: 340) anlamından yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin 'kartal'a benzetildiği sonucuna ulaşılır. Şiirde maziye doğru bir zaman koridoru açmak suretiyle vatan toprağının asıl sahiplerini, cevabını bildiği bir soruyla ortaya koymaya çalışır:

Her müntefihin de insâfi

Kim vardı bu yerde ondan evvel (Kemal, 2007: 340)

Yenilmez olduğu düşünülen ve bu sebeple adeta içi boş bir havayla doldurulmuş düşmanın insafına gerek duymayan Kemal, vatanın gerçek sahibinin Türklerin kendisinin olduğunu dolaylı bir anlatımla ortaya koymaktadır.

Süleyman Nazif bu kez "Yâr-ı Nâim" yani "Uyuyan Sevgili" şiirinde isminden de anlaşılacağı gibi vatan evlatlarının 'derin bir gaflet uykusunda' olmasından dolayı kurtarmadıkları 'sevgili'ye yani vatana seslenmektedir. Bu seslenişi de Bağdat'ı fethede Kanuni Sultan Süleyman nezdinde yapmaktadır:

Ey Fatih-i Güzin-i Irak

Ey, Fuzuli kaside-sazı olan

Geçecek mi bu devr-i cevri firâk

Yoksa sen söyle en büyük Sultan (Nazif, 1917: 47)

şiirin nesre çevrişinde: *Ey Fuzûlî'nin kasidesinde övdüğü seçkin fatih, bu acıveren ayrılık devri geçici mi, sen söyle ey büyük sultan, yoksa ebedî mi bu facia? Mazimiz utanç içinde yüzünü örtmüs; geleceğimiz ise korkusundan gizleniyor.* (Ayvazoğlu, 2012: 1) Bu kez Fuzûlî'nin, Kanunî tarafından fethedilmesine kasideleri aracılığıyla methiyeler düzdüğü Irak'ın elden çıkışını şanlımazimiz için bir utanç vesilesi olarak görmektedir.

V-Vatan Toprağının İşgal Güçleri Karşısında Kaderine Terk Edilişini Konu Edinen İmajlı Beyitler

Namık Kemal'e göre vatan sevgisi: *Her dinde, her millette, her terbiyede, her medeniyete hubb-ı vatan en büyük faziletlerden, en mukaddes vazifelerdendir.*(1872: 1) İşte böyle bir sevgiyi haiz olan vatan, elde olmayan çeşitlisebeplerle çoğu zaman kaderi ne terk edilmiştir. Kemal'in, vatanın sesine kulak verilemeyişi dile getirdiği şiirlerinden biri "Vatan Türküsü" adlı şiiridir. Kemal'e göre vatan toprağı üzerinde millet henüz sağ iken düşmanlar vatanı zapt etmiştir:

Bastı adû göğsüne biz sağ iken;

Arş yiğitler vatan imdadına (Kemal, 2014: 102)

beyitin ikinci dizesinde ise yine ihmal edilen vatanın düşmandan kurtulmak için 'imdat' ettiğini ve vatan evlatlarının bu sebeple bu çığığa kulak vermesi gerektiğine değinmiştir.

Nazif, "Basra'ya Bir Niyâz" şiirinde merdane bir şekilde bu ilgisiz kalışı itiraf etmektedir: *Devlet-i Ebed-i Müddet anlayışıyla büyüyen Nazife göre vatandankoparılan her parça toprak adeta vücuttan kesilen bir uzuvdur.*(Gür, 1992: 388)

Asırlarca seni pamâl-i ihmâl ettik

Azâb-ı yâdı her gün çrpınur vicdân-ı ümmette. (Nazif, 1988: 244)

şiirin ikinci dizesinde ise milletin vicdanıyla yüzleştiğinde her gün bunun üzüntüsünü çektiğini dile getirmektedir.

Namık Kemal ise "Vâveylâ" adlı 'çığlığında' vatan için mücadele edilmeyipelden giderse, geriye milletin de kalmayacağından bahsederek bu hazin tabloyu dahada netleştirir:

Cisminin her mesâmı yâre iken

Tutdun evlâdını kucağında

Sen gidersen bize kalır sanma (Kemal, 2016: 70)

'Anne' olanvatan, düşman darbesiyle vücudunda açılan birçok yaraya rağmen evladıolan milletini büyük bir fedakârlıkla sinesinde korumaya devam etmektedir. Ancak bu şefkat dolu yüreğe sahip olan 'anne' metaforundaki vatan, düşman eline geçmeksuretiyle yok olup giderse geride kalan çocukları da çil yavrusu gibi dağılacak ya daşehit düşüp yine anne sinesinde olacaktır.

Nazif, "Hüseyn-i Mazlûma" adlı şiirinde İslâm'ın şehitler vermesine rağmen,vatan toprağını düşmana teslim edip vatansız kalma talihsizliğini yaşadığını dile getirir:

Bugün de, tâl-i İslâm'a bak ki, meşhedini

Verüp adûya yetîm-i vatan cüdâ etti. (Nazif, 2012: 64)

Nazif, Irak'ın İngilizlerce işgal edilmesi üzerine yazdığı "Fırâk-ı Irak" adlı eserindeki mersiyeyi andıran şiirlerinde kaybedilen her toprağın kutsal olduğunu düşündüğü bir bakış açısıyla yaklaşır: *Irak'ın elden çıkışı ardından atılan çığıklara, özellikle de İmâm-ı Â'zam, Hz. Hüseyin ve Fuzûlî'nin türbelerinin çığnenmesinin*

İslam'ın kutsal değerlerinin ayaklar altına alınmasının utancı eşlik eder. (Demir, 2012: 65)

VI- Umut ve Hasret Dolu Bir Yürekle Vatan Toprağının Düşman İşgalinden Kurtarılmasının Beklendiği İmajlı Beyitler

Kemal vatanın kurtulması için sadece iyimser olmayı yeterli görmez ve bu uğurda mücadele edilmesi gerektiği telkinini “Murabba”nda, bülbülün dâhi hürriyetini korumak adına kendini perişan ettiği örneği ile birlikte verir:

Mahv eder kendini bülbül bile hürriyet için;

Dîn için devlet için can çekişen millet için (Kemal,1987: 96)

Sonraki dizede ise neler uğruna bu mücadeleye katılmak gerektiğini örneklemektedir. Bu kavramlar ise elbette başta din olmak üzere, devlet ve millet özelinde sıralanmaya devam edilmektedir. Burada bülbüle biçilen rol ise, Divan şiirindeki 'gül-bülbül' ikili mazmunundaki durumdan oldukça farklıdır. Tabii bu şiirde bülbül motifinin muhteva değiştirmesi edebiyatın hizmet ettiği amaç ile doğru istikamettir. Küçük bedenine rağmen hürriyeti için mücadele eden bülbül, vatanın kurtarmak için mücadele edecek olan Türk milletine ilham kaynağı olarak gösterilmiştir.

Süleyman Nazif, “Yâr-ı Nâim” adlı şiirinde düşman elinde adeta bir ölüm uykusunda olan Bağdat'ın bunca zaman süren uykusundan artık uyanıp yani işgalden kurtulup adeta silkelenerek kendisine gelmesini istemektedir, çünkü bu şiirin de içinde olan “Batarya ile Ateş” adlı eseri Bağdat cephesinde savaştan Osmanlı askerlerine gönderilir:

O karanlık ölümlü uykudan

Söyle Bağdat, uyanmadın mı daha? (Nazif, 1988: 238)

Bağdat'ın kendine gelmesi özelinde vurgulanan bu durum dahi, Nazif adına, vatan toprağının düşman işgallerinden kurtulacağı yönündeki iyimser bakış açısına bir örnek olarak kabul edilebilir.

Gökyüzündeki bulutların görüntüsü dahi Anadolu ve Bağdat'ın birbirlerine karşı olan durumlarının bir ispatı olarak belirtilmiştir. Bu konuda yine Kemal “Ukâb-nâme” adlı şiirinde:

Biz bir nice ukâb gördük

Düşmüş yere cismi pârelenmiş

Bir ok yarasıyla yârelenmiş

Pîçide-i İnkılâb gördük (Kemal, 2007: 340)

Ceylan, şiirin bu kısmında vatanın zihinlerde anlam genişlemesine uğramasının mihmandarının Kemal olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü vatan, dünyaya gelip bir süre üzerinde yaşadktan sonra ölünen bir yer değildir artık. Artık vatan; manevi ve milli değerleri kapsayacak genişlikte bir anlam ifade etmektedir. (2007: 340) İşte bu modern algı ile vatan mefhumunu ele alan Kemal, yine de tedrisatından geçtiği Divan şiiri geleneklerinden faydalanarak da maksadını ortaya koymaya çalışmıştır.

Vatan toprağının mücadele edilmeden tekrar kazanılamayacağını vurgusunun yapıldığı bu dizelerden sonra Nazif “Dicle ve Ben” adlı şiirinde Anadolu'nun ağzından, kardeşi olarak gördüğü Bağdat'a seslenir. Bu iki kardeşin, Bağdat'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi sebebiyle oluşan ayrılığı, her ikisinde kalbinde büyük kırılmalar meydana getirmiştir:

O senin ufku-târ-mârında

Hıçkırın rûhumuzdur ey Bağdâd

Aynı âğûş içinde birlikte

Geçen a'sârı etmek ister yâd. (Nazif, 2014: 38)

Serdar Demircan'ın da belirttiği üzere Anadolu bu dörtlükte yitirdiği kardeşi Bağdat'ı kaybetmenin feryadındadır. Bu iki kardeşin birbirinden zorla da olsa koparılması kalplerinin kırılmasına yol açmıştır: *Bağdat tarafından şöyle bir Anadolu semalarına bakılırsa bulutların bile insanların kalpleri gibi parça parça olduğu görülecektir.* (2014: 38)

VIII- Türk Milletinin Vatanını Kurtarma Mücadelesine Çağırıldığı İmajlı Beyitler

Namık Kemal, vatan için mücadele etmede gayretli olmanın önemine inanır. Bu düşüncesini yine "Murabba" adlı şiirinde şu şekilde ortaya koymaktadır:

Bize gayret yakışır, merhamet Allah'tandır;

Mahv eder kendini bülbül bile hürriyet için (Kemal, 1987: 97)

İlk dizedeki anlayış Müslümanlıktaki önce tedbir, sonra takdir anlayışına uygun olarak vatani kurtarma yolunda öncelikle biz insanlar gayret edeceğiz ki, yanitedbirimizi alacağız sonra Allah da bize bu gayretimizden ötürü bizi takdir edecek ve istediğimiz zaferi bize bahşedecektir. İkinci dizede ise Âkif'in "Bülbül" şiirinde Kemal'den esinlenmesini sağlayan, o küçük canıyla kendi hürriyetine olan düşkünlüğü sebebiyle esaret altına girmeyip hürriyeti için mücadele eden bülbül motifi, Türk insanına örnek olarak göstermektedir.

Nazif, vatan için mücadele edip eğer işgalden kurtarılır ve tekrardan mazidekişanlı günlere dönülürse, üzerinde yaşayan herkes için vatanın yine cennetten bir köşehaline geleceğine inanmaktadır. Bu inancını da "Yâr-ı Nâim" adlı şiirinde dile getirmektedir:

Ben eminim, bu matem-i firkat Gececektir, yine

"Behişt-âbat" Olacaksın eminim, ah fakat

Yar ü ağıyar önünde ey Bağdat. (Nazif, 1988: 238)

Eminim bu mateme benzeyen ayrılık geçecek, yine cennet şehir olacaksın! Eminim, ah, fakat dost ve düşman önünde, ey Bağdat, hurmalıklarını emel ve duygularının düşmana çiğnetip durma! (Ayvazoğlu, 2012: 1) Nazif'in, Anadolu'nun yüz yıllar boyu kardeşi olan Bağdat'ın, kısa süreli bu ayrılıktan doğan firkatının bir an önce son bulup cennetten bir köşe olduğu eski günlerine kavuşacağına inancı tamdır.

Bu inanca olan güvenini ortaya koyan Namık Kemal ise "Vatan Türküsü" adlı şiirinde bir askerî marşı söylercesine vatanın kurtarılmasına koşulmasını dile getirir:

Arş yiğitler vatan imdadına.

Arş ileri, arş bizimdir felâh

Arş yiğitler vatan imdâdına

...

Rehberimiz gayret-i merdânedir

Her taşımız bir nice bin cânedir

Câna değil meyl bugün şânedir (Kemal, 2014: 102)

Şiirde vatani kurtarmaya koşulması adına Kemal'in yaptığı bu çağrıda, askerî bir disiplin ve müzikal bir tını hissedilmektedir. Kemal, yüreğindeki coşkudan aktif hâlde bir tablo ve ritmik dışavurum eşliğinde bizi haberdar etmektedir.

Süleyman Nazif, "Bir Bezm-i Tarabda" adlı şiirinde, vatani kurtarama çabasını, Allah yolunda mücadele etmeye benzetir ve bu kutlu harekete herkesi davet eder:

Hak yolunda fedâ et cân ü ten

Ziynet-î ahrârdır hûnîn kefen

Neşve vermez bâde, seyr-î gül-beden

Olsun erbâb-ı hamiyet nâle-zen

Bir harâbe-zâra dönmüştür vatan (Nazif, 1906: 20)

IX- Namık Kemal ve Süleyman Nazif'in Vatan İçin Mücadele Uğruna Her Şeyden Vazgeçmeleriyle İlgili İmajlı Beyitler

Kemal, "Murabba II" şiirinde halka hizmet etmenin, bu yolda olmanın ne kadar önemli olduğundan bahsetmiş ölüp gittikten sonra halkın hizmetkârı olma unvanıyla hatırlanacağını dile getirmektedir:

Musurrun, sâbitim tâ can verince halka hizmette

Fedakârın kalır ezkârı dâim kalb-i milette

Denir bir gün gelir de sâye-i feyz-i hamiyette

Kemâl'in seng-i kabri kalmadıysa namı kalmıştır. (Kemal, 2016: 253)

Süleyman Nazif, her şeyden vazgeçerek sadece vatanın koynunda yatmak istediğini dile getirdiği dizelerinde:

Beni âğuş-u sükkûnunda mukaddes vatanın,

Bırakın, ne varsa eğer, kadrimi âti tanısın! (Nazif, 1922: 15)

Vatan uğruna çektiği sıkıntılardan varsa bilinmesi gereken ve bu yolla edineceği bir değer olacaksa gelecekte bu hüküm tayin olunmalıdır. Zira onun yaşadığı zaman diliminde bir beklenti kaygısı yoktur

Namık Kemal ve Süleyman Nazif arasındaki ilişkiyi metaforlarla ortaya koymak gerekirse; Namık Kemal denize atılan bir taş ise Süleyman Nazif, o taşın denizde çıkardığı sestir. Yine Namık Kemal, bir dağın yamacında haykırmak ise Süleyman Nazif ise o haykırışın dağa çarpması sonucu yankılanarak geri dönen sestir. Ayrıca Namık Kemal, karanlık bir gecede parlayan kutup yıldızı ise Süleyman Nazif ise o yıldızı bakarak yönünü bulmaya çalışan bir kervanın başıdır. Ve Namık Kemal, vatan için yanan bir ateşin kor haliyse, Süleyman Nazif ise o ateşin alazıdır.

Namık Kemal'in şiirlerindeki vatan mefhumuyla açılan yol; Süleyman Nazif'in "Dicle"sine, oradan Mehmet Âkif'in "Bülbül"ünden, Yahya Kemal'in "Beyaz Lisan"ına ve nihayet Ziya Gökalp'in "Yeni

Hayat"ndan Falih Rıfkı Atay'ın "Kağrı"sına kadar uzanan büyük bir şeridin başlangıcı olmuştur. İşte bu uzayıp giden güzergâha bakılacak olursa vatan; hep bir zorluk içinde, hep bir yangın yeridir ve hep naçardır. Yukarıda ismi sayılan şair ve yazarlar ise vatanın bu bedbaht hallerini yüreklerinde en çok yaşayan ve bunu satırlarına en çok yansıtan mümtaz şahsiyetlerdendir. İşte bu zincirin başlangıcı ise elbette Namık Kemal'dir.

Yukarıda birtakım özelliklerini saymaya çalıştığımız, eskilerin deyimiyle "Gözünü budaktan, sözünü dudaktan esirgemeyen." İfadesiyle kişiliklerini kısaca özetleyebileceğimiz bu iki edibin, vatansever olmaları ve bu durumu eserlerinde sık sık sergilemeleri en önemli ortak noktalarıdır. Vatan mefhumuna bakış açısındaki sıra dışılıkla bu konuda çığır açıcı bir nitelikte olan Namık Kemal, ve onun "gecikmiş gölgesi" niteliğindeki Süleyman Nazif, Kemal'in açtığı bu çığırın peşinden giderek edindiği misyon, hem bu iki edebiyatçının bu yönleriyle akıllara kazınmış olmalarını sağlamış, hem de gelecek nesillere bu yönleriyle örnek olup değerli bir hazinayı de miras bırakmışlardır. Bizlere düşen ise bu kutsal emanetin önem ve değerini tam olarak idrak edip, hem Kemal'in, hem Nazif'in mirasına sahipçıkabilmek hem de üzerinde yaşadığımız ve türlü nimetlerinden faydalandığımız vatana layık olabilmektir.

Sonuç

Yeni Türk edebiyatının başlangıcı kabul edilen 1860 tarihiyle birlikte başlayan edebiyatımızda Batılılaşma çabaları içerisinde eserlerinde milli hassasiyet ve duyarlılıklara yer verme yolunda bir ilk kabul edilen Namık Kemal'in açtığı bu yoldan nice şair ve yazar gelip geçmiş; düşündükleriyle, söyledikleriyle, yazdıklarıyla bu yola ışık tutmaya çalışmıştır. İşte bu zincirin en önemli halkalarından biri olan Süleyman Nazif'in ortaya koyduğu fikir ve eserler bu yoldakikiymetli yolcuların yaşadıkları zorluklar karşısında zinde kalmasını sağlayan yeganeunsurların başında gelmiştir.

50

Süleyman Nazif öyle ki Namık Kemal'in açtığı bu güzergahta kaderin bir cilvesi olarak aynı sarp yollardan geçerek bazen mahkemeler, sürgünler, hapisler yaşamış; bazen de çok sevdiği ailesinden, ülkesinden hatta edebiyattan dahi uzak kalmak durumunda olmuştur. Bu mehcür hayat; coşkun ruh, edebiyat tutkusu ve gözünü budaktan esirgemeyen kişilik yapısıyla birleştiğinde ortaya bakir bir kıyıda patlayan top mermisi tesiri oluşturmuş ve yankısı memleketin bir başından diğer başına uzun yıllar hafızalarda yer edecek şekilde kalıcı bir durum meydana getirmiştir.

Gerek yaşantıları ve kişilikleri, gerek fikirleri ve gerekse de eserleri yoluyla vatan sevgisinin Yeni Türk edebiyatında 'mihmandarı' durumunda olan bu iki 'mümtaz' edibin pek kıymetli miraslarının günümüz kuşaklarına ve daha sonraki nesillere layık-ı veçhiyle tanıtılıp anlaşılmasını amaçlayan bu makalede vatan sevgisinin yüreklerde bir parça daha perçinlenmesi özellikle hedeflenmiştir.

Kaynakça

- Akdoğan, Y (1988). İskendername'den Seçmeler, Ankara: KB YayınlarıAyvazoğlu, B (2012). Firâk-ı Irak – Karar Gazetesi
- Baki, E. A (1949). Nâmık Kemal Afyon'da, Ulusal Basımevi
- Banarlı, N. S (1987). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. Cilt I, Ankara: MEBBasımevi.

- Baydargil, S (1955). Süleyman Nazif Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Ankara:Varlık Yayınları
- Beysanoğlu, Ş (1970). Doğumunun 100.Yılında Süleyman Nazif, Ankara:Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları
- Birinci, N (2000). Namık Kemal'den Önce Şiirimizde Vatan Teması ÜzerineEdebi İncelemeler, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bolayır, A. E (1327/1909). Namık Kemal, İstanbul: Karabet Matbaası
- Ceylan, Ö (2007). Kuşlar Divanı Osmanlı Şiir Kuşları, İstanbul: KapıYayınları.
- Çetin, N (1993). Süleyman Nazif'in Firâk-ı Irak Adlı Eseri, Türkoloji Dergisi
- Çubukçu, İ. A. (1986). Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri, AnkaraÜniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
- Demir, A (2012). Süleyman Nazif Şiirinde Namık Kemal Etkisi, UluslararasıSosyal Araştırmaları Dergisi
- Demircan, S. (2014). Süleyman Nazif'in Dicle ve Ben Şiiri Üzerine TahlilDenemesi, Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
- Eliaçık, M. (2011). Çerkeşizâde Muhammed Tevfik Efendi'nin VatanKasidesi" Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Ergun, S. N. (2018). Namık Kemal'in Hayatı ve Şiirleri, İstanbul: HistoriaKitap
- Erol, K. (2018). Malta Sürgününde Bir Şair, İstanbul Üniversitesi TürkiyatMecmuası
- Ersoy, M. A. (2015). Safahat, İstanbul: İnkılap KitapeviFeyizoğlu, T. (2013). İstanbul: Sevinç Yayıncılık
- Göçgün, Ö. (2014). Edebiyatımızın Zirvesindekiler, Ankara: Akçağ Yayınları
- Gövsâ, İ. A. (1933). Süleyman Nazif Hayatı Kitapları Mektupları Fıkra veNükteleri İstanbul: Sühûlet Kütüphanesi
- Gündoğdu, M.A (2016). Namık Kemal'in Şiirlerinde "Millet, Şehitlik,Maksat, Vatan" Kavramları İstinye Üniversitesi Yayınları
- Gür, M. (1992).Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif, MarmaraÜniversite Türkiyat Araştırmaları Yayınları
- İnal, İ. M. K. (2000). Son Asır Türk Şairleri, İstanbul: Dergâh Yayınları.Kemal, N. (1867). Tasvir-i Efkâr Gazetesi
- Kemal, N. (1876). İbret Gazetesi
- Kemal, N. (2012). Vatan yahut Silistre, Ankara: Akçağ Yayınları Kemal, N (2014).
- Renan Müdafaaamesi, Ankara: Akçağ YayınlarıKemal, N. (2015). Akif Bey, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları
- Kemal, N. (2015). Zavallı Çocuk, Türk Klasikleri Dizisi, İstanbul: SisYayıncılık
- Kemal, N. (2016). Silistre Muhasarası, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın

- Kemal, N. (2018). *İntibah*, Ankara: Panama YayıncılıkKaplan, M. (1988). *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yayınları
- Kısakürek, N. F. (1940). *Namık Kemal Şahsı-Eseri-Tesiri*, Ankara: RecepUlusoğlu Basımevi.
- Kuntay, M. C (1944). *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*,C:II, İstanbul
- Nazif, S. (1897). *El Cezire Mektupları*, Osmanlı Yayınları Nazif, S. (1906). *Gizli Figanlar*, Mısır: Matbaa-i İctihat Nazif, S. (1917). *Batarya ile Ateş*, İstanbul: Matbaa-i ÂmireNazif, S. (1922). *Yüzbaşı Aziz Hüdai Bey'e, İleri Gazetesi* Nazif, S. (1922). *Namık Kemal*, İstanbul: Matbaa-i Âmire
- Nazif, S. (1924). *Malta Geceleri*, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser
- Nazlı, K. (2016). *Namık Kemal ve Vaveylâ Şiiri Üzerine Notlar*, ÇanakkaleOn Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
- Samsakçı, M. (2017). *Süleyman Nazif - Namık Kemal*, İstanbul: Çalış Ofset
- Somuncu, S. (2015). *Metinlerarasılık Açısından Namık Kemal ve Mehmet Akif Bülbul ve Murabba*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
- Tarhan, A. H. (1916). *İlhâm-ı Vatan ve Mukaddimesi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire
- Tevfik, E (15 Haziran 1327/1909). "Yeni Osmanlılar", *Yeni Tasvir-i Efkâr Gazetesi*
- Uçak, S. (2016). *Stilistik Açından Süleyman Nazif Şiiri*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
- Uçman, A (1995). *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI, İstanbul: Diyanet VakfıYayınları

İnternet Kaynakça

- Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi 169.-170. Ayetler, kuran.diyaret.gov.tr sitesi, Erişim Tarihi: 22 Eylül 2021.

İSED

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Makale Adı /Article Name

KÖKTÜRKÇE VE ESKİ UYGUR
TÜRKÇESİNDE *KANDIRMAK*
KAVRAMI İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

VOCABULARY ON THE
CONCEPT OF *DECEPTION* IN
ORKHON AND OLD UİGUR
TURKISH

Yazar

Şahin YILDIZ

Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

e-mail: sahin yıldiz@yyu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-7020-2597

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 10 Kasım 2022

Kabul Tarihi: 30 Kasım 2022

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2022

Kaynak Gösterme

Yıldız, Ş. (2022). Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *Kandırma* Kavramı İle İlgili Söz Varlığı.
İlim, Sanat Ve Edebiyat Dergisi, 2 (2), s.53-62.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayı belgesinin gerekmediğini belirtmiştir.

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Özet

Türk dilinin yazıyla takip edilebilen ve 7. -10. yüzyıllar arasını kapsayan devresinde Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesine ait metinler yer alır. Bu dönemden önce Türk dili ile ilgili kayda değer yazılı belgeler olmadığı için Türk dilinin bu devreye kadar gelişmişliği ve işlenmişliği üzerinde bazı görüşler ileri sürülmüştür. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Türkçenin gelişiminin ve işlenmişliğinin yazılı devre ile sınırlı tutulamayacağı, bundan çok öncesinde Türk dilinin tarih sahnesinde var olduğu ve işlenmiş bir dil olarak yazıya aktarılmaya başlandığı görüşü kabul görmeye başlamıştır. Bu görüş bilhassa Köktürkçe üzerine yapılan eş anlamlılık ve soyut sözcüklerin varlığı gibi çalışmalarla desteklenmiştir. Eldeki çalışmada da bu görüş bağlamında Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* ‘kanmasını sağlamak, aldatmak’ kavram alanı ile ilgili söz varlığı ele alınmıştır. Derlem tabanlı yapılan bu çalışmada ele alınan dönemde *kandırmak* kavram alanına giren 43 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden biri (*armakçı*) sadece bu dönemde kullanılmak üzere beş tanesi Köktürkçede, diğer kırk iki sözcük ise Eski Uygur Türkçesinde kullanılmıştır. *Al, ar-, çeviş, ezük/g, igid, kömen, kür, muntur-, tetrü, tev, tömke, yalkan, yağıldur, yeleyü, yelvi* ve *yov-/yuv-* gibi farklı köklerden türeyen sözcüklerin ‘kandırmak’ anlamı ile kullanılması Türk dilinin bu dönemdeki zenginlik ve işlenmişliğini göstermiştir. Çalışmada *kandırmak* kavramı ile ilgili kullanılan sözcüklerin önemli bir kısmının sadece tekrar grubunda temel anlamından uzaklaşarak ‘kandırmak’ anlamı ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın Eski Türkçenin söz varlığı konusunda yararlı olması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kandırmak, söz varlığı, Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi.

Abstract

In the period of the Turkish language, which can be followed in writing and covering the 7th and 10th centuries, there are Orkhon and Old Uigur Turkish texts. Since there were no significant written documents related to the Turkish language before this period, some opinions were put forward on the development and processing of the Turkish language until this period. In the studies conducted in recent years, the view that the development and processing of Turkish can not be limited to the written period, that the Turkish language existed on the stage of history long before that and started to be written as a processed language has begun to be accepted. This view is supported by studies such as synonymy and the existence of abstract words, especially on Orkhon Turkish. In this study, in the context of this view, the vocabulary related to the concept of *deception* in Orkhon and Old Uigur Turkish is discussed. In this corpus-based study, forty-three words that were included in the concept of *deception* in the period were identified. One of these words (*armakçı*) was used only in this period, five of them were used in Orkhon, and the other forty-two words were used in Old Uigur Turkish. The use of words derived from different etymons such as *al, ar-, çeviş, ezük/g, igid, kömen, kür, muntur-, tetrü, tömke, yalkan, yağıldur, maneyü, yelvi* and *yov-/yuv-* with the meaning of ‘deception’ is used in Turkish showed the richness and processing of the language of this period. In the study, it has been determined that a significant part of the words used in relation to *deception* are only used with the meaning of ‘deceiving’ by moving away from its basic meaning in duplication use. It is intended that the study will be useful for the vocabulary of Old Turkish.

Keywords: Deception, vocabulary, Orkhon and Old Uigur Turkish

Giriş

Köktürkçe, Türkçenin bilinen en eski metinlerinin yazıldığı dönemdir. Orhun bölgesinde yer alan taşlardaki yazının 1893'te Thomsen tarafından okunmasıyla Köktürklerin Türkçeyi yazı dili olarak kullandığı bilgisi kesinleşmiştir. Böylece 1825'ten sonra Türkçe yazılmış en eski metin olarak bilinen *Kutadgu Bilig*'in yerini *Orhon Yazıtları* almış, buna bağlı olarak Türkçenin yazılı tarihi 337 yıl geriye gitmiştir (Ercilasun, 2016: 126). *Orhon Yazıtları*'nın keşfi ile Türkçenin Altay dilleri arasında en eski yazılı belgelere sahip olduğu anlaşılmış, bununla birlikte dünya dilleri arasında da yazılı dil tarihi açısından üst sıralarda yer aldığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemden kalan dil yadigarları taşlar üzerine kazınan metinler olup devlet adamlarının yaşantı, tecrübe ve öğütlerini konu edinmiştir.

Eski Uygur Türkçesi, Uygur Türklerinin Ötüken'den Doğu Türkistan'a, Tarım havzasına yerleştikten sonra Maniheizm ve Budizm etkisiyle meydana getirdiği edebiyat dilini ifade eder. Bu dönemde din ve kültür değişikliği, yerleşik hayata geçme ve göçlerin etkisiyle Türk dilinde değişiklikler yaşanmıştır (Akar, 2012: 106). Değişikliğe neden olan faktörler Türk dilinin zenginleşmesine zemin hazırlarken söz varlığında çeşitli anlam değişmelerini ve genişlemelerini de beraberinde getirmiştir.

Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi, Türkçenin en eski metinlerinin yazıldığı dönemler olmakla birlikte Türk dilinin bu devirdeki zenginliği, uzun bir işlenmişlik sürecinin neticesinde ortaya çıktığını gösteren önemli bir etkidir. Bu dönemde bir kavramla ilgili sözcüklerin çokluğu; Türk dilinin işlenmişlik derecesi, dolayısıyla dil yaşının çok daha eskiye götürülebileceği konusunda önemli ipuçları barındırmaktadır.

Kavram; Türkçe Sözlük'te bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1358) olarak tanımlanmaktadır. Korkmaz ise kavramı; nesne, durum, hareket ve tasavvurların dildeki ifadesi (Korkmaz, 1992: 99) olarak tanımlar. Bir dilin işlenmişliği arttıkça kavramları karşılama kabiliyetinde de artış görülür ve kavramlar birden fazla sözcükle karşılanmaya başlanır. Kavramla ilgili bir gelişme, değişme ve ayrışma olduğunda, kavramlar arasında yakın veya uzak bir ilişki kurulduğunda ve onlarla ilgili düşünce farklılaştığında ortaya çıkan yeni durum veya kavramı tek bir kavram işaretiyle ifade etmek zorlaşır (Alyılmaz, 2018: 12). Buna bağlı olarak kavramı ifade etmek için dilde yeni kavram işaretleri ortaya çıkar. Bu işaretler tek başına değil bağlam içerisinde tespit edilebilir.

Kavramla ilgili değişimin niteliği ancak bir dil biriminin bulunduğu cümledeki veya bağlamdaki anlamından hareketle ortaya çıkarılabilir. Bağlam, göstergenin birlikte bulunduğu diğer göstergelerle oluşturduğu ve göstergenin anlamını aydınlatan bütündür. Gösterge metin bağlamına göre anlam kazanmaktadır (Aksan, 1998: 75-76). Anlam ise; dil katmanları içinde en soyut, en zihinsel ve tanımlanması en zor kısmı oluşturmaktadır (Eziler Kıran: 2014: 722). Görüldüğü üzere kavramla ilgili değişiklikler anlamı da kapsadığından bu tarz değişiklikler dille ilgili önemli veriler sunar. Kavramları farklı şekillerde karşılama yolları, bir dilin yaşı ve işlenmişlik derecesini gösteren önemli özelliklerden biridir. Dilde eşanlamlı denilebilecek veya küçük anlam farkları barındıran sözcükler, ancak çok uzun süre içinde, bazen yüzyılları aşan bir süreçte anlamsal açıdan birbirlerine yaklaşırlar. Dilin elde bulunan en eski ürünlerinde bu nitelikte sözcüklerin görülmesi, dilin eskiliği açısından önemli göstergeler sunmaktadır (Aksan, 2015: 34).

Kavramların farklı şekilde karşılanmaya başlaması ile bir kavram alanına ait sözcüklerle kavram alanı denilen anlam ilişkilerinin oluşturduğu bir bütünlük (İmer ve Kocaman ve Özsoy, 2011: 171) oluşur. Kavram alanı; aynı zamanda sözcüklerin anlam alanı olup zihinde aynı veya birbirine yakın kavramları meydana getiren sözcüklerin oluşturduğu ortak alandır (Korkmaz, 1992: 8). Bu çalışmada Eski Türkçede *kandırmak* kavram alanına giren sözcükler tespit edilmiş ve çalışmanın sonunda edinilen

bulgulardan hareketle çıkarımlarda bulunulmuştur. Buna göre, Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde 'kandırmak, aldatmak' anlamında kırk üç (43) sözcük kullanıldığı görülmüştür. Bu sözcükler genellikle ikileme şeklinde kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; Eski Uygur Türkçesi metinlerinin Köktürkçe metinlerle kıyaslandığında *kandırmak* kavramının daha zengin bir kullanım alanına sahip olduğu görülmüştür.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* 'kanmasını sağlamak, aldatmak' kavramı ele alınmış ve Türk dilinin 8.-10. yüzyıllar arasında yazılmış metinlerinde, *kandırmak* ve ona yakın anlama gelecek şekilde kullanılan sözcükleri tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi ile ilgili kaynaklar taranmıştır. *Kandırmak* sözcüğünün karşılığı olarak verilen *aldatmak* ile ilgili sözcükler tespit edilerek dönem metinlerinden örneklerle tanıklanmıştır. *Kandırmak* ile ilgili sözcüklerin geçtiği örnek cümlelerin tespitinde derlemeden yararlanılmıştır.¹ Tespit edilen örnekler Türkiye Türkçesine aktarılmış ve ilgili adresteki bölüm/yer bilgisi verilmiştir. <http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/> adresi dışında tespit edilen örneklerin kaynağı, örnek cümlelerin çevirisinden sonra verilmiştir. Tespit edilen örneklerin farklı eserlerden olmasına özen gösterilmiştir. Böylece Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* kavramı ile ilgili söz varlığı ortaya konularak Türk dilinin söz konusu dönemde sahip olduğu zenginlik ve işlenmişliğin gösterilmesi amaçlanmıştır.

İnceleme

Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *Kandırmak*

Kandır- '1. yeme içme isteğini karşılamak, 2. kanmasını sağlama aldatmak' (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1296) anlamlarında kullanılan bir fiildir. *Türkçe Sözlük*'te *kandır-* fiilinin karşılığı olarak verilen *aldat-* fiili de göz önünde bulundurulduğunda Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde yapılan taramalar neticesinde *kandır-* ile ilgili şu sözcükler tespit edilmiştir: *al, allıg, alsık-, alta-, altag, altaglıg, altagsız, ar-, arıl-, armak, artız-, armakçı, artur-, çeviş, çevişlig, ezük/g, ezükle-, igid, igdeyü, kömen, kür, kürlüg, kürsüz, küret-, kürle-, muntur- tetrülmek, tetrülmeklig, tetrültür-, tetrüsüz, tev, tevl-, tevlig/tevlüg, tömke, tömkesiz, yalkan-, yalkantur-, yañıldur, yeleyü, yelvi, yov-/yuv-, yovmak ve yovmaksız. Kandırmak kavram alanında yer alan sözcüklerin sayısının çokluğu ve bu sözcüklerin köken bakımından çeşitlilik göstermesi, Eski Türkçede *kandırmak* kavram alanının zenginliği ile ilgili ipucu vermektedir.*

Kandırmak 'kanmasını sağlamak, aldatmak' kavram alanı ile ilgili sözcükleri, örnekleri ile birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür:

al: Bu sözcük önceden 'alet, bir şeyi yapma metodu' olarak nötr anlamlarda kullanılmakta iken sonradan 'aldatma, kurnazlık, hile' gibi anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır (Clouston, 1972: 120). Sözcüğün 'araç, savaş oyunu, çıkar yol, dolap' (Hamilton, 2015: 132) ve 'hüner, hilekâr, aldatma, kandırma' (Wilkens, 2021: 26) gibi anlamlar da barındırdığı belirtilmiştir. Görüldüğü üzere *kandır-* fiili ile olan ilgisi sonradan kazandığı anlamdan kaynaklanmaktadır. *Al* sözcüğünün 'kandırma-aldatma' anlamında tek başına kullanımı çok yaygın değildir. Metinlerde daha çok *çâbiş/çeviş, aldağ* sözcükleri ile ikileme şeklinde geçmektedir. Sözcüğün ikileme şeklinde 'kandırmak' anlamında kullanılması, tek başına kullanımında 'alet, bir şeyi yapma metodu' temel anlamının henüz baskın olduğunu göstermektedir. 'Kandırmak' anlamı ile ilgili kullanımına dair tespit edilen örnekler Eski Uygur Türkçesi dönemine aittir.

anta al çâbiş ayu bergä men 'Orda size bir oyun (kurnazlık, hile) göstereceğim.' (İKP LXXV.)

¹ <http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/> (Erişim tarihi: 02.08.2022)

adınlarğa asiğ kılmaqlıg al aldağınuy bar ‘Başkalarına fayda kılma(nın) aldatıcılığı var.’ (AbH. Sho. 1377)

uz al çevişin timin bu yertinçüde asiğ tusu kılu yoruyur ‘Sinsi hilesini demin bu yerden fayda kılıp yürüyor(du).’ (KİP 169-170)

al çeviş bilig ayu birgey ‘Aldatıcı bilgi verecek.’ (AY 143)

allıg: ‘Aldatıcı, hilebaz, akıllı’ (Wilkens, 2021: 33) anlamlarında kullanılan *allıg*, *al* sözcüğüne +*llg* ekinin eklenmesi ile oluşmuştur. *Çeviş* sözcüğü ile ikileme oluşturarak ‘aldatıcı’ anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanımı çok yaygın değildir.

allıg çavışlıg şimnu yäk ‘Aldatıcı şeytan’ (MTT097 IB426:11)

alsık-: ‘Çalınmış, aldanmış’ gibi anlamlarda görülen bu sözcük hukuk terimi olarak kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 12). *Alsık-* sözcüğü ‘soyulmak, soyguna uğramak’ anlamında da kullanılmıştır (Bayat ve Aliyeva Çınar, 2020: 24; Wilkens, 2021: 36). Araştırmacılar sözcüğe bu anlamları vermekle birlikte nerde kullanıldığını belirtmemişlerdir. Çalışma kapsamında yapılan metin taramasında da bu sözcük ile ilgili örnek tespit edilememiştir. Kullanımına dair örnek tespit edilememesi, sözcüğün sık bir kullanıma sahip olmadığını göstermektedir. Sözcüğün *aldanmak* ve *kanmak* ile ilgili anlamı 11. yüzyılda yazılan *Dîvânu Luğâti’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’de de görülmeyip DLT’de ‘alınmak, gasp edilmek; aldırma’ (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 549), KB’de ‘bir şeyden kurtulmak, kaybetmek’ (Arat, 2018: 1098) anlamları ile kullanılmıştır. Bu doğrultuda sözcüğün ‘kandırmak’ ile ilgili anlamının çok nadir görüldüğünü ve sonraki dönemlerde yazılmış metinlerde bu anlamın kullanılmadığını söylemek mümkündür. Sözcüğün ‘kandırmak’ anlamında hiç kullanılmamış olması da kuvvetle muhtemeldir. Zira Eski Uygur Türkçesinin el sözlüğünü hazırlayan Jens Wilkens da *alsık-* için sadece ‘soyulmak’ anlamını vermiştir (2021: 36).

alta-: ‘Birini aldatmak’ (Erdal, 1991: 455) anlamıyla kullanılmıştır. *Al* sözcüğüne isimden fiil yapan +*tA-* ekinin eklenmesi ile meydana gelmiştir. Eski Uygur Türkçesi döneminden sonra ikinci hecesindeki /*t/* sesi /*d/* olarak görülür (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 547; Üşenmez, 2010: 20; Tekin, 2017: 208). Bugün kullanılan *aldatmak*, *aldanmak* gibi sözcükler bu fiilden türeyen canlı kullanımlardır. Eski Uygur Türkçesi dönemine ait Turfan metinlerinde tespit edilen *alta-* fiili işlek bir kullanıma sahip değildir.

kişiler altayu turur ‘Kişileri kandırıp durur.’ (TT I 26) (Demirci, 2010: 163)

yağı yavlak altayur ‘Düşmanı ve kötülerini aldatır.’ (TT I-T II Y 36.13. -38)

altağ-: *alta-* fiilinden türeyen bu sözcük; *altag* (Kaya, 1994: 372) *altağ/k* (Caferoğlu, 2015: 12) ve *altağ* (Clouston, 1972: 133) varyantları ile görülmüştür. ‘Hile ve aldatma’ anlamlarında kullanılmıştır. Gulcalı, *altag* için sadece ‘araç ve yöntem’ anlamlarını vermiştir (2015: 347). Genelde tek başına kullanılmayıp *al* sözcüğüyle ikileme oluşturarak kullanılmıştır. Aynı anlama gelen bu iki sözcüğün birlikte kullanılması, pekiştirme gayesi olduğunu düşündürmektedir.

adruk al aldag tarğardaçı ‘Başka hileleri uzaklaştırarak.’ (AbH. Sho. 3048)

al aldag yoqın tēp ‘Hile olmadığını söyleyip’ (AbH. Sho. 2084)

al altag üzä kodarlar ‘Hile ile bırakırlar.’ (AY P2.05.r9)

al altag kılsar män ‘(eğer) Hile yapsam’ (AY B06.04.v01)

altağlıg-: ‘Hileli, aldatıcı’ anlamında olup *al* ile birlikte ikileme oluşturarak kullanılmıştır. Metinlerde çok örneği bulunmaz. Yapılan tarama neticesinde iki örnekte kullanımı tespit edilmiştir.

anta küsüşlüğün katıgl(a)nmaqlıgın allıg altaglıg ‘Orda istekliliğin, katlanmanın aldatıcılığı...’ (St.PU. Sho. 7.2/28)

al altağlıq yarlıkançuçı köngülin şaki uguşda törümüş. ‘Aldatıcılık, merhametli gönlün Şaki (Buddha’nın mensup olduğu aile) neslinden türemiş.’ (AY 679: 4)

altağsız-: *Al* sözcüğü ile birlikte ‘hilesiz, aldatmadan’ anlamında kullanılmıştır. *altağ* ve *altağlıq* örneklerinde de görüldüğü üzere sözcüğün ‘kandırmak’ ile ilgili anlamı *al* sözcüğü ile ikileme kurmasıyla ortaya çıkar. Yapılan taramada Eski Uygur Türkçesi döneminde bir örneği tespit edilmiştir.

üdüñ alsız altağsız altı paramıtlar içinte katıqlansarlar ‘Uzun süre (boyunca) hilesiz altı paramıtlar içinde (yaşamaya) katlansalar.’ (AY 394/12-13)

ar-: ‘Aldatmak’ (Tekin, 2016: 294) ve ‘kandırmak’ (Gabain, 2007: 261) anlamlarına gelmektedir. Bazı araştırmacılar bu fiil için iki anlamı birlikte vermişlerdir (Ergin, 2013: 85; Aydın, 2018: 143). Türkçenin ilk metinlerinden itibaren görülür. *Orhon Yazıtları*’nda *ar-* fiili iki defa geçmiş olup aynı bağlam içerisinde kullanılmıştır. Bu fiil, daha sonra Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde de kullanılmıştır. Bu dönemde sözcüğün *ar-* *azgur-* ‘kandırıp saptırmak’, *ar-* *ezügle-* ‘kandırmak, aldatmak’, *ar-* *yov-* ‘kandırmak, aldatmak’ (Şen, 2002: 30) şeklinde ikileme oluşturarak kullanımı söz konusudur:

süçig sabın yemşak agın arıp ırak bodunug ança yağutur ermiş ‘Tatlı söz ve yumuşak ipekle kandırıp uzaktaki halkı öylece yaklaştırmış.’ (KT G5, BK K4)

bütüp kanıp ayıg kılınçları arıp alkanıp tütrüm tärin ‘Bitip kanarak kötü işleri (yapıp) kanıp mahvolarak çok derin...’ (AY P1.00.12.v07-08)

tınlıqlarığ artım ezügledim erser... ‘Canlıları kandırdımsa’ (AY 135/10)

inçe körün kolulañ tolpa barça tevin kürün armakın azgurmakın itmiş yaratmış ol. ‘Şöyle görüp anlayın. Bütün hileleri kandırıp saptırarak gerçekleştirmiş o.’ (Le Coq 1922: 9’dan akt: Şen, 2002: 30)

ara yova buşı alırlar ‘Kandırarak sadaka alırlar’ (Le Coq 1922: 29’dan akt: Şen, 2002: 30-31)

tınlıqlarığ ardılar yuvdılar. ‘Canlıları aldattılar, kandırdılar.’ (M (75/40-41) (Tekin, 1976: 142)

artil-: ‘Aldatılmak, kandırılmak’ (Wilkens, 2021: 62) anlamı ile kullanılmıştır. *Ar-* fiiline *-(I)l-* edilgenlik ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. Kullanımı çok yaygın olmayıp tespit edilen örneğini şu şekilde vermek mümkündür:

üzüg savıña arılıpan ‘Yalan sözüne aldanıp...’ (MTT277(U297: r5)

armak: *Ar-* fiiline *mastar* ekinin eklenmesi ile oluşmuş bir eylem adıdır. ‘Aldatmak’ (Caferoğlu, 2015: 20) ile birlikte ‘aldatıcı, yanıltıcı, aldatma, hile, yanıltma’ (Wilkens, 2021: 64) gibi anlamlarda kullanılmıştır. *Ezük, yağıldur-*, *yov-*, *tevlig, kürlüg* gibi yakın anlamlı sözcükler ile ikileme oluşturarak metinlerde ‘aldatmak, kandırmak’ anlamı ile kullanılmıştır. Bu durum sözcüğün ‘hile, yalan’ temel anlamının, ikilemelerde değişerek ‘aldatma, kandırma’ olarak kullanılmaya başlandığını göstermektedir.

ezük armak sav kılp ‘Aldatıcı söz söyleyip’ (HT V20 3-4)

ezük armak sawağ ‘Aldatıcı sözü’ (MNM 4b-25)

armak yağıldur- ‘Aldatma’ (Wilkens, 2021: 64)

armak yovmak ezük sav ‘Aldatma ve yalan söz’ (Wilkens, 2021: 64)

tevlig kürlüg ezüg armak ‘Aldatıcı olma’ (Wilkens, 2021: 706)

armakçı: *Ar-* fiiline *-mak+çl+* eklerinin eklenmesi ile oluşan *armakçı* ismi; ‘hilekâr, aldatıcı, sahtekâr’ (Ergin, 2013: 85) ve ‘entrikacı’ (Eraslan, 2012: 552) anlamlarında kullanılmıştır. *Orhon Yazıtları*’nda

geçen bu sözcük, aynı bağlam içinde iki kere kullanılmış olmakla birlikte sonraki dönem metinlerinde tespit edilememiştir.

Tabgaç bodun tebligın kürlüğün için armakçısın için ‘Çin halkı hileci, sahtekâr ve aldatıcı olduğu için...’ (KT D6, BK D6)

artız- ‘Ardından gitmek’ anlamında kullanılan bu fiile kaynaklarda ‘kandırmak, aldatmak’ (Eraslan 2012: 553; Gabain, 2007: 60 ve 261) ve ‘(birisi tarafından) aldatılmak’ (Wilkens, 2021: 67) anlamları da verilmiş olup yapılan taramada bu anlamıyla kullanımına dair bir örnek tespit edilmiştir.

nomçi min tegmâkâ artızıp ‘Vaizim demeyle aldatıp...’ (HL 136 (H 175))

artur- Ar- fiiline -tUr- ettirgenlik ekinin getirilmesiyle meydana gelen bu sözcük ‘aldanmak’ (Tekin, 2010: 123), ‘kandırmak, celbetmek’ (Caferoğlu, 2015: 21) ve ‘kandırılmak’ (Gabain, 2007: 262) olarak anlamlandırılmıştır. Metinlerde kullanımı yaygın değildir.

süçig sabıña yemşak ağısıña arturup üküş türük bodun öltüg ‘Tatlı sözüne, yumuşak ipeğine kanıp Türk halkı çok öldün.’ (KT G6, BK K5)

ädräm işin arturup azkuya ‘Erdem(in) işine kanıp azıcık...’ (BT 13.60.05.05 (24))

çeviş- Al sözcüğü gibi ‘yol, vasıta ve bir şeyi yapma metodu’ (Clauson, 1972: 399) anlamlarında kullanılırken daha sonra ‘hile’ anlamı kazanmıştır. Bu sözcüğü *çäwiş* şeklinde ele alan Gabain ‘kandırmak ve usul’ (Gabain, 2007: 272) anlamlarını vermiştir. İKP’de ise *çäBiş* şeklinde okunmuş ve ‘oyun, kurnazlık, hile, çare’ (Hamilton, 2015: 176) olarak anlamlandırılmıştır. Metinlerde genelde *al* sözcüğü ile ikileme oluşturarak kullanılmıştır.

anta al çeviş ayu berge mên ‘Orada, size kurnazca bir oyun göstereceğim.’ (İKP LXXV.1-2)

allıg çewişlig kişiler altayu turur ‘Hileci kişiler aldatıp durur.’ (TT I-T II Y 36. 2. -26)

allıg çewişlig ‘Hilekâr, aldatıcı’ (Wilkens, 2021: 33)

ezük/g / ezükle- ‘Yalan, yanlış ve hata’ anlamlarına gelen *ezük* sözcüğünden türeyen *ezükle*-fiili; ‘yalan söylemek ve kandırmak’ (Eraslan, 2012: 570) anlamlarında kullanılmıştır. Çok işlek değildir. *Ezük/g* sözcüğü de *kıl-* yardımcı fiiliyle *ezüg kıl-* olarak ‘aldatmak, dolandırmak’ (Wilkens, 2021: 133) ve *ar-* ile ikileme oluşturarak kullanıldığında ‘aldatıcı, hileli’ anlamında kullanılmıştır.

yinçü kötürüp ezükleyü bu erdini yinçü kiratılar kanıña ‘İnci götürüp (onları) aldatıp bu cevheri inci tac(ı) hanına...’ (HT V24 12-13)

ezük armağ sav kılp ‘Aldatıcı söz söyleyip...’ (HT V20-3)

igid- ‘Yanılıcı, yanlış, aldatıcı’ (Wilkens, 2021: 296) benzeri anlamlar ile kullanılmıştır. Metinlerde sıklıkla kullanılmış olup bazı örnekleri şöyledir:

nece igid kişi ‘nasıl aldatıcı kişi...’ (H 101 (HL 140))

igid savın kentü ‘aldatıcı sözünü kendi...’ (MTT252(U197:v2))

igdeyü- ‘Hilekârlık etmek, dolandırmak’ anlamında kullanılan *ig(i)de-* fiilinden türemiş olup ‘hile’ anlamında kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 90). Kullanımı çok yaygın olmayıp Huastuanift’te bir örneği tespit edilmiştir:

bilmetin teñrike igdeyü muntağ uluğ çulvuu sav sözledim ‘Tanrıya, bilmeyerek hileli ve büyük iftira mahiyetinde söz söyledim.’ (H C-T. II D. 178 III. 9-10)

kömen- ‘Aldanma, yanıma’ (Gabain, 2007: 283), ‘hayal, aldanma, büyü’ (Paçacıoğlu, 2016: 419) ve ‘hileli’ (Clauson, 1972: 723) anlamlarında kullanılmıştır. Metinlerde aynı kavram alanına sahip *yelvi* sözcüğüyle ikileme oluşturarak kullanıldığı görülmektedir.

neg yelvi komen tegmegey ‘Büyücü veya hileci (aldatıcı) kimse yanlarına gelemeyecek.’ (U II 71, 2-3) (Clauson, 1972: 723).

yelvi kömen işiñe ked bütmiş erser ‘Büyü ve hile (aldatma) işine çok inanmış ise...’ (AY 384/12-13)

kür: ‘Kandırma, hile, desise ve fesat’ (Gabain, 2007: 285; Tekin, 2016: 82; Caferoğlu, 2015: 123) anlamlarına gelmektedir. Temel anlamı ‘cesur’ olan sözcük, *tev kür* şeklinde ikileme oluşturarak kullanıldığında ‘kandırma, hile ve alet’ anlamı kazanmıştır (Clauson, 1972: 735). Köktürkçede görülen sözcüğün, Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde işlevliği artmıştır.

tabgaç bodun tebligın kürlüğün için ‘Çin Halkı hilekâr ve aldatıcı olduğu için’ (KT D6, BK D6)

tewlig kürlüg tapıççı tağdın turup ‘Hilekâr ve aldatıcı hizmetçi dağdan kalkıp...’ (TT II Y 36.9.-182)

tevsüz kürsüz ezügsüz armaksız bolsun ‘Hilesiz, yalansız olsun.’ (AY 443/10-11)

teveledimiz küreledimiz erser ‘Hile yapıp aldattysak...’ (H C.T.M. 302-304)

işilerin küretip yazınsar amranmak törü teğınser.. ‘Eşlerini aldatıp günah işlese sevgi kaidesine ulaşsa...’ (MNM 080.05-06)

muntur- Wilkens tarafından bu sözcüğe ‘şaşırtmak, karıştırmak ve ayartmak’ ile birlikte ‘aldatmak’ (2021: 480) anlamı verilmişse de yapılan taramada örneği tespit edilememiştir.

tetrül- ‘Aldanmak, aldatılmak, baştan çıkarılmak, yanıma ve şaşırtmak’ (Caferoğlu, 2015: 235; Eraslan, 2012: 608) anlamlarında kullanılan bu fiil, ‘yanlış’ anlamına gelen *tetrü* isminden türemiştir. *Tetrü* ismi Eski Türkçe metinlerde sıkça geçmekte iken *tetrül-* fiilinin kullanımı çok yaygın değildir. Wilkens tarafından *tetrü* isminden türeyen *tetrüsüz* ‘aldatmasız’ ve aynı kökten türeyen *tetrültür-* ‘aldatmak’ (2021: 705) sözcükleri ele alınmış olsa da yapılan taramada bu iki sözcükle ilgili örnek tespit edilememiştir. *Tetrül-* fiilinden türeyen *tetrülmek* ve *tetrülmeklig* ile ilgili ise şu örnekler tespit edilmiştir:

tört türlüg tetrülmeklig törüke için ‘Dört türlü aldanma kaide sırasınca...’ (MNM 6a-1)

bilig için tetrülmek yme ‘Bilgi sırasına göre aldanmak da...’ (TT II D 178b. 180, 35-36)

tev: ‘Hile, alet’ (Clauson, 1972: 434) ve ‘kandırma, aldatma’ (Eraslan, 2012: 608) anlamında kullanılan *tev*; *tevlig*, *tevl-* gibi türevlerle de metinlerde geçmiştir. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren görülen bu sözcük, daha çok yakın anlamlı *kür* sözcüğü ve onun türevleri olan sözcükler ile ikileme oluşturarak kullanılmıştır. *Orhon Yazıtları*’nda iki defa geçen sözcük daha sonra Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de görülmüştür.

tabgaç bodun tebligın kürlüğün için ‘Çin Halkı hilekâr ve aldatıcı olduğu için’ (KT D6, BK D6)

tev kür yonağ kaltaçğ... teğim ‘Hile, aldatma ve iftira kılacak... değer’ (AY 562 15)

tevlig kürlüg köñüllüg erdiler ‘Hilekâr ve aldatıcı gönüllü idiler.’ (MNM 075.39-40)

tevlüg kürlüg tınlğlar üküş tñrim ‘Hilekâr ve aldatıcı canlılar çok Tanrım’ (SY T2.04-05)

teveledimiz küreledimiz erser ‘Hile yapıp aldattysak’ (H C.T.M. 302-304)

tömke: ‘Hile, büyü’ (Caferoğlu, 2015: 249) anlamına gelmektedir. *Hile* aldatmak ile ilgili olduğu için burada bu sözcüğe de değinilmiştir. Kullanımı çok sık değildir. Yapılan incelemede sadece MNM’de kullanıldığı tespit edilmiştir.

tömkesiz üçün arhant kutın bulur. ‘Hilesiz olduğu için aziz saadetini bulur.’ (MNM 00203-00204)

tömke biliglig erser inçip etözin artuğ saqlanu tutar. ‘Hile, bilgili (bilgi ile yapılmış) ise böylece vücudunu fazla saklayıp tutar.’ (MNM 00214-0215)

yalkan- ‘Aldanmak’ anlamına gelip ettirgen hâli *yalkanturmak* da ‘aldatmak, iffal etme’ anlamında kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 282). Metinlerde az örneği bulunan bu sözcük sonraki dönem metinlerinde de bu anlamıyla çok kullanılmamıştır.

turkaru begi brhmadati ... yalkanturur erdi ‘Daima beyi Brhmadati’(yi) aldattırdı.’ (U II, T. II Y. 52, 1-III 21-25)

yañıldur- ‘Yanıltma, aldatma, kandırma’ (Wilkens, 2021: 863) olarak anlamlandırılan fiilin daha çok ‘yolunu şaşırtmak’ anlamı ile kullanıldığı görülmektedir. ‘Kandırma, aldatma’ kavram alanına ait kullanımı, çalışmamız kapsamında taranan metinlerde tespit edilememiştir.

yeleyü: ‘Aldatıcı’ anlamında olup *yeleyüsince* ‘aldatıcı bir şekilde’ olarak zarf (Wilkens, 2021: 886) göreviyle de kullanılmıştır. Şu örneklerde ‘aldatıcı’ anlamı ile görülür:

yeleyü bilge bilig ‘Aldatıcı bilgi’ (Wilkens, 2021: 886)

yeleyü çınlayulu ‘Aldatıcı ve gerçek’ (Wilkens, 2021: 886)

yelvi ‘Sihir, büyü’ anlamında olan bu sözcük *kömen* ile ikileme oluşturarak kullanıldığında ‘aldatma, yanıltma, ilüzyon’ anlamlarını kazanır (Ayazlı, 2009: 269). *Altun Yaruk*’ta görülen örneklerinden bazılarını şu şekilde vermek mümkündür:

üküş telim yelvi kömen uzanmakı üze belgürtmiş ‘Çoğu(sunu) aldatma ustalığı üzerine belirtmiş.’ (AY 389, 19-20)

yelvi kömen işiñe ked bütmiş erser ‘Aldatma işine çok inanmışsa’ (AY 384/12)

yov-/yuv- ‘Hile yapmak, aldatmak, yanıltmak’ (Wilkens, 2021: 915) ve ‘aldatmak, kandırmak’ (Tekin, 1976: 515) anlamları ile kullanılmıştır. Wilkens, *yovmak* ve *yovmaksız* (2021: 915) olarak da kullanıldığını belirtmiştir. *Yov-/yuv-*, *ar-* fiili ile ikileme oluşturarak kullanılmıştır. Temel anlamı ‘hile’ olan sözcük, ikileme oluşturarak kullanıldığında *kandırmak* kavram alanı içerisinde yer almıştır. Kullanımı çok yaygın olmayıp şu örnekte tespit edilmiştir:

tınlıqlarığ ardılar yuvdılar. ‘Canlıları aldattılar, kandırdılar.’ (M (75/40-41) (Tekin, 1976: 142)

Sonuç

Bu çalışmada Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* kavram alanı ile ilgili söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkçe Sözlük’te *kandırmak*’ın karşılığı olarak verilen *aldatmak* sözcüğü ile ilgili kullanımlar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Yapılan tespit ve değerlendirmelerden sonra; Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *al*, *allıg*, *alsık-*, *alta-*, *altag*, *altaglıg*, *altagsız*, *ar-*, *arıl-*, *armak*, *artız-*, *armakçı*, *artur-*, *çeviş*, *çevişlig*, *ezük/g*, *ezükle-*, *igid*, *igdeyü*, *kömen*, *kür*, *kürlüg*, *kürsüz*, *küret-*, *kürle-*, *muntur-tetrülmek*, *tetrülmeklig*, *tetrültür-*, *tetrüsüz*, *tev*, *teve-*, *tevlig/tevlüg*, *tömke*, *tömkesiz*, *yalkan-*, *yalkantur-*, *yañıldur*, *yeleyü*, *yelvi*, *yov-/yuv-*, *yovmak* ve *yovmaksız* olmak üzere 43 sözcüğün *kandırmak* kavram alanı içerisinde yer aldığı görülmüştür.

Kandır- fiili Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde ‘tatmin etmek, doyurmak ve yeme içme isteğini karşılamak’ anlamları ile kullanılmış olup sözcüğün Türkiye Türkçesinde karşılığı olan ‘aldatmak’

anlamı ile kullanımı, Eski Türkçe döneminden sonra başlamıştır. Türkçe metinlerde *kandırmak* ile ilgili kullanılan ilk fiil *ar-* ‘kandırmak, aldatmak’ olup *Orhon Yazıtları*’nda tanıklanmıştır. Bu fiilden türeyen *artur-* ‘kandırmak’, *armakçı* ‘kandırıcı, aldatıcı’ ve temelde ‘hile, alet’ gibi anlamlarda kullanılan *kür* ve *tev* sözcüklerinden türeyen *kürlüg* ile *tevlig* *Orhon Yazıtları*’nda kullanılmış *kandırmak* ile ilgili tespit edilmiş en eski sözcüklerdir. *Armakçı* sözcüğü sadece yazıtlarda görülmüş olup Eski Uygur Türkçesi metinlerinde örneği tespit edilememiştir. *Ar-*, *artur-*, *kürlüg* ve *tevlig* sözcükleri ise hem Köktürkçe hem de Eski Uygur Türkçesi metinlerinde görülmüştür. *Al*, *allıg*, *alsık-*, *alta-*, *altag*, *altaglıg*, *altagsız*, *arıl-*, *armak*, *artız-*, *çeviş*, *çevişlig*, *ezük/g*, *ezükle-*, *igid*, *igdeyü*, *kömen*, *kür*, *kürsüz*, *küret-*, *kürle-*, *muntur-tetrülmek*, *tetrülmeklig*, *tetrültür-*, *tetrüsüz*, *tev*, *tevl-*, *tömke*, *tömkesiz*, *yalkan-*, *yalkantur-*, *yañıldur*, *yeleyü*, *yelvi*, *yov-/yuv-*, *yovmak* ve *yovmaksız* sözcükleri ise sadece Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* ile ilgili olarak kullanılmışlardır. Görüldüğü üzere Köktürkçede *kandırmak* kavram alanı ile ilgili üçü bir kökten türeyen beş sözcük kullanılmışken Eski Uygur Türkçesinde kırk iki sözcük kullanılmıştır. *Kandırmak* kavram alanı ile ilgili olduğu belirtilen *alsık-*, *muntur-* ve *yañıldur-* fiillerinin yapılan taramada örneğine rastlanmamıştır.

Çalışmanın sonuçlarından biri de *ar-* fiili ve ondan türeyen sözcükler dışında kalan sözcüklerin temelde ‘hile, büyü, alet, yol, metot, cesur ve yalan’ anlamlarına gelen sözcükler olup türetme yoluyla veya ikileme oluşturarak *kandırmak* ile ilgili kullanılmaya başlamış olduğudur. Bu durum uzun bir işlenmişlik sürecinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kandırmak kavram alanına giren sözcüklerle ilgili dikkat çeken bir husus da yukarıda belirtildiği üzere ‘hile, büyü, alet, yol, metot, yalan’ gibi anlamlara sahip *al*, *allıg*, *altag*, *altaglıg*, *altagsız*, *armak*, *çeviş*, *ezük-/g*, *kömen*, *kür*, *kürle-*, *kürlüg*, *kürsüz*, *tev*, *tevlig* ve *yelvi* sözcükleri, sadece ikileme oluşturarak kullanıldıklarında temel anlamlarından çıkıp ‘kandırmak’ anlamında kullanılmışlardır. Bunlar dışında kalan sözcüklerin ise hem tek başına hem de ikileme oluşturarak kullanıldığında ‘kandırmak’ anlamını taşıdığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak *al*, *ar-*, *çeviş*, *ezük/g*, *igid*, *kömen*, *kür*, *muntur-*, *tetrü*, *tev*, *tömke*, *yalkan*, *yañıldur*, *yeleyü*, *yelvi* ve *yov-/yuv-* gibi farklı kökler ve bu köklerden türeyen sözcüklerle beraber Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde *kandırmak* kavram alanı ile ilgili kırk üç sözcük tespit edilmiştir. Yapılacak daha kapsamlı bir taramada bu sayının artabileceği de düşünüldüğünde Türk dilinin daha o dönemde bile bir kavram ile ilgili zenginliğine ve işlenmişliğine kanıt oluşturabilecek veriler ortaya çıkmış olacaktır.

Kısaltmalar

AbH: Abhidharma Shogaito

AY: Altun Yaruk

BK D: Bilge Kağan Doğu Yüzü

BK K: Bilge Kağan Kuzey Yüzü

BT: Berliner Texte

DLT: Dîvânu Lugâti’t-Türk

H: Huastuanift

HL: Huastuanift (London)

HT: Hüen-Tsan Biyografisi

İKP: İyi ve Kötü Prens Öyküsü

KB: Kutadgu Bilig

KiP: Kuanşi im Pular

KT D: Kül Tigin Doğru Yüzü

KT G: Kül Tigin Güney Yüzü

M: Maytrisimit

MNB: Maitrisimit Nom Bitig (Hami)

MTT: Manichäisch-Türkische Texte

St. PU. Sho.: St. Petersburg'taki Uygurca Metinler (Shogaito)

SY: Sekiz Yükmek

TDK: Türk Dil Kurumu

TT: Türkische Turfan-Texte

U: Uigurica

Kaynakça

Akar, Ali (2012). Türk Dili Tarihi. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Aksan, Doğan (1998). Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, Doğan (2015). En Eski Türkçenin İzlerinde Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Alyılmaz, Semra (2018). "Türkçede Birden Fazla Anlam Ögesiyle (Sentaktik Yolla) Kavramların İşaretlemesi". *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı 1, s. 11-25.

Arat, Reşid Rahmeti (2018). Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık

Ayazlı, Özlem (2009). Altun Yaruk Sudur VI. Kitap. Yayımlanmış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Aydın, Erhan (2018). Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor). İstanbul: Bilge Kültür – Sanat Yayınları.

Bayat, Fuzuli ve Aliyeva Çınar, Mınara (2020) Eski Türkçe Sözlük. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet (2015). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, Sir Gerard (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish. Oxford: Oxford University Press.

Demirci, Ümit Özgür (2010). Eski Türkçe'de Fiiller. Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.

Eraslan, Kemal (2012). Eski Uygur Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2015). Kaşgarlı Mahmud Divanü Lugati't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican (2016). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdal, Marcel (1991). Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon. Vol. II, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- Ergin, Muharrem (2013). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eziler Kıran, Ayşe (2014). “Dilbilim, Anlambilim, Edimbilim”. *Turkish Studies*, Volume 9/6, Spring, s. 719-729.
- Gabain, A. Von (2007). Eski Türkçenin Grameri. (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gulcalı, Zemire (2015). Altun Yaruk Sudur X. Kitap (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Sözlük). Yayınlanmış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Hamilton, James Russel (2015). Dunhuang Mağarası’nda Bulunmuş Buddhacığa İlişkin Uygurca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü. (Çev. Vedat Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmer, Kamile, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy (2011). Dilbilim Sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kaya, Ceval (1994). Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paçacıoğlu, Burhan (2016). VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şen, Serkan (2002). Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Samsun.
- Tekin, Şinasi (1976). Uygurca Metinler II. Mayrısimit Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâi Bir Dram (Burkancılığın Vaibhāsika Tarikatine Ait Bir Eserin Uygurcası). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, Talat (2010). Orhon Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talat (2016). Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Tekin, Talat (2017). XI. Yüzyıl Türk Şiiri Divanu Lugati’t-Türk’teki Manzum Parçalar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üşenmez, Emek (2010). Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Wilkens, Jens (2021). Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch-Deutsch-Türkisch. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Online Kaynaklar

<http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/>

İSED

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Makale Adı /Article Name

ZÜLFÜ LİVANELİ'NİN BALIKÇI VE
OĞLU ROMANINDA GÖÇ UNSURU

IMMIGRATION ELEMENT IN
ZÜLFÜ LIVANELI'S NOVEL
BALIKÇI VE OĞLU

Yazar

Fatma ÇAVDAROĞLU

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek
Lisans Öğrencisi

e-mail: fatmacavdaroglu@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-0602-2043

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 05 Kasım 2022

Kabul Tarihi: 25 Kasım 2022

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2022

Kaynak Gösterme

Çavdaroğlu, F. (2022). Zülfü Livaneli'nin Balıkçı ve Oğlu Romanında Göç Unsuru. *İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi*,
2 (2), s.63-68.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayı belgesinin gerekmediğini belirtmiştir.

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Özet

Göç, yüzyıllar boyu süregelen bir unsur olarak insanlığın hayatında var olmuştur. Göç unsuru, kişilerin yaşadıkları yerlerden gitmeye karar verdikleri anda başlayarak göç sonrasında hayatlarını devam ettirdikleri yerlerde de kendisini hissettiren ve bireyi ve toplumu etkileyen bir duygu, olgu olarak karşımıza çıkar. Göçü ve göç eden kişileri tanımlamada, iç-dış göç, ekonomik-siyasi göç, sürekli-geçici göç, gönüllü-zorunlu göç gibi değişik göç tanımları yapılabilir. Göçün ekonomik, sosyolojik, psikolojik nedenleri ve sonuçları vardır. Göç etmek kişisel bir eylem gibi görülecek olsa bile ortaya çıkışı, arada geçen süreç ve sonucu bakımından muhakkak toplumsallığa bağlıdır. Birey, toplumun en önemli parçalarındandır. Göç olgusu bireyin ve toplumun konu alındığı bütün bilimlerin araştırma sahası haline gelmiştir. Sanat da bireyin olduğu her yerdedir denilebilir. Bu nedenle insana bağlı ve insan merkezli eylem olan göç unsuru da edebiyatın dışında tutulmamıştır. Geçmişten günümüze toplumun bir parçası olan sanatçılar gerek konu olarak göç unsuruna eserlerinde yer vermişlerdir. Türkiye'den Almanya'ya yapılan göçler sonucunda ortaya çıkan "göçmen edebiyatı" terimi ve bu edebiyat içine dahil edilen eser vermiş olan yazarlar karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ise başta Suriye olmak üzere Orta Doğu'dan gelen göçmenler gerek transit geçiş noktası olarak gerekse yerleşmek üzere Türkiye'yi seçmeleri Türk edebiyatında son yıllarda daha fazla göç konulu eserler verilmesini etkilemiştir. Buradan toplumsal olayların edebiyatı etkilediğini görmek mümkündür. Kendisi de göç etmek zorunda kalan ve hayatının bir dönemini göçmen olarak geçiren Zülfü Livaneli son zamanlarda göç mücadelesinin ağır sonuçlarına, göçün hayatlara etkisine *Balıkçı ve Oğlu* adlı romanında yer verir. Bu çalışmada Zülfü Livaneli'nin *Balıkçı ve Oğlu* romanı göç olgusu çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelime: Göç, göçmen, Zülfü Livaneli, Balıkçı ve Oğlu

Abstract

Migration has existed in the life of humanity as an ongoing element for centuries. The element of migration emerges as a feeling and phenomenon that makes itself felt in the places where people continue their lives, starting from the moment they decide to leave the place they live, and affects the individual and the society. Different definitions of migration such as internal-external migration, economic-political migration, permanent-temporary migration, voluntary-forced migration can be made to define migration and people who migrate. Migration has economic, sociological and psychological causes and consequences. Even though migrating may be seen as a personal act, it is bound to be social in terms of its emergence, intervening process and outcome. The individual is one of the most important parts of society. The phenomenon of migration has become the research field of all sciences that focus on the individual and society. It can be said that art is wherever the individual is. For this reason, the element of migration, which is a human-based and human-centered action, has not been excluded from literature. Artists, who have been a part of society from past to present, have included the element of migration as a subject in their works. The term "immigrant literature", which emerged as a result of the migrations from Turkey to Germany, and the authors who wrote works included in this literature appear before us. Today, immigrants from the Middle East, especially Syria, choosing Turkey both as a transit point and to settle, have affected the publication of more migration-themed works in Turkish literature in recent years. From here, it is possible to see that social events affect literature. Zülfü Livaneli, who had to immigrate herself and spent a period of her life as an immigrant, gives place to the heavy consequences of the migration struggle and the effects of migration on lives in her novel *Balıkçı ve Oğlu*. In this study, Zülfü Livaneli's novel *Balıkçı ve Oğlu* is handled and analyzed within the framework of migration.

Key Words: Migration, migrant, Zülfü Livaneli, Balıkçı ve Oğlu

Giriş

Göç, yüzyıllar boyu süregelen bir etkinlik olarak insanlığın hayatında var olmuştur. Göç kavramının en genel tanımı “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma” (Türkçe Sözlük, 2011: 954) şeklinde yapılır. Gordon Marshall'a göre tanım “Göç (az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir.” (Marshall, 2005: 685)

Göç; ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir. (Yalçın, 2004: 13) Sebebi ne olursa olsun göç, bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya taşınma ve yerleşmek istenilen yeni alanda yaşama tutunma hareketidir. (Can, 2011)

Göç unsuru, kişilerin yaşadıkları yerlerden gitmeye karar verdikleri anda başlayıp hayatlarını yeniden kurmak için gittikleri yerlerde de kendisini hissettiren bir duygu, olgudur. Göç yalnız fiziksel mekân değişikliği olarak kalmayıp sosyal yapıyı da derinden etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Göç eden bireyler bu etki sonucunda ilişkilerini yeniden yapılandırmak zorundadır. (Adıgüzel, 2016: 1-2)

Göçü ve göç eden kişileri iç-dış göç, ekonomik-siyasi göç, sürekli-geçici göç, gönüllü-zorunlu göç şeklinde tanımlanır. (Gürkan, 2006) Göç, ülke sınırları içinde olup olmamasına bağlı olarak iç ve dış göç olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. İç göçler, çeşitli nedenlerden dolayı ülkenin sınırları içerisinde kişi veya kişilerin köyden köye, köyden kente, kentten kente, kentten köye yapmış oldukları yer değişikliğidir. Dış göç ise kişi veya kişilerin yerleşmek ya da çalışmak için ülke sınırları dışına çıkarak başka bir ülkeye yapmış oldukları yer değişikliğidir. Bu iki göç türü dışında iradeye bağlı olarak zorunlu-gönüllü, göç edilen yerde geçirilecek süreye bağlı olarak geçici- daimî ve göç edilen/edilecek olan ülkelerin yasalarına uygunluğuna bağlı olarak düzenli- düzensiz gibi göç türleri de bulunmaktadır. Göç ister gönüllü ister zorunlu olsun, ülke içinde veya uluslararası boyutta olsun; bireyin doğup büyüdüğü, alışmış olduğu yerleri terk etmesini ve yabancı olduğu yerlere yerleşmek üzere gitmesini gerektirdiği için, kendi içerisinde birçok riski barındıran bir süreçtir. (Adıgüzel, 2016: 3)

Göç süreci ve sonrası beraberinde bazı sorunları da getirebilir. Göçün nedenleri gibi sonuçları da ekonomik, sosyal, bireysel veya siyasi olabilir. Bu süreçte yaşanan zorluklar; yaşanan ortamların sağlıksız oluşu, düşük gelir, sigortasız çalışma, beslenme yetersizlikleri, dil engelleri, hizmet alabileceği kurumları bilememe, yoğun stres, sosyal destek azlığı, önyargılar, yanlış anlamalar, kültürel şok ve bunlara bağlı olarak yaşanan yalnızlık, yabancılaşma, ötekileştirme, damgalanma gibi duygusal problemler olarak söylenebilir. (Solgun ve Durat, 2017)

Geçmişten bugüne değin Türkiye’de göç hareketliliği söz konusudur. Türklerin geçmişte konargöçer bir yaşam tarzına sahip olmaları; yazlak, yaylak, güzlek, kışlak olarak farklı yaşam alanları kullanılmasını beraberinde getirir. Yazlak ve kışlak hayata sahip insanların dağlardan ovalara, ovalardan da dağlara uzanan bir göç hareketliliği vardır. (Gürkan, 2006)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ele geçirilen topraklardaki yerleşim alanlarının yeniden canlandırılması amacıyla buralara yapılan nüfus hareketliliği yani iskân politikasının benimsenmesi iç göçe örnek olarak verilebilir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte ülkemizde görülen en önemli göç hareketi 30 Ocak 1920’te Lozan’da imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”ü sonucunda ortaya çıkan nüfus mübadelesi sayılabilir. (Yalçın, 2004: 105-106)

İkinci Dünya Savaşı zamanında Almanya ile yapılan işçi anlaşması sonucunda Türkiye'den Almanya'ya göçen işçiler dış göç hareketliliğine en başta verilebilecek örneklerdendir. (Adıgüzel, 2016: 65) Hayriye Erbaş'a göre, dönemin temel göç kalıbı, "işçi/emek" göçü idi ve egemen düşüncesi ise uluslararası göçün "geçici" olduğu ve bu göçmenlerin planladıkları hedeflerine ulaştıktan sonra kendi ülkelerine geri dönecekleri yönünde idi. (Erbaş, 2019: 9)

Türkiye, konumu dolayısıyla transit göç noktasındadır. Günümüzde ise iç ve dış göçlerden daha çok gözlemlenmekte olan genellikle Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerinden Avrupa'ya transit geçmek isteyen göçmen hareketleri gözlenmektedir. Gerek bu geçiş esnasında Türkiye'nin sınırları içerisinde gerçekleşen hadiseler gerekse Ortadoğu'dan ve Orta Asya'dan gelen göçmenlerin durak noktası olarak Türkiye'yi seçmesi artık toplumumuzu etkilemektedir. Dolayısıyla transit göç hareketliliği edebiyatımızı ilgilendiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. (Cihangir, 2020: 26)

Son yıllarda gerçekleşen bu hareketlilik Türkiye toplumunu da oldukça etkilemiştir. Özellikle Suriye'den savaş dolayısıyla gecen göçmenler ve Afganistan'dan gelen göçmenler ile toplumda meydana gelen hareketlilik toplum düzenini etkilemiş. Bu konu daha çok sosyolojinin çalışma alanı olarak görülebilir. Ancak edebiyatın toplumla olan ilişkisinde ötürü yazarlar eserlerinde bu konuyu işlemişlerdir.

Edebiyat ve Göç

Göç unsurunun görüldüğü ilk edebî tür olarak karşımıza destan çıkmaktadır. Bu nedenle göç-edebiyat ilişkisinin tarihini oldukça eskilere götürmek mümkündür. Özellikle Türk tarihinde çeşitli Türk boylarının geniş coğrafyalara yayıldığını ve sıklıkla yer değiştirdiklerini düşünürsek, Türk destanları arasında göç olgusunu da içine alan birçok örnek vermenin mümkün olduğunu görürüz. (Akgün, 2015/2: 71) Göktürklerle ait *Ergenekon Destanı* ve Uygurlara ait olan *Göç Destanı* önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik Türk edebiyatı döneminde hicretname türünde verilmiş olan eserler göç unsurunu işleyiş bakımından önem taşır. Ayrıca Hz. Muhammet'in Miraç'a çıkma hadisesini anlatan miraciye türündeki eserlerde ise tam olarak göç işleniyor denilemezse de göç ile bağlantılı olduğu söylenebilir. (Akgün, 2015/2: 73)

Türk edebiyatında göç denildiği zaman Almanya'ya yapılan göçlerin işlendiği eserler çoğunluktadır. Ancak Avrupa'ya yapılan bu göçler sonuç olarak "sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Kimlik sorunu, köksüzleşme gibi uç noktalara kadar ilerleyen bu sorunlar, birçok alandan farklı çalışmaların konusu haline gelmiştir." (Çavuş, 2020: 28)

Göçmen edebiyatının birinci kuşak temsilcileri arasında Bekir Yıldız, Fethi Savaşçı, Aras Ören, Güney Dal, Yüksel Pazarkaya, Fakir Baykurt, Dursun Çam, Adalet Ağaoğlu, Fahri Özcan, Ali Arslan, Alev Tekinay; ikinci ve üçüncü kuşağın önemli temsilcileri arasında da Zafer Şenocak, Zehra Çırak, Yade Kara, Kemal Kurt, Şinasi Dikmen, Habib Bektaş, Emine Sevgi Özdamar, Arif Pirinççi, Serdar Somuncu, Tekin Sönmez, Sadık Yemni gibi yazarlar karşımıza çıkar. (Çakır, 2021)

Orhan Kemal'in *Bereketli Toprak Üzerinde* adlı romanı, Yaşar Kemal'in *Orta Direk*, *Yer Demir Gök Bakır*, *Ölmez Otu* adlı romanları iç göçü konu alan eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanat insanın olduğu her yerdedir. İnsana bağlı ve insan merkezli eylem olan göç unsuru da edebiyatın dışında tutulmamıştır. Sanatçılar konu olarak göç unsuruna eserlerinde yer vermişlerdir. Yukarıda bahsedilen bütün bu göçlerin dışında bir de manevi göç vardır. Bir insanın bir kalpten göç etmesi, insan hâlâ yaşarken ruhun bedenden göç etmesi ve bir canlının bu dünyadan göç etmesini örnek verebiliriz. Bu makalede, Zülfü Livaneli'nin son çıkan kitaplarından biri olan *Balıkçı ve Oğlu* romanındaki göç unsurundan, göçün aile ve anne üzerindeki etkisinden söz edilecektir.

1. BALIKÇI VE OĞLU'NDA GÖÇ

Zülfü Livaneli'nin yazmış olduğu *Balıkçı ve Oğlu* romanı İnkılap Kitabevi tarafından 2021 yılında basılmıştır. Ege'nin sahil kasabalarının birinde balıkçılık yaparak hayatını devam ettiren Mustafa ve Mesude çiftinin özelinde toplumun sorunlarına değinilen bir romandır. Mustafa ve Mesude çiftinin çocukları Deniz, babası Mustafa ile denize açıldığı bir gün fırtına çıkması sonucu denizde kaybolur. O günden sonra pek de mutlu bir hayat sürmeyen çiftin hayatı yine denizin onlara getirdiği bir bebekle dalgalanmaya başlar.

Mustafa geçimini baba mesleği olan balıkçılıkla sağlar. Balıkçılık onun için sadece para kazandığı bir iş değildir. Doğayı, denizi, balıkları seven, sakin ve iyi niyetli bir karakter olarak karşımıza çıkar. Sabah erkenden denize açılır, balıklarla konuşur. İşi balıkçılık olmasına karşın tuttuğu balıkları denize geri bırakır. Mesude ile mutlu evlilikleri ve Deniz adında bir çocukları vardır. Mustafa ve Mesude çifti çocukları Deniz'i denizde boğularak kaybetmiştir. Mustafa bu olaydan sonra içine kapanmış, kendi halinde biri olmuştur. Mesude ile evlilikleri ise bu ölümden sonra kötüye gitmiştir. Mustafa yine denize açıldığı bir gün teknesine sert bir şey yavaş bu suyun yüzeyine çıkmış bir kadındır, Mustafa şok geçirir. Bu kadını jandarmaya teslim etmek için teknenin içerisine alır. Tekrar yol alır yine aynı durumla karşı karşıya kalır, bu kez de bir erkek cesedir, bunu da alıp tekneye bırakır. Bu durum karşısında Mustafa bir göçmen botunun battığına kanaat getirir. Tüm bunları düşünürken bir de bebek görmüştür. Çocuğun yaşadığını anlayınca onu kurtardığı için sevinir. Çocuğa kanı kaynar. Çocuk hasreti çeken Mustafa bebeği eve götürmeye karar verir. Jandarmalara kadın, erkek cesedini teslim eder, daha sonra evine gider. Eşi bebeği görünce şaşırır, Mustafa eşine durumu anlatır. Mustafa gibi kendisi de çocuk özlemine çeken Mesude önce mutlu olur daha sonra bu durum fark edilirse başlarının belaya gireceğini söyler. Olaylar tam da Mesude'nin söylediği gibi olur. Bir süre sonra bebeğin annesinin yaşadığı öğrenilir. Mesude bebeği annesine verir. Mustafa hapse girer. Daha sonra avukatın yardımlarıyla Mustafa serbest bırakılır. Ancak Mustafa ile eşi küslerdir. Mesude annesinin yanında yaşamaya başlamıştır. Bir gün Mesude otururken resmi bir araçla birkaç kişi gelir. Bu kişilerin gelme sebebi bir zamanlar sahiplendikleri asıl adı Samir olan bebekle ilgilidir. Samir bebeğin annesi çocuğuna bulunduğu göçmen şartlarından dolayı iyi bakamayacağını bundan dolayı çocuğunu Mustafa ve Mesude çiftine vermek istediğini söyler. Bu haberi alan Mesude çok mutlu olur ve gidip Mustafa'ya haber verir. Mustafa da çok mutlu olur. Beraber çocuğu almaya giderler. Bu olaydan sonra mutlu bir şekilde hayatlarını sürdürürler.

Roman, düzensiz göçmen sorununu ele alıyor ve bu gerçeği okurlarına kurgusal düzlemde veriyorsa da bu tarz bir göçün dışında kişilerin yaşadığı veya hissettiği manevi göç diyebileceğimiz değişimler de görülmektedir.

1.1. Düzensiz Göçmenler

Bir ülkeden başka bir ülkeye gitmek için en azından geçerli bir kimlik belgesi, pasaport, vize vb. gibi birtakım mecburi yasal evrak işlemleri vardır. Savaş ve çatışmalardan kaçanlar öncelikle yasal yolları denedikten sonra başarısız oldukları durumlarda yasal seyahat prosedürleri dışındaki yollarla diğer ülke sınırlarını geçmektedirler. Bu durum beraberinde düzensiz göçmen sorununu ve uluslararası insan (göçmen) kaçakçılığı şebekelerini ortaya çıkarmaktadır. (Adıgüzel, 2016: 107)

Romanda neredeyse her gün televizyondan gördüğü göçmenlerin zor yolculuklarına Mustafa kendi gözleriyle şahit olur. Ülkelerini terk edip yeni bir ülkede yeni bir hayat kurmaya çalışan bu umutla yola çıkan insanların acımasız sonunu gözler önüne seren bir sahnedir. Bu ölümcül göç yolculuğu kurgusal bir düzlemde anlatılan hayatın en hakiki hikâyesidir.

Hızlı motoruyla yaklaştıkça bunun kütük olmadığını anladı. İnsana benziyordu, yüzü suyun içindeydi, suyun hareketiyle sallanıp duruyordu. Birkaç metre daha yaklaşıncaya hiçbir kuşkusu kalmadı. Evet bir kadındı bu... Kimdi bu kadın, niye açık denizdeydi, bir gemiden mi düşmüştü acaba? Derken dün gece

ortalığı birbirine katan fırtınayı hatırladı. Yunan adalarına geçmeye çalışırken sık sık alabora olan şişme botlardaki göçmenlerden biri olmalıydı. (Livaneli, 2021: 21)

Zülfü Livaneli, bu parçada düzensiz göçmenlerin zorlu sürecini Mustafa'nın hikâyesi ile birleştirir. Yaşananların gerçekliği kurgusal bir düzlemde verilmiş olsa da göçmenlerin yaşadıkları olumsuz süreç gözler önüne sermektedir. Bu sahne sadece bir ölüm olarak değil umudun ölümü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dönüş yolunda kadının yüzüne bakıp durdu, nereli olduğunu anlamaya çalıştı. Suriye, Pakistan, Afganistan gibi yerlerden olmalıydı... O bununla uğraşırken yekeyi bırakmıştı ama başını kaldırmaz kaldırmaz bir başka gövdeye çarpacak üzere olduğunu gördü, dümeni sert bir hareketle sağa kırdı. Sonra döndürüp yavaşça geldi. Bir insan daha vardı denizde. Bir erkek, ... (Livaneli, 2021: 22)

Mustafa bu sahneden sonra denizde bebek Samir'i de bulur. Ölülerini jandarmaya teslim ettikten sonra bebeği eve götürür ve çiftin bebekle geçirdikleri mutlu ama saklamanın verdiği korku dolu günlerin ardından Mesude, bebeğin annesinin yaşadığını öğrenir. Bebeği annesine götürüp verir. Her şey ortaya çıkmıştır. Mustafa hapishaneye girer. Orada karşılaştığı bir adamdan duydukları kendisini üzümüştür. Romandan alınan aşağıdaki parça göçmen kaçakçılığı gerçeğini gözler önüne sermektedir:

Çipil gözlü adamın anlattıkları, hiç bilmedikleri bir dünyanın kapısını aralıyordu. "Afganistan Pakistan gibi ülkelerden savaştan kaçanlarda İran üstünden gelir. Buradaki patron İran'dakilerle görüşür. Bir göçmen grubunu alıp günlerce yürüyerek dağlardan aşırıp sınıra getirirler. Bazen güvenlik yakalar grubu. Herkes bir yana kaçır, dağlarda kaybolurlar Çoğu da kurtlara yem olurlar ya da soğuktan donarak ölür. Sınırı aşabilenleri Türk patronun adamlarına teslim ederler, onlar da herkesi şok evleri denilen, herkesin bir arada kaldığı büyük evlere koyarlar. Eğer şansları varsa sıcak yemek verilir. Orada ne kadar bekleyecekleri belli olmaz. Sonra alırlar bunları kıyıya bize getirirler. Çok büyük, uluslararası bir iş bu. Büyük para dönüyor. (Livaneli,2021: 94)

Göçmen kaçakçılığını bir iş olarak yapan kişiler aynı zamanda göçmenler için umut taciridir. Bu iş devlet tarafından onaylanmamaktadır. Yani yasadışı bir iştir. Göçmenlerin hem paralarını hem umutlarını alan bu insanlar çoğunlukla hayatlarına da doğrudan veya dolaylı olarak son vermektedir. Sağlıksız yaşam koşulları, kapasitesinin çok üzerinde yapılan ve tehlikeli olan yolculuklar gibi sebeplerle göçmenler büyük umutlarla çıktıkları yolculuklarda hayatlarını kaybetmektedir.

1.2. Bu Dünyadan Göç

Romanda gördüğümüz ilk göç Mustafa ve Mesude'nin denizde kaybolan oğulları Deniz'in bulunamamasıdır. Hem ruhen hem bedenen göç eden çocuğun arkasında ruhları göç etmiş bir anne ve baba kalmıştır. Mustafa ve Mesude'nin bu ölümün ardından yaşadıkları manevi bir göçtür. Bu ruh göçünün Mesude de Mustafa da farkındadır. Artık birbirleri için beraber yaşayan iki bedenden farksızdırlar. Ölen çocuklarının ardından ikisinin de hayata tutunacak bir dalı kalmamıştır.

Pazar günü denize meraklı oğlunun onunla birlikte sabah erkenden kalkışı, gözlerinin içi gülen yedi yaşındaki çocuğun motor denize açılırken duyduğu sevinç, elini aşağı sarkıtıp minik parmaklarının suları yarararak ilerleyişini izlemesi, "Baba baba, bana bak!" diye bağırması, babasının dikkatli ol demesi üzerine başını kaldırıp minnettar gözlerle bakışı, sonra gökyüzünü kara bulutların kaplaması, o serin rüzgar, açık denizde çıkan fırtına, kayığın denizin ortasında bir ceviz kabuğu gibi sürüklenişi, yandan gelen bir dalgaya direnemeyerek alabora oluşu, ters dönen sandala yapışmış durumdayken, su dolan gözleriyle her yere baktığı hâlde oğlunu bir türlü göremeyişi, kabaran denize dalıp dalıp çıkmaları, denizin altını da karıştıran fırtınada saatlerce oğlunu araması, devrilmiş sandalın üstüne çıkarak umutsuzca çevreyi gözden geçirmesi, acaba bir ağa mı takıldı diyerek ağları araştırması... (Livaneli, 2021: 11)

"Arkadaşları severdi onu. Bu huylarına da alışmışlardı. Onun en yakın dostu cigaradır derler ve Allah kimsenin başına evlat acısı vermesin duasıyla tahtalara vururlardı." (Livaneli, 2021: 12) cümlelerinden anlaşıldığına göre kasaba halkı da bu ruh göçünün farkındadır.

1.3. Acı Sondan Gelen Sevgi Göçü

Denizde ölü bulduğu kadın ve adam dışında Mustafa'ya yunuslar küçük bir şişme botun içinde bebek getirirler. Bebekten hafif bir inleme sesi duyunca Mustafa, bebeğin dudaklarını temiz bir suyla ıslatır. Yanında bulunduğu eriyen çikolatayı parmağına batırır ve bebeğe verir. Sahilde bekleyen jandarmalara bebekten hiç bahsetmez. Onu eve götürür ve:

Mesude, "Kim bu bebek Mustafa?" diye meraklandı.

Mustafa, "Deniz" dedi.

"Hangi Deniz, Bunun adı da mı Deniz?"

"Ben koydum" dedi Mustafa "yolda gelirken koydum. Deniz, Denizimizi aldı ama sonra bize başka bir Deniz verdi..." (Livaneli, 2021: 27)

İşte bu andan itibaren Mustafa ve Mesude'nin kalbine bir sevgi göçü başlar. Bu sevgiyle beraber onları terk eden ruhları geri gelir ve hayata dönerler. Çocuğu vermeye kıyamazlar ve bebeğin onlarda olduğunu da kimse bilmez. Birkaç gün göçle gelen bebeğin getirdiği o mutlulukla eski günlerdeki gibi hissetmeye başlarlar. Ama bu sevgi seli yerini Mesude'nin gönlünde suçluluğa bırakmaya başlar. İkisi de bu bebeğin annesinin yaşıyor olma ihtimalini düşünür. Ama Mustafa bebeği götürüp emniyete teslim etmek yerine başka yollar arar.

1.4. Göçün Etkisinde İki Anne Bir Bebek

Deniz bebeğin annesi yoğun bakımdan çıkar. Savcı Mustafa'yı tekrar sorguya çağırır. Mesude bunu duyunca hastaneye bebeğin annesini göremeye gider. Hastanede çalışan arkadaşına önce kadını sorar. Kadının "Samir" diye sayıkladığını öğrenir. Kadını görünce Deniz bebeği gerçek annesine vermenin daha doğru olacağına karar verir ve:

Ertesi gün Mesude, ökseye yakalanmış küçük bir kuş gibi çarpınan yüreğine bastırıldığı bebeciği alıp hastaneye gitti. Dördüncü kata çıktı, hasta kadının yattı odaya girmeden önce Samir Deniz'i son kez öptü, sonra zavallı kadın daha ne olduğunu anlayamadan bebeği onun kucağına bıraktı; kadının gözleri büyüdü, inanmadan baktı bebeğe. Mesude'yle göz göze geldiler, kadın bir şey soracakmış gibiydi, elini uzattı, zayıf, esmer, kemikli bir kol çıktı hastane göleğinin yeninden. Çaresizlikten erimiş bir bedenini yardım ve şükran çığlığıydı o el. Bu sessiz çığlığı duydu Mesude, bir tek o duydu. (Livaneli, 2021: 89)

Çocuk kaybetmenin ve çocuk hasretinin ne demek olduğunu bilen Mesude'nin verdiği bu karar ile kendisi için yine göç başlamış olur. Ancak bir süre sonra eve gelen memurlardan alınan haberle göçmen anne Zilha Şerif, bebek Samir Deniz'i kendilerine vermek ister. Şartları iyi olmadığından çocuğuna Mesude ve Mustafa çiftinin daha iyi şartlar sunabileceğini düşünür. Aynı dili konuşmasalar da anne annenin hâlinde, gözünden anlar. Bebek, iki kadının ortak göçü olmuştur. Zilha anneliğinden, sevgisinden fedakârlık yapar ve bebeğinin daha iyi bir hayatta olmasını diler. Zilha ve Mesude'ninki göçün sınırdığı ve birleştirdiği iki ayrı hayattır.

Sonuç

Göç geçmişten bugüne insanlık tarihinin bir gerçeği bir parçası olan bir etkinliktir. Savaş, doğal afet, yokluk, daha iyi hayat, iş imkânları vb. sebeplerden dolayı insanlar göç etmiştir ve göç etmeye devam etmektedir. Kişiyi etkileyen, kişinin etkilendiği toplumsal bir konu olan göç, bireyle ve toplumla ilgili bölümlerin konusu olarak karşımıza çıkar. Edebiyat da toplumsal boyutu olan sanatlardan biridir. Şairlerin ve yazarların toplumu ilgilendiren konulardan uzak durması düşünülemez. Kendisi de toplumun bir parçası olan yazar ya konuların/olayların gözlemcisi olmuştur ya öznesi olmuştur ya da yaşananları iştmiştir. Yazar, derin hayal gücü ve ustaca yapılan gözlemler sonucu eserlerinde toplumsal konulara değinir.

Kendisi de göç etmek zorunda kalan Zülfü Livaneli son zamanlarda göç mücadelesinin ağır sonuçlarına, göçün hayatlara etkisine Balıkçı ve Oğlu adlı romanında yer verir. Aileleri Girit göçmeni olan Mesude ve Mustafa'nın hayatı, bir göçmen botunun batması ve bir bebeğin o bottan kurtulup Mustafa'yla karşılaşmasıyla değişir. O zamana kadar sadece haberlerden bilinen, duyuldukça alışılan göçmenlik sorunuyla bir anda karşı karşıya kalırlar. O günden sonra çıkan haberleri bile eskisinden çok farklı dinlerler. Göçmenlik sorunu artık onların hayatlarının sonuna kadar bir parçaları olur.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları
- Akgün, A. (2015). *Türk Edebiyatı Bağlamında Edebiyat-Göç İlişkisi ve Göçmen Edebiyatları Üzerine Bir Değerlendirme*. *Göç Dergisi*, (2), 69-84
- Can, Y. (2011). *Göç ve Kent: 1989'dan Günümüze Göç Eden İnsanların Kent Adaptasyonu Diyarbakır Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Cihangir, M. (2020). "Koca Ren", "Cinlerle Yolculuk" ve "Gönülsüz Köktendinci" Adlı Eserlerde Göç/Göçmenlik ve Ötekileşme/Ötekileştirme. [Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
- Çakır, Z. (2021). *Göçmen Edebiyatı ve Sadık Yemni'nin Alsancak Börekçisi, Amsterdam'ın Gülü ve Muhabbet Evi Romanlarında Göç Olgusu*. [Yüksek Lisans Tezi]. Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- Çavuş, B. (2020). *Türk Romanında Dış Göç (1960-1990) (a. J. Greimas'ın Eyleyenler Modeline Göre Dış Göç Romanlarında Yapı*. [Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya
- Erbaş, H. (2019). *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları*. Ankara: Phoenix Yayınevi
- Gürkan, M. (2006). *Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale
- Livaneli, Z. (2021). *Balıkçı ve Oğlu*. İstanbul: İnkılap Yayınları
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- MARSHALL, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (D. K. Osman Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Solgun, C. ve Durat G. (2017). *Göç ve Ruh Sağlığı*. *Journal Of Human Rhythm*, 3 (3), 137-144
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

İSED

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Makale Adı /Article Name

MARKSİST EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ
BAĞLAMINDA *BACAYI İNDİR BACAYI*
KALDIR HİKÂYESİ

IN THE CONTEXT OF MARXIST
LITERATURE CRITICISM THE
STORY OF *BACAYI İNDİR*
BACAYI KALDIR

Yazar

Alper CİNOLU

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans

Öğrencisi

e-mail: alpii37@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-8916-7653

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 30 Kasım 2022

Kabul Tarihi: 20 Aralık 2022

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2022

Kaynak Gösterme

Cinoğlu, A. (2022). Marksist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* Hikâyesi. *İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2 (2), s.69-78.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayı belgesinin gerekmediğini belirtmiştir.

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Özet

Bir felsefe olan Marksizm her alanda olduğu gibi sanatı dolaylı olarak edebiyatı da etkilemiştir. Marksist sanat anlayışı Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nde devletin resmi bir edebiyatı olmuş ve Toplumcu Gerçekçi olarak adını değiştirmiş toplumun istekleri doğrultusunda eserler vermeye başlamıştır. Bu felsefe ve akım her toplum gibi Türk toplumunu da 1930'lu yıllardan itibaren politik, felsefe, ekonomi ve sanat alanlarında yeni çağrışımlar açmaya başlamıştır. Özellikle köy enstitüsü çıkışlı öğretmenler edebiyatla ilgilenmiş ve bu bağlamda öğretmenlik yaptıkları yerlerdeki köy halkının dertlerini Marksist felsefe açısından ele alarak eserlerini bu doğrultuda yazmaya başlamışlardır. Hikâye ve roman türlerinde önemli eserler veren Sadri Ertem Toplumcu Gerçekçi akımından etkilenmiştir. Sadri Ertem, babasının asker olması ve görev yerinin değişmesinden dolayı farklı illerde ve köylerde bulunmuş ve köy halkını yakından tanıma fırsatı yakalamıştır. Sadri Ertem'in felsefe ile uğraşması ve felsefe öğretmenliği yapması da onun Marksist felsefeye yönelmesine ve bu bağlamda eserlerinde Marksist edebiyat eleştirisinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Sadri Ertem'in bu eseri köy halkının dertlerini konu almıştır. Bu eserde özellikle köyden kente göçü, köylülerin rolü gibi konulara değinilmiştir. Bu eser üzerinde yapılacak incelemelerde sınıf ayrımı gibi konulara değinilmiştir. Bu çalışmada Marksist edebiyat eleştirisinden kurumsal açıdan bahsedilmiş bu kuram Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi yazar olan Sadri Ertem'in Bacayı İndir Bacayı Kaldır adlı hikayesi üzerinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marksizm, Marksist Edebiyat Eleştirisi, Toplumcu Gerçekçilik, Sadri Ertem Bacayı İndir Bacayı Kaldır

Abstract

Marxism, which is a philosophy, has indirectly affected literature as well as art in every field. The Marxist understanding of art became an official literature of the state at the Congress of the Soviet Writers' Union and changed its name as Socialist Realist and started to produce works in line with the demands of the society. This philosophy and movement started to open new associations in the fields of politics, philosophy, economy and art in the 1930s in Turkish society as in every society. Especially the teachers who came out of the village institute were interested in literature and in this context, they started to write their works in this direction by addressing the problems of the village people in the places where they taught in terms of Marxist philosophy. Sadri Ertem, who wrote important works in story and novel genres, was influenced by the Socialist Realist movement. Sadri Ertem has been in different provinces and villages due to his father being a soldier and changing his place of duty and had the opportunity to get to know the village people closely. The fact that Sadri Ertem was engaged in philosophy and worked as a philosophy teacher also contributed to his orientation towards Marxist philosophy and in this context to the formation of Marxist literary criticism in his works. This work of Sadri Ertem is about the problems of the village people. In this work, especially issues such as the migration from the village to the city and the role of the villagers are mentioned. In the analyses to be made on this work, issues such as class distinction are mentioned. In this study, Marxist literary criticism is mentioned from an institutional point of view and this theory is analysed on the story of Sadri Ertem, a socialist realist writer in Turkish literature, titled *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*.

Key Words: Marksizm, Marxist Literary Criticism, Social Realism, Sadri Ertem, Bacayı İndir Bacayı Kaldır

Giriş

Marksist felsefe 1848'li yıllarda Karl Marks ve Friedrich Engels'ın fikirleri üzerinden hareketle ekonomi tabanlı olup felsefe, politika, tarih, sosyoloji gibi toplumun tüm değerlerini etkilemiş, sanatı ve dolayısıyla edebiyatı da etkisi altına almıştır. Marks ve Engels'ın edebiyat ile ilgili doğrudan düşünceleri yoktur, hatta yazmış oldukları mektuplardan edebiyat ile ilgili fikirlerini öğreniriz. Marksist felsefe sanatın sırf sanat olduğu için yapılması gerektiğini düşünmez, sadece sanatçının istekleri doğrultusunda yapılmasını değil, aynı zamanda kültürü de etkilemesini, sanatın fikir üretmeye yönelik olmasını ve sanatçının kültürünü de etkilemesi gerektiğini savunur. Sanatçı sanatını yaparken dış dünyaya karşı fikirlerini aktarır. Marksist sanata göre sanatçı insanlara doğruyu söylemelidir.

1848'lerde *Komünist Manifesto* ile şekillenen ve 20. yüzyılda bir sistem haline gelen Marksist felsefe, aşağıdaki temel ilkelere dayanmaktadır:

- İnsan hayatı ekonomi üzerine kuruludur. Başka bir deyişle, toplumun ekonomik durumu bir kişinin hayatını belirler.
- Emek, üretimin ana faktörüdür.
- Üretim araçlarına sahip olan, halkı sömüren ve yoksullaştıran kapitalistlerdir.
- İşsiz ve hiçbir üretim aracına sahip olmayan işçiler ezilen halktır.
- Toplumun temel sorunu, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesidir.
- Proletaryanın oluşturduğu komünist devletler sadece geçici aşamalardır.
- Bu sorunlara ideal çözüm, sınıfların ortadan kaldırılması ve sınıfsız bir toplumun yaratılmasıdır.
- Bu topluma komünist toplum denir.
- Komünist toplumun temel amacı halkın ihtiyaçlarını karşılamaktır.
- Bu nedenle özel mülkiyet kaldırılacaktır.

Yaşanan savaşlar, halk ve iktidarın kopuk olması, halkı küçümseyen burjuvanın oluşması ve insanların fakirleşmesi ve emeklerini alamamasından dolayı bu felsefe tüm dünyayı etkisi altına almış ilerleyen süreçte birçok sanatçı Marksist felsefeden etkilenecek eserler vermeye başlamış ve bu felsefeyi bir sistem haline getirmiştir.

Marksizm ve toplumcu gerçekçilik arasındaki ilişki, toplumsal hareketlerin çoğunlukla siyasal söylemleri üzerinden kavranışının temelidir. Marksizm, sosyal değişim ve gelişim için toplumsal söylemlerin önemli bir rol oynadığını vurgularken, toplumcu gerçekçilik ise bu siyasal söylemlerin toplumsal gelişimin bir sonucu olduğunu belirtir. Her iki yaklaşım da insanların toplumsal hareketleri ve kurumlarının siyasal ve ekonomik güçler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. "Toplumcu gerçekçiliğin ilkelerinin büyük bir kısmı Belinski, Çernişevski, Dobrolyubov gibi isimler tarafından formüle edilmiş olmakla beraber asıl kurucusu Maksim Gorki'dir. Toplumcu gerçekçiliğin önemli kavramları olan devrimci romantizm ve olumlu tip Gorki tarafından formüle edilmiştir."(Oktay, 2003:74)

Marks ve Engel toplumda alt ve üst sınıf olmak üzere iki sınıf olduğunu ve bunların çatışmasını anlatırken yaşanan sıkıntıları (emek sömürüsü, din sömürüsü, zengin- fakir ilişkisi, sosyal adaletsizlik) dile getirmişlerdir. “Toplumcu gerçekçi eserler çatışma yerine “bireylerin gelişmesine olanak sağlayacak; onları ruhsal ve fiziksel çöküşten, aktöresel yozlaşmadan kurtaracak bir düzeni yansıtmayı amaçlar.” (Özdemir, 1981:115)

Toplumdan kopuk bir edebiyat düşünülemez. Dönemin şartları insanı etkilediği gibi insanı merkeze alıp anlatan hikâye ve romanı da etkiler. Marksist felsefenin edebiyata yansımaları olan Marksist eleştiri, Rus edebiyatından dünyaya yayılmış Stalin zamanında “Toplumcu Gerçekçi” adıyla devletin resmi edebiyatı olmuştur. Köylü- Ağa çatışması, zengin- fakir ilişkisi, ezilen işçi ve emek sömürüsü gibi Marksist felsefenin dikkat çektiği konular Türk toplumunda yaşanmasından dolayı Marksist felsefe kabul görmüş, halka ve köylüye açılan edebiyatçılar ile bu sıkıntılar sanat eserlerinde anlatılmıştır. Bu çalışmanın ilk bölümde Marksist Felsefe oluşumu ve edebiyata yansımaları anlatılmış ikinci bölümde Türk edebiyatının ilk toplumcu gerçekçi romanı *Çıkrıklar Durunca*’nın yazarı Sadri Ertem’in “Bacayı İndir Bacayı Kaldır” adlı hikâyesi Marksist eleştiri bağlamında incelenmiştir.

1. Marksist Edebiyat Eleştirisi

Marksist sanatçılar, sanatın amacının, gerçeklikleri gözler önüne sermek, emekçilerin ve fakirlerin durumunu ortaya koymak ve daha çok insanın emeğine dayanan bir sanat yaratmak olduğunu savunmuşlardır. Sanatı, sadece zevk için yapılan ve kullanıcılarının ihtiyaçlarına göre şekillenen bir aktivite olarak görmek yerine, toplumu değiştirmenin bir aracı olarak kullanmaya çalışan, politik bir araç olarak görmüşlerdir. Bu anlayışa göre, sanatçıların amacı, gösterdikleri gerçeklerin farkına varmalarını sağlamaktır. Marks ve Engels’in sanat üzerine herhangi bir çalışmaları yoktur, onların sanat hakkındaki fikirlerini yazmış oldukları mektuplardan öğreniriz.

“Estetik üzerine ne Marks bir eser yazmıştır ne de Engels. Ama genel Marksist kuram içinde sanatı ekonomik yapıya bağlamakla Marksist estetiğin temel ilkesini yerleştirmişlerdir. Bundan başka Marks’ın olsun, Engels’in olsun, çeşitli vesilelerle, başka eserler içinde ya da mektuplarında edebiyatla ilgili olarak söyledikleri sözler bugün hala Marksist estetikçilerin dayandıkları temel ilkeleri oluşturur.” (Moran, 2018:42).

Marks ve Engels edebiyatı sevmelerine rağmen zamanları olmadığı için sanat ve edebiyat ile ilgili bir çalışma yapmamışlardır. Marks’ın “Eleştiri alanında tamamlanmış tek yazısı Fugene Sue’nun *Les Mysteres de Paris* adlı romanıdır. Yine uzunca sayılabilecek bir yazısı da Ferdinand Lassalle’in Franz von Sickingen adlı tragedyası üzerinedir.” (Moran, 2002: 43)

Marksist felsefede alt yapı ve üst yapı olmak üzere iki temel yapı vardır ve Marksist felsefe bunlar arasındaki ilişkiyi anlatır. “Altyapı bir toplumun ekonomik yapısını, işçi, memur, çiftçi gibi üretici güçlerin belirli bir gelişme aşamasına karşılık veren üretim ilişkilerinin bütünüdür. Üstyapı ise toplumdaki hukuksal, siyasal, felsefi, sanatsal, ahlaksal ve bilimsel anlayışla bunların karşılığı olan kurumların (parti, üniversite, ordu, parlamento, sendika vb.) bütünüdür.” (Kolcu, 2008: 57)

Altyapı; üretim araçları, üretim güçleri, üretim ilişkileri gibi toplumun üzerine kurulduğu değerlerden oluşurken üstyapı felsefe, din, sanat, bilim, ahlak gibi kültür kurumlarından oluşmaktadır. Altyapı ile üstyapıyı birbirinden ayırmak gerekir. Toplumu yönlendiren ekonomi olduğu için altyapı üstyapıya göre daha önemlidir ve üstyapıya yön verir.

“Her iki yapı da birbirine etkide bulunur. Üretim biçiminin, ilişkilerinin ve güçlerinin oluşturduğu ekonomik altyapı, toplumda temel belirleyici unsur olarak ele alınır, üstyapıya şekil verir, onu belirler.” (Kızılçelik,1994)

Marksist felsefede hiyerarşik tabakalaşma ve sınıflar vardır ve bunlar arasında çatışmalar görülür. Marksizim, üreten sınıf olan işçi sınıfını öne çıkarmak, alt tabakanın ezilen tarafın yanında olmak ve burjuva denilen edebî çevreyi ortadan kaldırmak ister.

Marksist eleştiri zamanla aydınlar tarafından bir sistem haline getirilir. Marksizmin ilk sanat teorisyeni Plehanov, sanatın kökeninin iş olduğunu söyler, bu sebeple sanatın toplumun ihtiyaçlarını karşılama gerektğini dile getirir. Plehanov’a göre sanatta öncelik eserin topluma bir yararının dokunup dokunmadığı olmalıdır, Plehanov bu görüşüyle estetiği ikinci plana atmış olur. Plehanov “iş” kelimesi üzerinde çok durur çünkü yaşamayı idame ettiren iş olduğu gibi sanat veya felsefe gibi üst yapıdaki değerler de iş hareketi ile gerçekleşir. Her sanatçının ideolojisinin olduğunu ve bu ideolojiyi eserlerinde yansıttığını söyler. Sanatçı eserinde işçi sınıfından bahsediyor ise sanatçının işçi sınıfının bir üyesi olduğu, zengini anlatıyorsa kapitalist sınıfın üyesi olduğu görülür. (1987:85)

Lucaks, Marksist eleştirinin realizmin temellerinden oluştuğunu, eserlerde toplumu yönlendirecek karakterlerin olmasını ancak gerçeklikten de uzaklaşmaması gerektiğini söyler. “Lucaks’a göre devrimci romantizm; toplumcu gerçekçiliğin fena uygulanmasından doğan, gerçekliğin zenginliğini, güzelliğini verebilmekten yoksun doğalcı edebiyatın yavanlığından kurtulmak için başvurulan bir çaredir.” (Moran, 1991: 57)

1934 yılında Jdanov’un konuşmasıyla açılan Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi’nde Marksist eleştiri kavramı “toplumcu gerçekçilik” olarak adlandırılır, yine bu kongrede sanatın işlevinin devlet kontrolü altında toplumun yararına eserler verilmesi gerektiği kararı alınır. Tahir Abacı ise toplumcu gerçekçiliği şöyle tanımlar: “Gerçekliğe diyalektik yöntemle ve materyalist anlayışla yaklaşımın sanat planındaki adı “sosyalist gerçekçiliktir.” (Abacı, 1980: 20)

Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi’nde sanatın bireysellikten çıkıp topluma faydasının olması gerektiğini savunarak toplumcu gerçekçilik terimini ilk kez kullanan Gorki, Sosyalist gerçekçiliği sosyalizme ulaşmada bir araç olarak görür. “Sosyalist gerçekçiliğe göre yaşamın amacı, insanın doğa güçlerini yenmek, sağlıklı ve uzun ömürlü olmak, yeryüzünde yaşamak mutluluğuna erişmek konusundaki değerli kişisel yeteneklerini dilediğince geliştirebilmesidir.” (Bezirci, 1979: 21)

1940 sonrası toplumcu gerçekçilik akımı Türk sanatını da etkilemiş, sosyalist felsefenin etkisiyle yazarlar eserlerini bu yönde yazmaya başlamışlardır. Moran, toplumcu gerçekçiliğin Sabahattin Ali’nin 1937’de yayınlanan Kuyucaklı Yusuf romanıyla temellerinin atıldığını belirtmiş, bu akımın esas niteliğini ise 1950-1975 yılları arasında özellikle Anadolu kırsal hayatını konu edinerek değişen toplumsal düzendeki çarpıklıklar ve eşitsizlikleri odağına almasıyla ortaya koyan ve köy edebiyatı, Anadolu edebiyatı gibi isimlerle anılan bir edebi yönelimin belirginleştiğini söylemiştir. (Moran, 2016: 7-8)

2. Marksist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında *Bacayı İndir Bacayı Kaldır Hikâyesi*

Cumhuriyet Döneminin önemli yazarlarından olan Sadri Ertem, 1929 yılında Vakit gazetesinde yazmış olduğu “*Çıkrıklar Durunca*” ile Türk romanında işçi haklarını işleyen ilk toplumcu gerçekçi roman olmasından dolayı dikkat çekmiştir. Romanda Bolu çevresinde yerli mal üreten üreticinin devlet

adamlarının ve ağaların desteği ile ucuz Avrupa mallarının getirilmesinden dolayı ekonomik sıkıntı çekmeleri ve isyan etmeleri, bu isyanların başta ekonomik sonra dini boyuta ulaşarak toplumdaki çatışmaları anlatılır. Sadri Ertem eserlerinde estetik kaygıdan çok halkı aydınlatmak, halka mesaj vermek ister.

2.1 Ezen-Ezilen, Zengin- Fakir, Güçlüler ile Gücsüzlerin Çatışması

“*Bacayı İndir Bacayı Kaldır*” adlı hikâyede kandırılan köylünün elinden arazisinin bedavaya alınarak topraksız kalması ve kendi toprağında işçi durumuna düşmesi anlatılmaktadır. Hikâyede ezilen kandırılan köylü ile gözünü köylünün topraklarına diken maden ocaklarının sahipleri arasında çatışma yaşanmaktadır. “Ertem, yeni kurulan bir devlette yeni ortaya çıkan sınıfları savunmaya çalışırken, son derece mekanik ve şematik bir şekilde sömüren/sömürülen işveren-ağa/köylü-işçi ilişkisini anlatır.” (Enginün, 2006: 285) Bu sömürü ilişkisi, köylülerin işçi olarak sömürülmesi veya işverenlerin istifade etmesi ve bu çoğu durumda işverenlerin köylülerin haklarını ihlal etmesi anlamına gelir. Sömürü ilişkisi, köylülerin çalışma koşullarının kötüye kullanılması, çalışma saatlerinin uzatılması, ücretlerin düşürülmesi veya ödenmemesi ve köylülerin zorunlu olarak köylülük ilişkilerinden kurtulup çalışmalarını sürdürmeye zorlanması durumunda ortaya çıkar. Köylüler, çoğu zaman, sömürücülerin baskısı altında çalışmak zorunda kalırlar. Ayrıca, köylülerin çalışma haklarının ihlal edilmesi veya kötüye kullanılması da sömürü ilişkilerinin bir sonucudur.

“Toplumcu gerçekçilik, özel mülkiyete dayanır kişiler ile buna yol açan bilinci olduğu kadar, toplumcu düzenin özgürce ilerleyişini engelleyecek her türlü şeyi de ödün vermeksizin kapsamlı ve özlü bir eleştiriye tabi tutar. Toplumcu gerçekçilik, kapitalizmi ve kapitalizmin yol açtığı toplum yaşamını düpedüz reddettiği için yanlıdır.” (Suçkov, 1982: 220) Toplumcu gerçekçilik, insan haklarının, doğal çevrenin, ekonomik adaletin, eşitlik ve özgürlüklerin, tüm topluluklar arasında bir denge oluşturmak üzere korunmasını savunur. Toplumcu gerçekçilik, kapitalist sistemlerin çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan toplumsal eşitsizlikleri ve kötülükleri yaratan etkilerini eleştirmesini öngörür. Toplumcu gerçekçilik, toplumların çoğulculuğu ve eşitliği güçlendiren düzenlemeleri ve kuralları geliştirmeyi öngörür.

Hikâye bereketli topraklar olarak bilinen Lokman köyüne maden ocakları müdürünün gelmesi ile başlar. Köyün havası, toprakların verimliliği, köyün güzelliği maden ocakları müdürünü etkilemiştir. Hikâyede sermaye sahibi olan bu maden ocakları müdürü kapitalist rejimin temsilcisidir.

Buğulu erikler, güneşin altında kıpkızıl alevden bir yuvarlak gibi yanan narlar, kâh kütüklerinden, kâh bir çardağın üstünden dalgın dalgın vücutlarını salıveren iri taneli üzümler, sonra beyaz, tertemiz kiremitli evler, temiz elbiseli çocuklar onun tahmininde aldanmadığını gösterdi. “Gümüşlükürşun” Maden Ocakları Müdürü bu güzel, bu şirin ve zengin ovaya denebilir ki ilk bakışında hayran oldu. (s. 1)

Gümüşlükürşun Maden Ocakları Müdürü, bu güzel ve zengin ovanın çeşitli özelliklerinden etkilenmiştir. Özellikle bu köyün sakinlerinin çalışarak elde ettikleri güzel görünüm ve hayat kalitesi, bu köyün önemini ortaya koymaktadır. Köyde çok sayıda yeşil alan ve bitkiler bulunmaktadır. Bu bağlamda köy, kapitalist olan maden ocakları müdürünün dikkatini çekmiştir.

2.2 Toprak Sorunu

Marksist edebiyat eleştirisinde toprak sorunu, küçük köylülerin topraklarının büyük arazi sahiplerinin eline geçmesi ve küçük köylülerin sömürülmesi ile ilgili sorundur. Toprak sorunu, Marksist düşünce, teori ve siyasette merkezi bir konudur. Toprak sorunu, sınıf, ekonomik kalkınma ve sosyal adalet

konularıyla yakından bağlantılıdır. Marksizm'de toprak, üretim araçları ve üretim ilişkilerinden oluşan toplumun ekonomik temelidir. Toplumun üst yapısı toprak üzerine kuruludur.

Hikâyede köylünün tek geçim kaynağı toprağıdır ve bu toprağın verimli olmasından dolayı burjuvayı temsil eden müdürlerin dikkatini çekmiş ve müdürler köylünün topraklarını ele geçirmek istemişlerdir. Köylünün toprakları o kadar bereketlidir köylü topraklarını öve öve bitiremez. Maden ocakları müdürü ile bir sohbetlerinde köylü toprakları için şöyle söyler:

– Hey Çelebi... Lokman Hekim ölüme çareyi burada buldu, kitaba yazdı. Neylemeli ki kitap suya düştü, eridi... Ölüme çare bulamadı ama, Lokmanın kitabının eriyen yaprakları buranın topraklarına karıştı. Onun için buraya ne eksek biter., çıplak ayakla basan hemen insan çıkar... bire elli buğday buradan gayri nerede var? (s. 2)

Lokman köyünün bereketli topraklarına maden ocaklarının müdürü gözünü diker ve kurnazlık yapıp topraklarını satmaları için köylü ile içli dışlı olmaya, onlara misafir olmaya başlar. Arazi sahiplerini tek tek yanına çağırır ve köyü çok sevdiğini, köylülerin göstermiş olduğu misafirperverliği çok beğendiğini, şehri bırakıp köyde yaşamak istediğini söyler ve arazilerini satın almak istediğini belirtir. Ancak köylüler topraklarının değerli olduklarını bilmekte ve pahalı olduğunu söylemektedirler:

– Ben bu Lokman Köyü'nü çok beğendim. Belki de çocuğumu, çocuğumu alıp burada yerleşmek de mümkün olur. Hele sizden çok memnunum, nerede Avrupa'nın o dalavereci insanları... Ben burada kendimi emniyet içinde görüyorum... bana biraz tarla satmaz mısınız?

– Satarız... Ama dönümü elli liradan aşağı idare etmez... Başka türlü veremeyiz. (s. 2)

Fiyatı fazla bulan müdür, kendi gibi düzenbaz olan maden ocaklarının işletme müdüründen yardım ister ve köylüyü kandırmanın yollarına bakarlar ve kötü niyetli bir plan hazırlarlar:

– Bilsen şurada bir çiftlik sahibi olmak hem maden için kârlı olacak hem de bizim için... Seninle de ortak olurduk... bir çaresini bulsak da biraz toprak alabilsek... Çok para istiyorlar... böyle satın almanın imkânı yok... İşletme Müdürü:

– Fazla düşünceye lüzum yok... Kolay iş... – Nasıl... Nasıl? İşletme Müdürü gülümsedi:

– Çok kolay... Bacayı şöyle biraz indirdin mi, iş bitti demektir. O zaman dönümünü on kuruşa pahalı deriz. “Kezzap”, “Zaç yağı”(Demir sulfat) nelere kadir değildir.

– Vallahi sen dahisin. Fakat bacanın kısaltılması için bir sebep?

– Düşündüğün şeye bak... Onu Haçik'e bırak... o, köylülerin ağzından girip, burnundan çıkmayı mükemmel becerir. – Sahi yapar mı dersin? (s. 2)

Bu plana göre fabrikanın bacasını indirerek çıkacak olan kirli havanın etkisi ile köylünün ve topraklarının etkileneceğini ve istedikleri fiyatlara arazileri alacaklardır, ancak köylü ile sınıf farkı olduğundan onları ikna etmeleri gerekir, bu nedenle köylünün arasından Haçik adında ağzı iyi laf yapan birinden para karşılığında yardım alırlar. Toplumcu gerçekçi eserlerde burjuva olan sınıfa alt yapıdan yardım eden, dalkavukluk yapan bir grup vardır

2.3 Din İstismarı

Toplumcu gerçekçi eserlerde en önemli temalardan biri de din istismarıdır. Din kullanılarak halkın kandırılması, işçi-emekçinin haklarının çiğnenmesi özellikle din adamlarının kutsal kitapları kendi çıkarları doğrultusunda kullanması eserlerde işlenmiştir. “Bir üstyapı unsuru olarak din ve dinle ilgili meseleler de sosyal gerçekçi sanatta özellikle de romanda her zaman işlenmiş ve bir eleştiri unsuru olarak görülmüştür.” (Uslucan, 2006: 110) Köyde itibarı olan ama para karşısında köylüyü satan Haçik,

köyde yatan zat-ı şerifin boyundan uzun bacanın olamayacağını söyleyerek fabrika bacalarının indirilmesi konusunda köylünün dini duygularını kullanarak köylüyü kandırmıştır:

“Marksist eserler incelendiğinde Tanrı tasavvurunun bireysel din ve kurumsal din gibi iki ana gruba ayrıldığı görülmektedir. Bireysel din, yaşam karşısında zayıf bir konumda olan birey için dinin bir sığınma aracı ve çare olarak görülmesidir. Kurumsal din ise mevcut konumlarını korumak ve devam ettirmek isteyen kişilerin dini bir araç olarak kullanması durumudur. (Kılıç, 2015: 68)

Hikâyede Kılıç'ın bahsettiği gibi Haçik kurumsal dini kullanarak Müslüman olan köylüyü türbe gibi değerlerle kandırır ve patronlarının istediklerini köylüye yaptırır:

Haçik, anlattı:

– Söz aramızda... Görüyorsunuz ya... yatırın başı ucundaki şu selviyi... bir de öteye bakın koskocaman baca!.. Şimdiye kadar zatı şerifin selvisinden daha yüksek bir şey var mıydı? Bütün köylüler:

– Yoktu...

– Şimdi?..

– Şimdi var...

– Baca... – Baca... Baca evet... Evet.

– Acırım size... Vallahi iki gündür gözüme uyku girmez oldu. Zatı şerifler çok kızgın şeylerdir. Hep birden seslendiler: – Doğru... Kabahatimiz var... Fakat ne yapalım el adamı dinler mi hiç.

. – Dinletmeli!.. İnceli kalınlı, genç ihtiyar sesler:

– Doğru, doğru!.. Fakat Frenk'tir anlamaz ki... – Ben giderim... Köylüler bacanın yarıya kadar indirilmesini istiyorlar, derim anlatırım... O da Müslümanların dinine hürmet eder... Müslüman dostudur. (s. 3)

Bir toplumda, insanlar arasındaki ilişkilerin bir sömürü ilişkisi şeklinde ifade edilmesi, sömürünün varlığı ve yaygın olmasının göstergesidir. Sömürü, insanlar arasında zorla, zorbalık ve baskı uygulanarak bir tarafın diğer tarafın çıkarını hiçe sayarak kendi çıkarını sağlamasıdır. Sömürü, sadece mali değil, aynı zamanda güç, kültür, cinsiyet, etnik köken, yaş, cinsel yönelim, dini inanç veya özürülülük gibi alanlarda da görülebilir.

2.4 Eğitim ve Kültüre Dair Sorunlar

Marksist edebiyat eleştirisinde eğitim anlayışı; kapitalist sistemin üretim, dağılım, tüketim ve toplumsal ilişkileri içerisinde kaynaklanan sorunları, sınıf mücadelesi aracılığıyla çözmek için eğitim yolunu kullanan bir eğitim anlayışıdır. Marksist eğitim anlayışının temel amacı, sınıflar arasında yer alan kapitalist sistemin ürettiği fakirliği, sömürüyü, ayrımcılığı, eşitsizliği ortadan kaldırmak için toplumu sosyalist bir topluma dönüştürmektir. İnsanların sınıflandırılması, onların toplumdan ayrıştırılmasına neden olmaktadır. Eğitim, insanların kendi kimliklerini keşfetmelerine ve toplumun bir parçası olarak kabul edilmelerine yardımcı olmalıdır. Marksist eğitim anlayışı, eğitimin sadece bireysel gelişim değil, aynı zamanda sosyal gelişim olduğunu savunmaktadır. Bireysel gelişim, kişinin sadece kendi kendisini geliştirmesi anlamına gelmez; aynı zamanda toplumun gelişmesine katkıda bulunmalıdır. Eğitim, insanlara sadece bilgiyi aktaramaz; aynı zamanda sınıf farkının kaldırılmasına katkıda bulunarak, insanların sınıf, cinsiyet, ırk, din ve kültürel kimlikleri ne olursa olsun, toplumun diğer bireyleriyle eşit bir şekilde karşılaştırılması gerektiğini savunur. Hikâyede köylülerin eğitimsizliği ve cahilliğinden dolayı tek geçim kaynakları olan topraklarından oldukları anlatılır:

Artık buradaki rüzgârlar Samdan başka bir şey değildi. Ovada ancak ölüm ekildi ve sefalet biçildi, şen sesli, dolgun vücutlu, gözleri parlak, sevimli zeki hayvanlar, yavaş yavaş ahmaklaştı. Öküzler zayıf, nesli tükenen bir akrep haline geldi. Atlar kişnemeyi, koşmayı unuttular. Sarsak başlı, düşünceli bir acayip mahluk haline girdiler, sanki bir kaplumbağa... İki sene sonra uzaktan ses, müdürün kulağının memesini bir diş gibi kapan köpeğin tüyleri döküldü. Karnı sırtına yapıştı. Artık bağırıyor, güç halle ağzını açarak havlamanın taklidini becerabiliyordu. Bir hayalet gibi yavaş yavaş sürüklenen hayvanlar da kimi ahırlarından çıkmaya takat bulamadı, kimi düştü öldü, kimi yatalak hasta oldu.

İnsanlar da soldular. Sert kemiklerin üstünü, buruşuk bir deri kefenledi. Dudakları kurumuş yosunlara benzedi. Yeşilimsi beyaz ölü rengi fersiz gözlerin etrafını kapladı. Kır yollarında cıvıldaşan insanlar bir hayal oldu. Artık köy halkı değneklere dayanarak, öksüre öksüre ve iki adımda durup dinlene dinlene dolaşabiliyordu. Tümünün ciğerlerini kurşun tozu kapladı. Atların üstüne elini dokundurmadan hoplayan eski süvari çavuşu şimdi yerinden kalkmak için koltuk değneğin ve birkaç adamın yardımını bekliyor. (s. 4)

Haçık, köylü ile konuştuğundan sonra fabrika müdüründen bacayı indirmesini rica eder ve baca yarıya kadar indirilir. Köylüler, yatıra hürmet ettiklerini düşünürken düşmüş oldukları tuzaktan dolayı kendi felaketlerini hazırlamış olurlar. Bacanın inmesi köyün havasını bozmuş, bacadan zehirli gazlar köyü yaşanmaz hale getirmiştir. Bereketli topraklar gitmiş yerine verimsiz topraklar gelmiş köyde ekilen hiçbir şey yetişmez olmuş. Köydeki zehirli hava sebebiyle köylüler hastalanmaya, hayvanlar ölmeye başlamış köy yaşanmayacak bir yer olmuştur.

2.5 Göç Sorunu

Göçmen konusu, Marksist edebiyat eleştirisinde önemli bir yere sahiptir. Göç edenlerin toplumsal statüsündeki değişim, onların kültürel kimliklerindeki etkileri ve onların yerleşik toplumlarla etkileşimleri, Marksist kuramcılarının göç konusundaki analizlerini yönlendirmiştir. Göçmen konusu, ayrıca, sınıfsal mücadele kuramının önemli bir parçası olarak da görülmüştür. Göç kavramı, çoğunlukla sömürgeciliğin yarattığı yolcu trafiğinin bir sonucu olarak görülür. Ancak, sömürgecilik sadece bir göç nedeni değildir; aynı zamanda göçün bir sonucudur:

Köylüler son bir yardım diye Maden Ocaklarının Müdürüne koştular:

- Çelebi bize ne verirsen ver de artık tarlaları satalım...
- Ağa iyi ama ne yapalım, Allah bir afettir verdi.
- Hani vaktiyle istemişsiniz de onun için söylüyoruz.
- İşe yaramaz ya... Ne istersin?..
- Ne olacak canım...
- Ben burayı mal olsun diye değil, size bir yardım olsun diye alacağım. Dönümü yarım lirada...
- Eh ne yapalım?... Peki olsun... (s. 4)

Çaresiz kalan köylüler topraklarını satın köyünden gitmek ister ve soluğu maden ocakları müdüründe alırlar. Toprakların verimsizliği ve havasından dolayı köylüler maden ocakları müdürüne arzilerini bedavaya yakın bir fiyata satarlar. Köylüleri kandıran maden ocakları müdürü hala köylülere yardım ettiği için bu verimsiz toprakları aldığını söyler.

2.6 Emek Sorunu

Marksist felsefe, emekçilerin sorununu önemseyen bir felsefedir. Emegın kutsal olması, onun değerinin bilinmesi ve emekçilerin onurlu bir yaşam sürdürebilecekleri anlamına gelir. Marksist felsefe,

çalışanların sorunlarına önem verir ve onların haklarını savunur. Bu felsefe, çalışanların sömürülmesini, aşağılanmasını ve kölelik gibi durumlara karşı çıkar. Marksist felsefe, emekçilerin mutluluğu için çalışır ve onların sorunlarını çözmeye çalışır. Marksist felsefe, emekçi sınıfının sorunlarını ele alır. Emekçi sınıfı, çalışıp para kazanan insanların oluşturduğu sınıftır. Emekçiler, kendi çalışmalarından elde ettikleri kazançların sadece küçük bir kısmını alırlar. Emekçilerin çoğu, kazandıkları parayı hayatta kalabilmek için harcar. Bazıları ise, kazandıklarından daha fazlasını harcamaları gerektiği için borçlanırlar.

Hikâyede topraklarını satan köylülerin bazıları köyü terk etmiş, bazıları da aldıkları para az miktarda olduğu için maden ocaklarında amele olarak karın tokluğuna çalışmaya başlamıştır. Olayın trajikomik tarafı ise maden ocaklarında çalışan köylüler, köylerinden ayrılmadıkları için teselli bulup mutlu olurlar. Toplumcu gerçekçi eserlerde önemli temalardan biri de umut-umutsuzluktur. Hikâyenin başında köylünün umutlu iken topraklarını kaybetmesi ve parasız kalması köylüyü umutsuzluğa itmiştir. Ancak köyünden ayrılmayıp burada işçi olarak çalışması onlarda küçük de olsa bir umut oluşturmuştur:

Birçokları yamaçtan köyelerine baka baka, gülümseyerek bir taş parçası üstünde can verdi, sağ kalanlar ellerindeki para ile ne yapabiliirdi. Döndüler, dolaştılar, nihayet maden ocaklarına amele oldular. Bu da bir teselli idi, hem kazanacaklar, hem de köylerinden ayrılmayacaklardı. (s. 5)

Maden ocakları müdürü tüm toprakları köylüden almış, fabrika bacasının verdiği zararı yok etmek için bacayı eskisinden daha yükseğe kaldırtmıştır. Topraklar tekrar verimli hale gelerek köyün havası eskisinden daha güzel olmuş böylelikle köylü fabrika müdürü arasındaki çatışmada hileyle de olsa kazanan maden ocakları müdürü olmuştur:

“Yeni arıklar açıldı, toprak gübrelendi ve fabrika bacası tekrar yükseldi, hem o kadar ki, eski selvi onun yanında bir fidan gibi kaldı.” (s. 5)

Hikâyenin sonunda Yemen’den dönen köyün asker gençleri bıraktıkları köyü görememişler, gençler köyelerinin yerine ocak müdürünün çiftliği ile karşılaşmışlardır. Çiftliğin kâhyası köyünü arayan bu gençleri kovar ve hikâye biter:

Üç köyün Yemen’de esarete bulunup köye dönen askerleri şaşırdılar. Çiftlik kâhyası onları:

– Köy arıyoruz diye çiftlikte hırsızlık edeceksiniz. Burada köy, möy yok haydi... geldiğiniz yere... sizi açık gözler sizi... Defolun, yoksa jandarmaya haber veririm, diye başından savdı.

(s. 5)

Komünist Manifesto, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yazılmış bir yayındır. Manifesto, tarih içinde çok önemli bir etkiye sahiptir ve sınıf mücadelesinin temel ilkelerini ortaya koymuştur. İlk olarak, efendiler ve köleler arasındaki sınıflandırma vurgulanmıştır. Bu sınıflandırma, antik toplumun en temel bileşenlerinden biridir. Daha sonra, patriciuslar ve plepler arasındaki sınıf mücadelesi vurgulanmıştır. Patriciuslar Roma İmparatorluğu’nda en üst sınıfa, plepler ise en alt sınıfa aitti. Ardından, baronlar ve serfler arasındaki sınıf mücadelesi vurgulanmıştır. Baronlar, feodal toplumun en üst sınıfına aitti ve serfler ise en alt sınıfa aitti. Son olarak, ustalar ve kalfalar arasındaki sınıf mücadelesi vurgulanmıştır. Ustalar, üretim sırasındaki en üst konuma sahipti ve kalfalar ise en alt konuma sahipti.

“Efendiler ve Köleler, Patricius’lar ve Plepler, Baronlar ve Serfler, Ustalar ve Kalfalar Komünist Manifesto’nun başında yer alan bu ünlü sıralama, antik toplum ile feodal toplumda mücadele içindeki sınıflar sıralamasıdır.” (Beneton, 1991: 64)

Marksist eleştiride sınıf çatışması, sınıflar arası mücadele belirgin olarak görülür. Bu hikâyede köylülerin köpekleri cılız iken maden ocaklarının müdürünün köpeği iri ve heybetlidir:

Müdür, besili bir köpeğin bağırdığı yerde refahın derecesini anlayabilecek kadar tecrübeliydi, zeki idi, kısaca tam bu işin adamı idi. Hasta, yoksul köylerin cılız, tüyleri uyuzlaşmış, sesleri kısık köpekleri vardır. Zengin ve kibar köylerin muhafızları da mağrur, alınları yukarda ve heybetlidir. Sesleri dağdan dağa bir kasırga gibi hükmeder. (s.1)

Bu cümlede, besili bir köpeğin sesinden, köyün refah durumunu anlamak mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Yoksul köylerde köpeklerin cılız ve sesleri kısık olurken, zengin köylerde köpeklerin alınları yukarıda ve heybetli olması, seslerinin güçlü olması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu, insanların köpeklerin seslerini kullanarak köylerindeki refah durumunu anlamamanın bir yolu olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Hikâyenin başında köylü ve maden ocakları müdürü arasında çatışma varken maden ocakları müdürünün köylünün topraklarını kurnazlıkla alması ile tarımla uğraşan köylünün yapacağı işin kalmaması ve köyünden ayrılmak istememesi sebebiyle köylü, maden ocaklarında amele olarak çalışmaya başlar ve bu çatışma işçi- patron çatışması olarak biter. Çiftçi konumdan işçi konumuna geçerek emekçi olan köylü ve emekçiliğin sömürülüşü anlatılmıştır. Köylü hikâyenin sonunda kapitalist rejimin kölesi olmuştur.

Sadri Ertem, hikâyeyi toplumcu gerçekçilerin bakış açısı olan realist bir anlatımla anlatmıştır. Hikâyede geçen şahıslar ve mekân adeta gerçek hayattan alınmış gibidir. Sadri Ertem sade, anlaşılır bir dil ve üslup kullanmıştır, bunda en büyük etken toplumcu gerçekçilerin eserlerinde estetik kaygı duymadan topluma bir mesaj vermek istemeleridir. Bu hikâyede Ertemin, insanların zaafı olan din gibi konularda halka saf olmamaları, uyanık olmaları hakkında sosyal içerikli bilgiler verdiği görülmektedir. Sanatın her türlü dinsel ve töresel bağlardan kurtulması gerektiğini savunan toplumcu gerçekçiler eserlerinde bu konuları eleştirerek halkı aydınlatmak isterler.

Sadri Ertem bu hikâyede toplumcu gerçekçi yazarların önemli temalarından olan “özgürlük” temasının üzerinde de durmuş, özgürlüğün sadece sosyal alanda değil, siyasal ortamda ve ekonomik anlamda da olması gerektiğinden bahsetmiştir; nitekim hikâyede köylülerin topraklarını ucuza sattıkları için ekonomik olarak özgürlüklerini kaybederek karın tokluğuna maden ocaklarında bir köle gibi çalışmaya başladıkları görülmektedir.

Marksist felsefe, emekçilerin sorununu önemseyen bir felsefedir. Emekğin kutsal olması, onun değerinin bilinmesi ve emekçilerin onurlu bir yaşam sürdürebilecekleri anlamına gelir. Marksist felsefesi, çalışanların sorunlarına önem verir ve onların haklarını savunur. Bu felsefe, çalışanların sömürülmesini, aşağılanmasını ve kölelik gibi durumlara karşı çıkar. Marksist felsefesi, emekçilerin mutluluğu için çalışır ve onların sorunlarını çözmeye çalışır.

Toplumcu gerçekçilerin üzerinde durduğu kapitalizm, sömürülen-sömüren, ezilen- ezen çatışması gibi temel konuları, Marksizm bakış açısıyla anlatılan bu hikâyede köylünün bilgisizliğinden dolayı fakirleşirken zengininin daha da zenginleşmesi, köylünün üreten taraf iken ezilen işçi durumuna düşmesi

görülmektedir. Sadri Ertem, köylünün yaşadığı sıkıntıları anlatırken aynı zamanda din istismarı gibi bazı konularda toplumun kandırılabilceğini göstermek ve toplumu uyarmak istemiştir.

Kaynakça

- Abacı, Tahir, “*Sanatta Gerçekçilik Sorunu Üzerine Bir Deneme*”, Türkiye Yazıları, 1980
- Ertem. S. (1933). “*Bacayı İndir Bacayı Kaldır*”, İstanbul, İstiklal Lisesi Talebe Kooperatifi Neşriyatından
- Beneton, Philippe, *Toplumsal Sınıflar*, (Çeviren: Hüsnü Dilli). İletişim Yayınları, İstanbul, 1991
- Bezirci, Asım, “*Kapitalist Toplumda Sosyalist Gerçekçilik*”, Sayı:14, Cilt:3, 1979
- Kılıç, Enes, “*Marksizmin Din Anlayışı*”, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015
- Kızılçelik, Sezgin, *Sosyoloji Teorileri 2*, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994.
- Kocabıyık, Deniz, *Necati Cumalı'nun Romanlarında Ve Hikâyelerinde Yapı Ve Tema*, Yüksel Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006.
- Kolcu, Ali İhsan, *Edebiyat Kuramları*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 2008.
- Marks Karl, Engels Friedrich, *Komünist Manifesto*, (Çeviren: Celal Üster, Nur Deriş), Can Yayınları
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Moran, Berna, *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış 2: Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016
- Oktay, Ahmet, *Toplumcu Gerçekçiliğın Kaynakları*, Everest Yayınları, İstanbul, 2003.
- Özdemir, Emin. “*Gerçekçilik Üzerine Yargılar*”, Türk Dili-Yazın Akımları Özel Sayısı, 349. 1981
- Plehanov, Georgi. “*Sanat Ve Toplumsal Hayat*”, Sosyal Yayınları, 1987
- Suçkov, Boris, *Gerçekçiliğın Tarihi* (Çeviren: Aziz Çalışlar) Adam Yayıncılık, İstanbul 1982
- Uslucan, Fikret, *Orhan Kemal'in Bazı Romanlarında Bir Eleştiri Unsuru Olarak Din*, Journal Of Turkish Studies, 2006.

İSED

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Makale Adı

SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'IN METİN DİLBİLİMSEL YAPISI ADLI ESER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yazar

Duygu KARDEŞ

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

e-mail: duygukardes@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0002-5880-5640

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 10 Kasım 2022

Kabul Tarihi: 16 Aralık 2022

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2022

Kaynak Gösterme

Kardeş, D. (2022). *Süheyl Ü Nevbahâr'ın Metin Dilbilimsel Yapısı* Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme. *İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2 (2), s.79-81.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayı belgesinin gerekmediğini belirtmiştir.

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt II, Sayı 2, Aralık 2022

Süheyl ü Nevbahâr'ın Metin Dilbilimsel Yapısı adlı eser, Doç. Dr. Melike Somuncu tarafından 2021 yılında Kriter yayınevinde basıldı. Süheyl ü Nevbahâr'ın ilk kez dilbilimsel bir bakış açısıyla ele alınmış olması Türkoloji camiasında büyük yankı uyandırdı. Süheyl ü Nevbahâr adlı eser, Hoca Mesûd ve yeğeni İzzeddin Ahmet tarafından 14. yüzyılda, Eski Anadolu Türkçesi döneminde Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eser, döneminin beşeri aşk konulu ilk mesnevisidir olup aruz vezninin *fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün* kalıbıyla yazılmıştır. Ayrıca eserde farklı vezin kalıplarıyla yazılmış on dört gazel de bulunmaktadır. Eser, sade ve anlaşılır bir dile sahip olmasına karşın oldukça geniş bir kelime hazinesine sahiptir. Eserin konusu Yemen padişahının oğlu Süheyl ile Çin padişahının kızı Nevbahâr arasında geçen aşk hikâyesidir.

Süheyl ü Nevbahâr'ın Metin Dilbilimsel Yapısı adlı eser, yapı ve anlam ilişkileri bakımından incelenmiş ve metin dilbiliminin iki önemli ölçütü olan bağdaşıklık ve tutarlılık başlıkları açısından değerlendirilmiştir. Genel hatlarıyla eseri oluşturan tüm bağlayıcı unsurlar bir bütün olarak ele alınırken yalnızca bağdaşıklık bölümü için birkaç küçük değişikliklerle Halliday ve Hasan'ın (1976: 19) ortaya koyduğu bağlama esasları açısından incelendiği ifade edilmiştir (Somuncu, 2021: vii).

Tutarlılık bölümündeyse eserin dilsel özellikleri göz ardı edilerek mantıksal ve kurgusal özellikleri ele alınmış, tüm olay örgüsü ve ayrı ayrı olay parçalarının kurgusal açıdan uygun olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Metinde yer alan doksan yedi adet bölüm başlığı, her bölümün kendi içinde ve metnin genelinde; konu, olay, dönüşümler ve görünümlemler ele alınarak tutarlılık açısından değerlendirildiği belirtilmektedir. Sebep-sonuç, amaç-sonuç, koşul ilgisi, özelleştirme gibi ana başlıklar için mevcut olan beyit örnekleri beyit numaraları ile işaretlenerek gösterilmiş, ayrıca metinde yer alan boşluklar ve çelişkiler belirtilmiştir. Bu boşlukları tamamlamak ya da çelişkileri gidermek için bir takım önerilerin sunulduğu gözlemlenmektedir (Somuncu, 2021: vii).

Bağdaşıklık bölümü için birkaç küçük değişikliklerle, Halliday ve Hasan'ın (1976: 19) ortaya koyduğu şu bağlama türlerinin esas alındığı ifade edilmektedir:

1. Gönderim
2. Değiştirim
3. Eksilti
4. Sözlüksel Bağdaşıklık
5. Bağlaçlar

Metinde geçen tüm şahıslar; ayrı ayrı teklik ve çokluk şahıs kullanımları kapsamında tüm beyit numaraları işaretlenerek incelenmiştir. Böylece hangi şahsın zamirinin hangi beyitte veya hangi beyitlerde yer aldığı detaylı olarak belirtilmiş ve bu sayede herhangi bir karmaşaya mahal verilmemiştir. Şahıs zamirlerinin metindeki ritmi yakalamak, vurguyu yapmak ve pekiştirmeyi sağlamak amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür. Aynı ya da farklı beyitlerde şahıs zamirlerinin görevini üstlenen dönüşlülük zamirleri de bazı beyitlerde tek başına bazı farklı şahıs zamirleri ile de aynı düzlemde kullanılmıştır. Bu yüzden aynı beyitte birden fazla şahıs zamiri ile yapılan art gönderimler de bulunmaktadır. İşaret zamirleri ile yapılan art gönderimlerde ise bu, şu ve ol işaret zamirlerinin metinde bulunan tüm varyantları ile de sunumunun söz konusu olduğu ifade edilmektedir (Somuncu, 2021: 15).

Sıfat kullanımı ile yapılan art gönderimlerde yalnızca işaret sıfatlarının incelendiği görülmektedir. İşaret sıfatları aracılığıyla daha önceki beyitlerde geçen bilgilerin tekrarlandığı ve verilen bilgiyle beraber yeni bilgilerin de ön plana çıkarıldığı belirtilmiştir. Metindeki işaret sıfatlarının bazı beyitlerde, okuyucunun ilgisini bir önceki beyitte verilen bilgiye çekmek için bizzat kullanıldığı ifade edilmiştir

(Somuncu, 2021: 15, 16). *Süheyl ü Nevbahâr*'da tespit edilen işaret sıfatlarının sıklıkla kendinden önceki bilgiye, iki kişi arasında geçen diyaloglara art gönderimde bulunduğu belirtilmektedir (Somuncu, 2021: 141).

Sözcük ve sözcük gruplarıyla yapılan art gönderimlerde ise metinde yer alan her bir karakterin cinsiyeti, rolü ve niteleme ifadesinin tespiti söz konusudur bununla birlikte metinde kendisinden önce gelen beyitlerdeki cümle, olay ve durumlara yapılan art gönderimler de gösterilerek dilbilgisel öğelerle sağlanan bağdaşıklık unsurlarının tespit edildiği görülmektedir. Metindeki ön gönderim unsurları, zamir ve sıfat kullanımı üzerine kurgulanmıştır. Zamir kullanımlarında işaret, şahıs ve dönüşlülük zamirleri ayrı madde başlıkları halinde çalışılmış, sıfat kullanımlarında art gönderimde olduğu gibi ön gönderimde de işaret sıfatları üzerine çalışılmıştır. Art gönderimden farklı olarak ön gönderimde zarflar ve eksiz emir çekimli fiiller üzerine çalışılarak bağdaşıklık sağlanmıştır. Beyitte başlangıç olarak neye gönderimin yapıldığı konusunda bir belirsizliğe sebep olmamak adına ön gönderim unsurlarının kullanıldığı böylece okuyucunun dikkatinin bir sonraki beyit ya da beyitlere yöneltildiği ifade edilmiştir (Somuncu, 2021: 16).

Bağdaşıklık bölümü içerisinde bir başka alt başlık olarak yer alan değiştirim başlığı da dört alt başlık hâlinde incelenmiştir. *Eyle, böyle, şöyle ve anuñ gibi / ancılayın/ bunun gibi* sözcükleri ile yapılan değiştirimlerin, metindeki tüm beyitler incelenerek tek tek tespit edildiği ve olay örgüsü açısından yorumlanarak okuyucuya sunulduğu belirtilmektedir (Somuncu, 2021: 16). Bahsi geçen sözcükler ya da sözcük grupları kendisinden önce veya sonra gelen cümlelere yapılan gönderimi kapsamaktadır. Ancak gönderimden farkı, içerdiği bazı unsur ya da unsurların bulunmasıdır. Gönderim, işaret etme üzerine inşa edilirken; değiştirim kapsama, yerine kullanma olarak karşımıza çıkmaktadır (Somuncu, 2021: 194). Değiştirimin; tekrarların önüne geçmek, cümleleri vezin kalıbına uydurmak, biçimsel estetiği sağlamak, konuşma üslûbunu kullanmak ve benzeri sebeplerden ötürü yapıldığı görülmektedir. Değiştirim unsurlarının hepsinde kendisinden önce gelen beyit ya da beyitlerle değiştirim yapılması, dilde en az çaba kanunundan kaynaklanmaktadır. Çünkü değiştirimin yapılması temelde tekrarların önüne geçilmesini sağlamaktadır (Somuncu, 2021: 195).

Eksilteli anlatım başlığı altında sekiz alt başlık yer almaktadır. Cümle, nesne, özne, tamlayan/tamlanan/tamlama, yer tamlayıcısı, soru edatı, yüklem ve zarf eksiltilerinin mevcut olduğu gözlenmiştir. Bu eksilteler içerisinde nesne eksiltisinin başka bir ögenin nesne yerine kullanılmasıyla oluşan, yüzey yapıda yer almadığı halde derin yapıda yer alan ve yüzey yapıda yer alan nesne eksiltisi; özne eksiltisinin, başka ögenin özne yerine kullanılmasıyla oluşan ve gönderim esaslı sonradan yüzey yapıya çıkan, yüzey yapıda yer almayıp derin yapıda anlaşılabilir, yüzey yapıda yer alan özne eksiltisi, tamlayan/ tamlanan / tamlama eksiltisinin başka öğelerin tamlayan yerine kullanılmasıyla oluşan, yüzey yapıdaki tamlama veya tamlayanın bir sonraki beyitte ya da mısradaki eksiltisi; yer tamlayıcısı eksiltisinin de başka öğelerin yer tamlayıcısı yerine kullanılmasıyla oluşan, yüzey yapıda yer alan tamlayan eksiltisi şeklinde malzemeye göre alt başlıklara ayrılmış olduğu ifade edilmektedir (Somuncu, 2021: 16).

Bağlama unsurları bölümünde metinden kopmadan metinde kullanılan bağlaçların veya bağlama görevini üstlenen unsurların anlam bağlantılarının mantık çerçevesinde değerlendirilerek işlevsel açıdan incelendiği görülmektedir. Bağlama unsurları metinde dokuz alt başlıkta ele alınmıştır. Bunlar: ekleyici bağlama unsurları, ayırıcı bağlama unsurları, karşıtlık ifade eden bağlama unsurları, zaman ifade eden bağlama unsurları, koşul bildiren bağlama unsurları, olasılık bildiren bağlama unsurları, açıklama ifade eden bağlama unsurları, sebep-sonuç ifade eden bağlama unsurları ve amaç-sonuç ifade eden bağlama unsurlarıdır. Bu bağlama unsurları içerisinde zaman ifade eden bağlama unsurlarının, bağlama göre öncelik, sonralık, eş zamanlılık ifade eden bağlama unsurları olarak üç alt başlıkta incelendiği belirtilmektedir (Somuncu, 2021: 16,17).

Sözlüksel bağdaşıklık bölümünde aynı kavram alanı içinde eş/yakın anlam ilgisi, aynı kavram alanı içinde karşıtlık ilgisi, sözcük ve yapı tekrarları (yinelemeler), aynı çağrışım alanı içerisinde grup ilgisi olarak dört alt başlık hâlinde ele alındığı görülmektedir (Somuncu, 2021: 17).

Çalışmanın ikinci bölümü olan Tutarlılık ana başlığı ise yazar tarafından isimlendirilen doksan yedi bölümün konu, olay ve dönüşümler noktasında tutarlılık görünümünden oluşmaktadır. Bu bölümde eserin dilsel unsurları bir kenara bırakılarak beyit veya beyitlerde neden-sonuç, amaç-sonuç, özelleştirme ve mantık ilgisi gibi hususlar incelenmiştir. Dönüşümlerde yer alan boşlukların belirtildiği, bu boşlukların tamamlanması adına fikir beyan edildiği, ayrıca çelişkili, yarım bırakılan, tutarsız noktaların da okuyucuya sunulduğu ifade edilmektedir. Metnin olay parçaları arasında tutarlılığın olup olmadığı hususunun tartışıldığı ifade edilmiştir (Somuncu, 2021: 17).

Anlatıcı tarafından sunulan anlatı metni toplamda 97 ayrı başlık ve her başlığın kendi içerisindeki tutarlılık görünümleri aktarılan her bir madde başlığı, Günay (2017) ve Balcı'nın (2018) tutarlılık ölçütlerinin dışında kendi içinde bir takım çelişkileri, boşlukları, tutarsızlıkları da barındırdığı yazar tarafından belirtilmektedir. Yazarın ifadesine göre, bahsi geçen her eksiklik veya kusur sayılabilecek her bir unsur hem tespit edilmiş ve belirtilmiş hem de olaydan kopmadan onarılmaya çalışılmıştır. Olay ya da olayların bölüm başlıkları altında özetlendiği ayrıca ana ve alt dönüşümler açısından değerlendirilmiştir. Böylece metin dilbilimin önemli bir kolu olan tutarlılık, Süheyl ü Nevbahâr metni çerçevesinde dönüşümler ve görünümlerle detaylandırıldığı belirtilmiştir (Somuncu, 2021: 456).

Bu çalışma, Eski Anadolu Türkçesi döneminin önemli eserlerinden biri olan Süheyl ü Nevbahâr üzerine metin dilbilim alanında yapılmış ilk incelemedir. Dilbilim sahasında önemli bir eksikliğin bu eserle tamamlandığını söylemek mümkündür. Eserin metin dilbilimine ilgi duyan araştırmacılara kaynak olabileceği görüşündeyiz.

Kaynakça

Somuncu, Melike (2021). Süheyl ü Nevbahâr'ın Metin Dilbilimsel Yapısı. İstanbul: Kriter Yayınevi.